

Protozous insubmisos

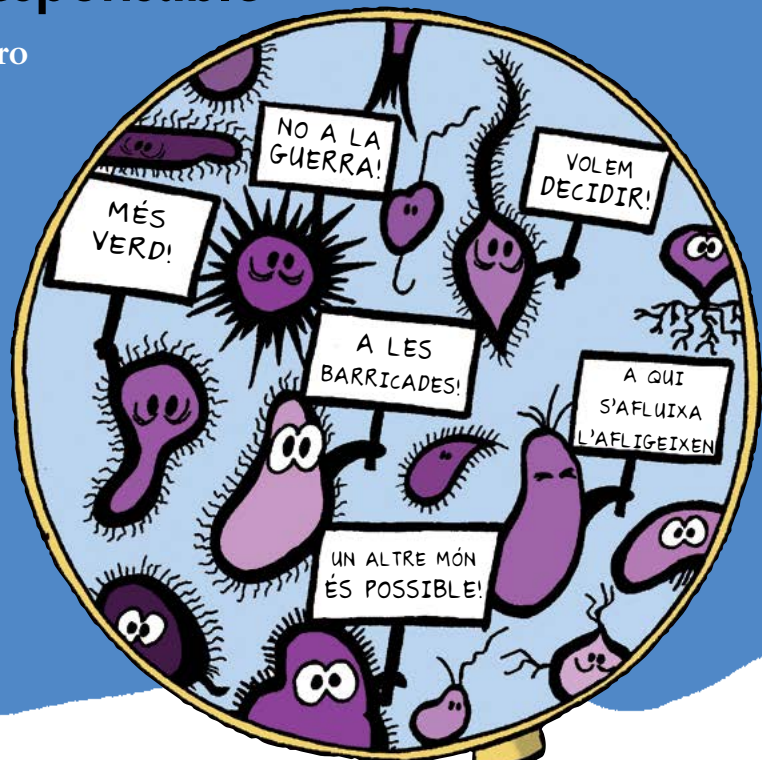
col·lecció
Ciutadania
Global

3

Propostes

Ciutadania i consum responsable

Araceli Caballero

 **Intermón
Oxfam**
editorial

TEIX '08

Protozous insubmisos

Direcció de la col·lecció:
Sibila Vigna

Coordinació de la producció:
Elisa Sarsanedas

© text: Araceli Caballero, 2008

© il·lustracions: Xavier Gándara, 2008

© d'aquesta edició: Intermón Oxfam, gener 2009

Disseny gràfic: Lluís Torres

ISBN: 978-84-8452-590-5

Imprès a Ferré Olsina, S.A.

Dipòsit legal: B.9.469-2009

Queda rigorosament prohibida, sense l'autorització escrita dels titulars del "copyright", la reproducció total o parcial d'aquesta obra a través de qualsevol mitjà o procediment.

Imprès en paper sense clor.

Aquesta publicació ha estat realitzada amb el recolzament financer de l'Agència Espanyola de Cooperació Internacional pel Desenvolupament (AECID), amb càrrec al Projecte "Xarxa d'educadors i educadores per a una ciutadania global". El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva d'Oxfam Intermon adjudicatària i no reflecteix necessàriament l'opinió de l'AECID.

Sumari

5 Presentació

9 Introducció: De protozous, porcs i ratolins

1 21 Houston, tenim més d'un problema! 24 Tronada a la cantonada

25 *Catàstrofes més o menys naturals*

36 *Els temps canvien*

46 *Una capa que poc tapa*

48 *I duren, i duren i duren*

50 *El cavall d'Atila*

58 No hi ha més cera que la que crema

61 *Més llenya, més llenya!*

70 *Sense sòl*

73 *La major riquesa és la vida*

80 ...Però els pobres ploren més

82 *Consumir és qüestió de classe*

84 *La pobresa és un desastre*

2 87 Intermezzo. La llei del desig

3 101 Amb aquestes manetes...

106 A casa

106 *Energies domèstiques*

113 *Es neteja, es neteja, i el Planeta escasseja*

118 *L'abocador pot esperar*

125 Comprar barat a qualsevol preu

137 Els perills de la feina

140 Amb els diners no s'hi juga

142 Al carrer...

149 *...colze amb colze, som molts més que dos*

154 Paraules i geografies

Presentació

A les vostres mans es troba un veritable regal, òbviament no consumista i, a més, doble. Perquè crec que, al mateix temps, pretén instruir-nos en els continguts de fons i delectar-nos en les formes. I no precisament perquè es tracti d'un llibre complaent, més aviat resulta inquietant, però està escrit amb un total afecte per les persones, per la societat i per la natura.

En referència als aspectes temàtics, s'hi troben elements descriptius, connotacions crítiques, reflexions profundes i propostes de comportament. Tot això, eficaçment enllaçat amb una lògica indiscutible i generadora d'una inexcusable capacitat d'indignació, però amb una porta oberta sempre a l'esperança en la capacitat de raciocini del gènere humà. Des del punt de vista formal, el particular estil de l'Araceli Caballero barreja una abundant referència documental amb la ironia, la causticitat, de vegades, i l'amenitat sempre, fins al punt que de vegades ens condueix a somnis, bons i dolents, que tenen la virtut de sacsejar el nostre plàcid benestar acomodaticí.

Gairebé res s'oblida en el catàleg dels problemes derivats d'un consumisme exacerbant: la cerca de falses seguretats, les catàstrofes catalogades com a naturals, però de clar origen humà, els accidents industrials, els residus, el canvi climàtic, la capa d'ozó, els pesticides, l'empremta ecològica, l'aigua, el límit dels recursos, la desforestació i la desaparició d'espècies animals, les patents farmacèutiques i l'enginyeria genètica. I, evidentment

acompanyant tot això, les creixents diferències d'ingressos i la plaga de la guerra, amb la seva conseqüent preparació per mitjà de la despesa militar.

Les reflexions crítiques parteixen d'una afirmació bàsica: la ciutat s'ha convertit en el mercat i el ciutadà, en consumidor. Mentre el mite del desenvolupament s'ha escampat per tot arreu, l'austeritat ha esdevingut, tal com ens recorda l'Araceli, una acció subversiva (Wall Street Journal dixit). Actualment, semblen oblidar-se els nefastos efectes del consum en l'abús dels recursos de la naturalesa, en l'explotació del Sud per part del Nord i en la distribució negativa de la renda dins de cada país. L'encertat recurs al pensament ghandià porta l'Araceli a recordar-nos que la Terra ofereix béns per a cobrir les necessitats de tots, però no la cobdícia de tots, i també a l'esplèndida iniciativa de la creació d'una escola que ens redimeixi de la condició d'idiotitzats. Si a això sumem, diu l'autora, la convicció que no tan sols és necessari actuar localment, sinó també, globalment, haurem fet un pas important.

Abunden també en el llibre les propostes per enfocar un consum que, com bé afirma el PNUD, hauria de ser compartit, enfortidor de les capacitats humanes, responsable socialment i, sens dubte, sostenible. Se suggereixen actituds que siguin capaces de superar les interessades propostes publicitàries, psicològicament planificades, i es re-centrin en la famosa tríada de la reducció, la reutilització i el reciclatge. I a partir d'aquí apareixen els comportaments domèstics, les pràctiques del comerç just, la vigilància de les condicions de treball, les compres de proximitat, els embalatges superflus, l'alerta davant de les grans superfícies i les propostes de banca ètica i d'intercanvi no monetari. Complementàriament se citen tres elements imprescindibles com ara la disponibilitat de bona informació, la capacitat d'organització dels consumidors i l'exigència de responsabilitats cap a les empreses i les administracions públiques.

Ens trobem en una època de crisi sistèmica, el caràcter vertiginós i l'extensió de la qual no eren previsibles quan l'Araceli va

escriure el seu text implícitament premonitori; però la realitat actual transforma el text, ja per si mateix útil, en un vademècum dels nous camins que, en l'àmbit del consum, s'haurien de prendre perquè la crisi, que també és oportunitat, fructifiqués en una transformació de l'economia cap a allò que constitueix la seva única essència: la satisfacció, sense excessos, de les necessitats –inherents a la dignitat d'una persona– de tota la població humana.

Faran falta moltes Aracelis i molts assajos com el que ella ara ens ofereix perquè no tan sols en el consum, sinó també en la producció, en la distribució, en les finances, en la res pública, en els centres educatius, en els mitjans de comunicació i en les valoracions ètiques arribin a aparèixer molts protozous insubmisos.

ARCADI OLIVERES

*“Hi ha una manera de contribuir a la protecció de la humanitat, i és **no resignar-se**”*
Ernesto Sábato: *La resistència*

De protozous, porcs i ratolins

El tema d'aquest llibre és el consum responsable. Comencem aclarint els termes perquè l'escuma del sobreentès no ens confongui. Consum responsable vol dir consumir amb responsabilitat. Sembla una tautologia –o una bestiesa–, i potser ho sigui. O potser no, perquè, a força de reduir les paraules a carn d'eslògan, expressions com “consum responsable”, “solidaritat”, “ciutadania global”, etc. passen (prèvia adquisició de les majúscules) de ser substantius comuns que denominen, a noms propis que traslladen els significats concrets als llimbs del llenguatge restrictiu i fantasmal, convertint-se en arguments de venda de les coses més diverses: objectes, excuses morals, somnífers per a consciències, etc. Doncs bé, aquest llibre tracta del consum responsable amb minúscula; és a dir, de com viure sense menjar-se el món ni perjudicar els seus habitants, sense *danys col·laterals*.

De consumidors a ciutadans

En el camí s'alça un obstacle que busca convertir la “ciutat”, espai on exercir i gaudir de la ciutadania, en un mercat. Hom diria que la ciutadania ha abdicat (només pot abdicar el sobirà, que és el poble, en l'accepció més tradicional de la democràcia) a favor del mercat, l'autèntic posseïdor de la ciutadania econòmica.

Dir el “mercat” és confondre els termes, perquè seria tant com responsabilitzar a la naturalesa dels morts causats per un

terratrèmol (no als governants o a qui planifica construir en llocs que no són apropiats, o a qui construeix, etc.), amb els mateixos efectes: contra això res s'hi pot. No és el mercat, sinó qui el regeix, perquè en aquest panorama d'abdicacions votem a qui decideix poc i, en canvi, no votem a qui no coneixem però sí que decideix.

Tot plegat té una implicació cívica i política molt important: ja no som ciutadans i ciutadanes, sinó consumidors, una nova espècie de protozous, amb aspecte humà, la vida dels quals consisteix a empassar, en un ampli aspecte de sentits, inclús els més col·loquials. I això abastant no només el terreny d'allò que és material, atès que el consumisme és un conjunt de comportaments, hàbits i valors, un model d'organització socioeconòmica i de comportament individual, una ètica, fins i tot una estètica.

No puc evitar citar el gran invent del consumisme: l'obsolescència planificada, que consisteix a fabricar les coses perquè durin poc, fet que implica convèncer el comprador que això és una avantatge. Fou inventada el 1895 per un venedor anomenat Gillete, pare de les maquinetes d'afaitar d'un sol ús, i crec que no necessita més comentaris.

Ja fa més de mig segle, un expert americà en **mercadotècnia**, Víctor Lebow¹, escrivia: "La nostra economia terriblement productiva (...) exigeix que fem del consum un estil de vida (...) Necessitem que les coses es consumeixin, que es cremin, que es gastin, que es substituïxin i que es llencin a un ritme cada vegada més ràpid". Si ens diuen que hem de cremar, gastar... consumir a un ritme creixent perquè ho necessita l'economia, segurament no cola. Però si en fem un horitzó de felicitat, de guany o d'èxit, si, en un mot, s'aconsegueix convèncer-nos que som nosaltres els que necessitem viure així, l'objectiu està assolit. Aprofundirem sobre aquest tema quan parlem, més endavant, de necessitats i desitjos.

.....
1 LEBOW, Víctor. *Marketing Analyst*, 1950.

El caminar del porc

Del porc se n'aprofita tot, fins i tot hi ha qui diu que del porc li agrada com camina i tot. Doncs pel mercat som com el porc: aprofita de nosaltres fins el caminar. Només hem de mirar els anuncis per comprovar que no inventen vendre objectes, sinó percepcions, sensacions. Kevin Roberts, president de Saatchi & Saatchi, explica que una publicitat eficaç consisteix a "obtenir una lleialtat del consumidor que vagi més enllà de la raó". Ell solet arribava a la conclusió: "Penso que Marshall McLuhan s'equivocava quan deia que el mitjà és el missatge. Crec que avui el missatge és el mitjà".

"És la nostra meta: ser feliços. La publicitat també s'apunta a repartir alegria". Què vol vendre aquesta frase? En aquest cas, cosmètics, però podria ser qualsevol cosa. La publicitat escenifica un malentès, un desencontre comunicacional on caiem com les

mosques (com els porcs): ells volen vendre cosmètics (o cotxes, o colònies, o detergents, o artefactes electrònics, o el que sigui); nosaltres creiem que comprem felicitat. Ara els publicistes també són experts psicòlegs que dominen més els mecanismes del comportament humà (ells en diuen del "mercat") que qualsevol altra cosa.

El ritual democràtic per excel·lència, les eleccions, s'ha convertit en **mercadotècnia**. És possible distingir una campanya electoral d'una campanya publicitària? Aquí el que ens venen no és la sensació de felicitat, sinó de participar. Al capdavant, com afirma el mateix Roberts, "la publicitat no és res més, ni res menys, que explicar històries. El meu negoci consisteix en això". Ja ho va escriure León Felipe: *nos duermen con cuentos*.

La publicitat escenifica un malentès, un desencontre comunicacional on caiem com les mosques (com els porcs): ells volen vendre cosmètics (o cotxes, o colònies, o detergents, o artefactes electrònics, o el que sigui); nosaltres creiem que comprem felicitat.

En una societat que amb precisió s'anomena "de consum", es pot dir, en més d'un sentit, que la nostra capacitat de consumir és el que ens converteix en subjectes polítics més enllà de les formalitats administratives. Això significa que el poder ciutadà es limita al poder adquisitiu, convertint-lo en el poder rellevant, pertinent, el que correspon a la societat de consum. Qui no té capacitat per accedir als objectes de consum no és ningú, és, literalment, in-singnificant; no té res a fer, no té res més a dir. El seu espai social i polític està més enllà de l'exclusió: és invisible. I qui escull una ètica distinta és, també literalment, un extravagant: camina enfora dels camins consagrats.

Per això, un consum crític i articulat és una forma de participació política, l'exercici d'una ciutadania cosmopolita, ja que té, en aquest món globalitzat, implicacions globals: comerç just, relacions Nord-Sud, etc.

El consum responsable, en els seus aspectes més pràctics i en les seves implicacions més tangibles, posa de manifest una concepció de la llibertat (un altre concepte capital de la ciutadania) més generosa, més humana i més contrastada en la pràctica, perquè està lligada a un concepte de bé comú. No és una llibertat "de suma zero": la meua llibertat acaba on comença la de l'altre, que és com dir que la llibertat dels altres limita la meua. Si es mira bé, això de tenir en compte la realitat (el món, tots els éssers humans) mostra que, més aviat, i com escriu Capella, "les nostres possibilitats reals de llibertat existeixen en funció de les possibilitats de tots".

Tot això significa una proposta subversiva: si la societat de consum redueix la ciutadania a la condició de consumidors, la proposta és desfer el mateix camí, però en sentit contrari, i convertir el consum en un instrument de construcció de la ciutadania.

Fa més de deu anys, El *Wall Street Journal* qualificava l'austeritat de "subversiva", una paraula més que el consumisme s'ha encarregat de desacreditar per ser contrària als seus interessos. Tenia raó. *Austeritat* vol dir usar els béns atenint-se al que hi ha,

i això ataca el consumisme –en tant que pràctica i com a ideologia–, “**por do más pecado hubo**”, sigui dit de pas, amb permís de Valle-Inclán.

La responsabilitat implica dos requisits: informació i consciència, i aquest llibre hi vol contribuir posant sobre la taula els lligams –sovint ocults i amagats– entre els tres vèrtexs d'un triangle viciós: consumisme-deteriorament ambiental-empobriement i exclusió.

Desenvolupament sostenible

Amb la força del mite, el desenvolupament ha funcionat durant dècades com un horitzó vital, anhel social i inspiració política. Qualsevol país digne d'aquest nom tenia per finalitat convertir-se en “desenvolupat”. Els qui ja tenim algun cabell blanc recordem els *Planes de Desarrollo* del franquisme i altres eufòries economicistes. Els països que no arribaven a un determinat Producte Interior Brut (PIB, tradicional sistema per mesurar els països) eren considerats “subdesenvolupats”, categoria humiliant (i, potser, denominació insultant). La correcció política, més tard, encunyà l'expressió “en vies de desenvolupament”, encara en ús, en alguns casos amb un menyspreu manifest per les dades, fet que té molt de cinisme.

“Desenvolupament” és una paraula que conté la idea de creixement, de desplegar les pròpies possibilitats, fins a assolir un estadi ple, segons la pròpia naturalesa. I això, què té a veure amb els països? Sobre el “creixement”, una cosa molt senzilla: creixement del PIB. Sobre la segona accepció, el cert és que no gaire perquè el caràcter propi de cadascú –la voluntat de la seva ciutadania– compta poc en l'esquema del desenvolupament imperant.

• • •

Si la societat de consum redueix la ciutadania a la condició de consumidors, la proposta és desfer el mateix camí, però en sentit contrari, i convertir el consum en un instrument de construcció de la ciutadania.

El consens que durant dècades ha funcionat descansa en tres veritats indiscutides:

- desenvolupament és el que hem assolit els països industrialitzats,
- és una meta i una fita possible per a tots els països,
- assolir-la només demana temps.

El model era (i segueix essent, si escoltem el discurs de molts polítics i de quasi tots els poders econòmics) la metàfora del tren: si el primer vagó avança, també ho fa el darrer.

La realitat és tossuda i a vegades s'imposa. Comprovats els fets, aquests tres dogmes de tan fàcil comprovació, han resultat ser, més aviat, com uns eslògans publicitaris que ens repeteixen i martellegen amb l'objectiu impúdic que ens els creguem i hi adaptem la nostra actitud i conducta. A principi de la dècada dels 70 es van començar a percebre “els límits del creixement”, expressió del títol de l'informe Meadows per al Club de Roma, el qual alertava del fet. Com un mal presagi, vint anys després del primer informe, el segon es va titular “Més enllà dels límits del creixement”: els límits que semblava que trencaríem l'any 2000 ja van arribar força deteriorats, en molts àmbits, a la fi del mil·lenni.

Així les coses, sembla que la metàfora del pastís és molt més indicada: a mesura que només uns quants poden menjar més, els altres mengen menys; més poder, més pastís. O la imatge de la manta, tan escassa en alguns llocs mentre en d'altres anem folgats de roba.

Aquest model de desenvolupament –tan propi de l'optimisme il·lustrat– només és viable amb una condició que implica i significa la negació dels dogmes formulats més amunt: que es limiti a aquí i ara; és a dir, no és possible ni per sempre ni per a tothom, atès que genera destrucció (el futur és ombrívol) i desigualtat (no tothom pot gaudir dels mateixos béns).

S'imposa, doncs, una apostasia dels tres dogmes i l'enderrocament del mite del creixement, ja que cada vegada es fa més

difícil negar que el model de desenvolupament d'un Nord ric i industrialitzat exigeix:

- una sobreexplotació de la naturalesa,
- una explotació del Sud a benefici del Nord mitjançant un sistema injust d'intercanvis comercials,
- una redistribució negativa de la renda a l'interior dels països (també al Nord).

Què tenen a veure amb nosaltres, que som simples mortals, aquestes qüestions tan elevades, que semblen més pròpies de l'Olimp de les decisions polítiques reservades als polítics olímpics? Doncs que poques coses són tan olímpiques –excepte, potser, la nostra manera d'obviar determinades qüestions– i que tot això està estretament lligat a un afer tan terrenal com són les nostres ganes, necessitats, desitjos o hàbits quotidians.

Quan parlem de *models de desenvolupament* no ens referim a quelcom que depèn de greus decisions preses en centres esotèrics de poder. És cert només en part, perquè el nostre model de desenvolupament, en el dia a dia, s'anomena **societat de consum**. És aquest conjunt de comportaments, hàbits i valors, aquest model d'organització socioeconòmica i de comportaments individuals, aquesta estètica –inclús una ètica–, que mantenim entre tots i que és al nostre abast poder canviar.

L'estat del món 2004, informe anual del Worldwatch Institute, repassava seriosament com consumim, per què i quins productes, i l'impacte que les nostres decisions tenen sobre el

•••

Quan parlem de *models de desenvolupament* no ens referim a quelcom que depèn de greus decisions preses en centres esotèrics de poder. És cert només en part, perquè el nostre model de desenvolupament, en el dia a dia, s'anomena **societat de consum**. És aquest conjunt de comportaments, hàbits i valors, aquest model d'organització socioeconòmica i de comportaments individuals, aquesta estètica –inclús una ètica–, que mantenim entre tots i que és al nostre abast poder canviar.

Planeta i els seus habitants. Conclou –i que no ens manqui l'optimisme– que una societat menys consumista no només és possible sinó que és –i que tampoc ens manqui– imprescindible.

L'informe sobre el Desenvolupament Humà del PNUD de l'any 2000 alertava sobre la necessitat d'introduir factors socioeconòmics (justícia, gènere, drets humans...) en els problemes ambientals com un fet imprescindible tant per a un anàlisi que permetés **comprendre** com per a una **acció** que contribuís a ser part de la solució. D'una manera esquemàtica, podem dir que la injustícia produeix un deteriorament ambiental, i viceversa, i que ambdós vèrtexs d'aquest triangle viciós s'aguanten en una cultura i en una ètica consumistes. Ser part del problema ens permet ser part de la solució. Per això el que ha de canviar són les nostres **percepcions i valoracions**, que es verifiquen amb les nostres **accions**, que són, al capdavant, els testimonis més veraçs d'allò que som. Tot això significa, ras i curt, canviar la manera de mirar, canviar el punt de vista, com va descobrir el ratolí de Galtung.

“És la paràbola del petit ratolí –explica. Em telefona al mòbil per demanar-me ajuda. És en un laberint que no té sortides. Els seus límits són descàrregues elèctriques, foc o gel. A fora hi ha menges suculentes que saciarien la seva fam. Ell ja no pot més. Li dic: senyor ratolinet, el laberint no té sostre. Entrena't, fes un salt i en podràs sortir. I em contesta: Com pot ser que no me n'hagi adonat abans, que no hi ha sostre? Li dic: Perquè vas amb el musell arran de terra. I em diu: Però si els ratolins sempre ho hem fet així! Doncs això és part del problema, li contesto per acabar”.

Avisos per a navegants

Vet aquí tres advertències.

La primera és que hem de prendre amb cura l'expressió "pensa globalment, actua localment". És cert que s'han de tenir en compte les conseqüències dels nostres hàbits quotidians, més enllà dels límits físics de la nostra persona i de la nostra vivenda. Però ens hi oposem frontalment si creiem que fent aquestes coses ja ens hem salvat de l'estigma de ser un "assot ecològic de la humanitat". El sentit comú ens diu que cada problema pot trobar la seva solució en l'àmbit on es planteja, i hi ha problemes globals que demanen actuacions globals.

La segona advertència. "Si el consum es pot convertir en un acte de solidaritat, la solidaritat també es pot convertir en un acte de consum." En aquest sentit convé tenir clara la formulació del problema, que marca, com se sap, la via –i la possibilitat– de la solució: si el problema és el propi sentiment de culpabilitat, o la situació de les persones empobrides, oprimides o excloses, la conclusió –i l'actuació– serà molt diferent: es plasmarà en canviar la sensació o en canviar la realitat. I són dues coses molt diferents. Aquesta segona advertència vol alertar del fet que l'acceptació del terme "solidaritat" emprada en aquest llibre, d'horitzó ambiciós i aportació modesta, és la de Bauman. "La solidaritat –diu– és la mútua responsabilitat, perquè qualsevol cosa que fem ens afecta a tots. Depenem els uns dels altres." No és res més, en paraules seves, que assumir "responsabilitat sobre la nostra responsabilitat."

Les dues anteriors advertències desemboquen a la tercera. En aquestes pàgines, d'objectiu ambiciós, no hi trobaran una codificació del bé i el mal degudament ordenats. A la vida real els fets no funcionen així, sinó que escollim entre opcions reals (i repeteixo l'adjectiu expressament). L'activitat cívica del discerniment és imprescindible.

Aquí hi ha informació i anàlisi, en la mesura del llibre i, sobretot, de les meves capacitats. Decidir com viure és tasca de ca-

dascú. Per això aquestes pàgines es mouen entre els textos sagrats que conviden a viure amb respecte, a trepitjar amb respecte la Terra, i la senyoreta Pepis, que anima a fer les coses "amb aquestes manetes".

ARACELI CABALLERO
Barcelona, abril de 2008

EL QUE HI HA EN AQUESTES PÀGINES ho he rebut de tanta gent, ho he après amb tanta gent, que necessitaria el triple d'espai si volgués anomenar tothom.

La Cristina, en Paco i la Sheila les han llegit senceres o parcialment. La Sheila, a més a més de molts altres recolzaments, les va corregir amb la cura que li és pròpia. Gràcies.

El diari *El Independiente* (sobretot el suplement "Planeta Tierra"), ja fa molts anys, i les revistes *Alandar* i *Humanizar*, així com l'equip d'Educació d'Intermón Oxfam, em van animar a aprendre i a escriure amb regularitat sobre aquests temes; qui conegui aquests materials hi veurà certa familiaritat. Així quedi reconegut.

Houston, tenim més d'un problema!

Quan Woody Allen va anar a recollir el premi Príncep d'Astúries a Oviedo un periodista li va preguntar quin era, segons el seu parer, el problema més important. "La indiferència", va dir. Segurament altres problemes semblarien més urgents, més evidents, com la fam, la violència, o el deteriorament ambiental. "La injustícia", podria haver dit, si el que volia era anar a les causes. No obstant, al meu entendre, ho va encertar perquè només la indiferència ens permet conviure amb la injustícia quan es tradueix en fam, violència o privació de drets fonamentals, per exemple. Una indiferència que permet no commoure's davant del dolor ni assabentar-se del que ocorre. Indiferència, a la fi, que actua com un filtre per percebre (o no percebre) la realitat, que tal vegada expliqui de quines amenaces ens defensem i quines ni tan sols som capaços de percebre com a tals.

El nostre no sembla el millor dels móns possibles. Hom diria, més aviat, que vivim una espècie d'epidèmia de por que ha convertit la seguretat en un negoci rendible. Els éssers humans no estem preparats per viure en la por, i així s'ha de fer alguna cosa per combatre-la, neutralitzar-la o, almenys, entendre-la. I això ho saben bé les empreses de seguretat, líders armamentistes i predicadors d'apocalipsis rendibles (ja ho saben: com el porc). La qüestió és si ens defensem d'amenaces autèntiques o encara som amb el llop ferotge.

La Terra és casa nostra i els seus problemes són els nostres en un sentit molt real, gens metafòric. Les amenaces que s'hi abaten fan perillar la nostra supervivència. Parlar dels problemes del Planeta demana, doncs, començar per revisar alguns conceptes, com el de la **seguretat**, reformulant-lo a partir de preguntes sobre quins fets amenacen realment la vida i el benestar dels éssers humans. Tradicionalment, la seguretat s'ha mesurat amb paràmetres militars sense cap referència a la vida de les persones. Sense fer-ne referència, o fins i tot en contra: en nom de la "seguretat nacional" s'ha arribat a atemptar, en no poques ocasions, contra la seguretat real i el benestar dels individus. La "seguretat" militar amb finalitat de defensar-nos d'invasions i agressi-

ons externes ha comportat, durant anys, inversions ingents, unes determinades polítiques d'investigació i, fins i tot, una concepció de la ciutadania. L'informe del PNUD (Programa de les Nacions Unides pel Desenvolupament) anomenat "Noves dimensions de la seguretat humana", de l'any 1994, centrat en aquests temes, denunciava que "la despesa per a protegir les fronteres segueix essent superior a la despesa per protegir els éssers humans a dins de les fronteres o a través d'elles".

•••

Parlar dels problemes del Planeta demana, doncs, començar per revisar alguns conceptes, com el de la seguretat, reformulant-lo a partir de preguntes sobre quins fets amenacen realment la vida i el benestar dels éssers humans.

Tronada a la cantonada

Les inseguretats que percebem tenen més a veure amb el que l'informe denomina "una gamma de riscos no tradicionals que no poden afrontar-se militarment": l'economia, l'alimentació, la feina, la salut, al cultura o el medi ambient, entre d'altres rutines quotidianes. Segons el PNUD, es condensen en tres: els efectes del **deteriorament ambiental**, la repercussió de les **desigualtats socials** i els perills d'un **armamentisme** que creix a través de camins legals o il·legals. Sobre aquestes amenaces tan tangibles és evident que les armes no són la solució, sinó una part decisiva del problema. En són il·lustratives pel·lícules com *El senyor de la guerra* (2005), o la clàssica –i molt recomanable– *El demonio de las armas* (1949), o el documental de Michael Moore *Bowling for Columbine*, guanyadora d'un Òscar el 2003.

S'haurien d'anar construint altres camins, que ja existeixen, i pels quals transiten moltes persones i col·lectius. Per paliar, d'alguna manera, aquesta perversió del llenguatge que fa que anomenem "seguretat" a allò que ens fa por, o "desenvolupament" a una bogeria pro-

•••

La batalla per la pau requereix dos fronts. El primer és el front de la seguretat, en el qual la victòria significa llibertat respecte a la por. El segon és el front econòmic i social, on la victòria significa llibertat respecte a la misèria. Només la victòria en tots dos fronts pot assegurar en el món una pau duradora.

ductivista que provoca més ansietat que felicitat, algunes persones i organismes van afegir i usar l'adjectiu "humà" (ningú ha explicat què significa exactament "seguretat" o "desenvolupament" *in- o no-humans*). Així, parlar de **seguretat humana** suposa un canvi important de perspectiva. L'informe del Programa de les Nacions Unides pel Desenvolupament (PNUD), de l'any 1994, afirmava que "la batalla per la pau requereix dos fronts. El primer és el front de la seguretat, en el qual la victòria significa llibertat respecte a la por. El segon és el front econòmic i social, on la victòria significa llibertat respecte a la misèria. Només la victòria en tots dos fronts pot assegurar en el món una pau duradora."

Catàstrofes més o menys naturals

Cada vegada sembla que el diluvi és més a prop. Les notícies de desastres "naturals", degudes a la ira cega de la natura, semblaven ésser localitzades en llocs remots, quasi sempre en països que ocupen els darrers llocs en els classificacions mundials de prosperitat. Actualment les inundacions ja campen per la rica Europa i els Estats Units, i el foc devastador il·lumina els cels industrialitzats nordamericans.

L'Organització de les Nacions Unides (ONU) va declarar els anys noranta "Dècada internacional per a la prevenció dels desastres naturals", però fou malastruga, perquè les pèrdues econòmiques ocasionades es van multiplicar per 9 en relació a la dècada dels seixanta, segons el Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient (PNUMA). Si comparem les dues darreres dècades, segons aquest organisme durant els vuitanta van morir més persones que durant els noranta, però en aquesta dècada resultaren afectades més persones; la xifra passà dels 147 milions d'afectats cada any durant els vuitanta als 211 milions durant la dècada següent. Tot i que sembla que el diluvi s'acosta, i "l'huracà Katrina és un recordatori poderós de la fragilitat huma-

na davant del canvi climàtic fins i tot en un país desenvolupat, especialment quan els impactes interactuen amb inequitats institucionalitzades” (Informe sobre el Desenvolupament Humà 2007-2008), els desastres segueixen produint-se en països empobrits. El mateix informe indica que “entre els anys 2000 i 2004, uns 262 milions de persones van ser afectades per desastres climàtics, i més d’un 98% vivien en països en desenvolupament”.

Malgrat que la terminologia oficial, les estadístiques, els mitjans de comunicació i les converses de carrer distingeixen entre les catàstrofes naturals i les causades per la intervenció humana, la línia divisòria és cada vegada més artificial. “El qualificatiu de natural pot ser una descripció enganyosa per a desastres com les sequeres, inundacions i ciclons que afecten gran part del món en desenvolupament”, assenyala el PNUMA a l’informe Global 2003. “Per exemple –detalla–, la destrucció del medi ambient natural deguda a l’explotació forestal i a l’ús inadequat de la terra per obtenir guanys econòmics a curt termini, és un dels principals factors que estimulen les inundacions o esllavissades de terra, com les que afectaren Veneçuela el desembre de 1999. Igualment, la migració de la població cap a zones urbanes i litorals augmenta la vulnerabilitat humana. A mesura que la densitat humana augmenta, la infraestructura es sobrecarrega, les àrees habitades s’acosten a les indústries potencialment perilloses i es construeixen més assentaments en zones vulnerables, com ara planes al·luvials o zones proclius als esllavissaments. En conseqüència, les catàstrofes naturals afecten a més persones i les pèrdues econòmiques augmenten”.

L’adjectiu “natural”, a més a més de confús, engloba el perill de convocar-nos a la resignació i a la solidaritat assistencial (que no són el mateix però a vegades viatgen juntes), ja que, segons sembla, no es pot fer res davant de la “naturallesa implacable i

•••

“Entre els anys 2000 i 2004, uns 262 milions de persones van ser afectades per desastres climàtics, i més d’un 98% vivien en països en desenvolupament”.

VOSTÈ, CIUTADÀ DE PARÍS, LONDRES, ROMA, BRUSSEL·LES, BARCELONA, NOVA YORK... PENSI UN MOMENT QUE A LA SEVA CIUTAT S'AMAGA UN TERRORISTA MOLT BUSCAT. IMAGINI'S QUE HI HA UNA PRIMERA POTÈNCIA MUNDIAL QUE BOMBARDEJA ELS HOSPITALS, LES ESCOLES, LES CASES, ELS AVIS I ELS NENS DE LA SEVA CIUTAT PER MATAR EL TERRORISTA. SERIA JUST? I SI NO HO FOS, PER QUÈ CARAI NINGÚ NO HI FA RES?

cega". Però, deixant de banda els tòpics periodístics, i tal com deia l'acudit d'aquella vella estrella de cinema, ja no queda quasi res de natural. Es pot considerar *natural* que més de 850 milions de persones pateixin fam? És, potser, un desvari de la naturalesa la desertització que ja ha provocat més de 10 milions de desplaçats arreu del món, i que seran uns 150 milions el 2050, segons l'ONU?

Fa uns anys, l'huracà Mitch va provocar a Espanya una onada de solidaritat digna d'esment. Els mitjans de comunicació van proporcionar més informació que en altres ocasions. Així, vam saber què feia falta, i vam escoltar el relat en primera persona d'aquells efectes devastadors. I també algunes de les causes; vam saber, per exemple, que la desforestació dels vessants muntanyosos va agreujar molt els efectes destructors. Durant l'hivern de 2008 s'han produït greus inundacions en diferents països sudamericans (Equador, Bolívia, Perú o Argentina, entre d'altres). Les ONG publiquen anuncis als diaris demanant ajuda econòmica. És una llàstima que no ens arribin, amb la mateixa puntualitat, informacions i anàlisis que ens despertin –també– altres formes de solidaritat que no tenen tant a veure amb la nostra butxaca com sí amb el nostre mode i estil de vida.

El 1998 ens vam estremir amb les imatges de les inundacions del riu Yangtzé, a la Xina. Segons un estudi del Worldwatch Institute, durant les darreres dècades el 85% del bosc de ribera del riu s'ha destruït. Els vessants, sense vegetació, no van oposar resistència a les aigües sortides de mare. A sobre, preses, canals i d'altres obres hidràuliques al llarg del riu han acabat amb els controls que existien contra les crescudes. Els arxius diuen que, a la província de Hunan, durant segles, les inundacions es produïen amb una cadència de 20 anys; ara s'esdevenen 9 de cada 10 anys. Les autoritats xineses en donaren la culpa al fenomen del *Niño* (és sabut que sempre s'ha de tenir un infant a qui culpar). A la fi, reconegueren l'evidència, van prohibir les tales a la capçalera del Yangtzé i destinaren fons econòmics per a la reforestació.

Una altra frase recurrent en aquests casos –sembla que la naturalesa, a més a més de problemes de vista, té males idees– és que “la desgràcia s'acarnissa amb els més pobres” o que “sempre plou sobre mullat”. Un exemple és Bangladesh, un dels països més pobres i poblats del món. Les notícies d'inundacions ens arriben amb relativa freqüència, sempre amb enormes xifres de víctimes degudes a l'alta densitat demogràfica. Però resulta que no, que no hi ha mala intenció. Resulta que el canvi climàtic té molt a veure amb les pertorbacions que pateix el règim monsonic i també amb els efectes devastadors de la crescuda del nivell del mar. Si la tendència no canvia, a mitjan segle XXI, el 17% de la superfície de Bangladesh haurà desaparegut sota l'aigua, segons el PNUD. Una part considerable d'Holanda està per sota del nivell del mar, però allí només s'hi ofeguen els banyistes temeraris. És clar que Bangladesh no té els recursos d'Holanda per afrontar les crescudes, ni la densitat de població és la mateixa.

Els **efectes** que els desastres “naturals” tenen en països per sobre o per sota de les mitjanes dels “rànkings” de prosperitat i desenvolupament criden l'atenció. Dos terços de les persones que van morir per aquestes causes durant els anys noranta vivien en països amb nivells baixos de desenvolupament humà, mentre que el 2% vivia en països altament desenvolupats. “L'efecte del desenvolupament en els desastres és dràstic: de promig, 22,5 persones moren a cada desastre que ocorre en països altament desenvolupats, 145 en cada desastre ocorregut en països amb un desenvolupament humà mitjà i 1.052 persones moren quan el desastre s'abat en països amb un nivell baix de desenvolupament”, assenyala l'informe.

El 8 d'octubre de 2005, al nord de Pakistan, de l'Índia i de l'Afganistan, s'hi registrà un terratrèmol de magnitud 7,6 a l'escala de Richter. Només a Pakistan hi moriren unes 40.000 persones, i unes 65.038 resultaren ferides. Molts pobles i ciutats quedaren destruïts o seriosament afectats al nord de Pakistan, de manera que uns dos milions de persones es van quedar sense

casa en tota la zona. El 16 d'agost d'aquell any, al nord-est del Japó, s'hi registrà un sisme de 7,2 graus, amb un balanç de desenes de ferits. A Japó, com és sabut, els terratrèmols no són notícia. Avui mateix (febrer de 2008), buscant a Internet, hom pot assabentar-se que hi ha hagut sengles terratrèmols de 6,9 i 7,3 graus de magnitud a l'escala de Richter, a l'oest i al centre del país, només amb una dotzena de ferits, que ha provocat petits sismes marins i la paralització temporal dels trens d'alta velocitat.

La població japonesa posseeix algun gen que la immunitza contra els terratrèmols i demés desastres tel·lúrics? O tenen unes normes de disseny i construcció dels edificis adequades?

O sigui, que sembla que no són els desastres els que discriminen les persones, sinó nosaltres, les nostres polítiques, les nostres prioritats. Són els pobres els que es veuen obligats a instal·lar les seves vivendes precàries on ningú no ho fa perquè és perillós, en lleres seques dels rius o en zones d'inestabilitat sísmica. Són els pobres els que cultiven els vessants perquè la terra fèrtil és ocupada per grans empreses que produeixen i exporten. I són els pobres els que tenen menys protecció, de qualsevol tipus.

Tal vegada, ara que "plou" més i cada vegada més a prop, s'adoptin mesures. Més val tard que mai. Com diu i lamenta la Federació Internacional de la Creu Roja i la Creixent Lluna Roja, "fa molt de temps que s'haurien d'haver identificat les causes profundes induïdes per l'home i haver-se propugnat canvis estructurals i polítics per combatre-les."

Accidents industrials

Els accidents industrials, pel que tenen a veure amb el nostre mode de vida (el casolà i el polític), i pel fet que provoquen fugues incontrolades de substàncies tòxiques –sobretot a l'atmosfera i als cursos fluvials–, amb greus repercussions sobre els éssers vius, humans inclosos, mereixen una atenció especial. Per molt

paradoxal que sembli, la freqüència d'aquests accidents és més alta en països no industrialitzats i, lògicament, les conseqüències hi són més greus. L'explicació és senzilla: les lleis són més permissives; a vegades inexistents. En ocasions, fàbriques que pertanyen a la mateixa multinacional tenen distintes mesures de seguretat, segons siguin al Nord o al Sud, on s'hi traslladen, justament –encara que sense justícia–, buscant salaris més baixos i lleis més permissives, condicions que augmenten el seu marge de benefici.

Per molt paradoxal que sembli, la freqüència d'aquests accidents és més alta en països no industrialitzats i, lògicament, les conseqüències hi són més greus.

El mèrit trist de ser el desastre industrial més gran de la història el té l'accident ocorregut a Bhopal, capital de l'estat indi de Madhya Pradesh, en l'anomenada "nit del diable", del 2 al 3 de desembre de 1984.

La fuga d'isocianat de metil i de cianur d'un dipòsit d'una fàbrica de pesticides, propietat de la transnacional d'origen britànic Union Carbide, va provocar entre 3.500 i 7.500 morts en tres dies (mai se'n sabé el nombre exacte). Més de mig milió de persones en resultaren afectades i, d'aquestes, unes 20.000 van perdre la vista. De fet, aquesta ciutat de poc menys d'un milió d'habitants, i que aquella nit funcionà com una cambra de gas, s'ha convertit en una espècie d'Hiroshima de les catàstrofes industrials.

La fàbrica no tenia un sistema informatitzat d'alerta, sistema que sí que posseïa una altra fàbrica, de la mateixa companyia i característiques, als Estats Units. L'empresa havia elaborat un "pla de racionalització" per afrontar un descens de vendes que, de fet, consistia a contractar personal no qualificat. El govern de l'Estat havia concedit una pròrroga de la llicència, sense condicions, tot i l'incendi patit el 1978 i diverses morts ocorregudes els anys 1981 i 1983. L'empresa s'encarregava de proporcionar sucoses comissions a un govern del qual calia la complicitat per produir pesticides de baix cost. Hi afegirem, per tal de completar el panorama, que els dipòsits estaven molt per sobre de la seva ca-

pacitat i que la fàbrica estava a un quilòmetre de l'estació de tren, a cinc quilòmetres del centre de la ciutat i envoltada per un barri de barraques densament poblat.

Actualment, unes 25.000 persones viuen a les rodalies de la fàbrica, on hi s'escampen els efectes de la contaminació, que inclouen les 90.000 tones de material químic verinós que contamina terra i aigua i que ja afecta a la següent generació. Per exemple, no s'ha pres cap mesura per fer potables les fonts que usa la població, les quals estan contaminades.

Union Carbide va marxar al cap de 4 anys de la tragèdia, esquivant responsabilitats. El nom de l'empresa va desaparèixer el 2001 al fusionar-se amb la multinacional americana Dow Chemical, que no vol saber res de l'assumpte. El setembre de 2007 tornà a ser notícia perquè va oferir-se per assumir, parcialment, el cost de neteja dels voltants de la fàbrica a canvi d'evitar responsabilitats legals heretades d'Union Carbide. L'argument amb el qual pretenia convèncer les autoritats índies posa els pèls de punta: podria convertir-se en un gran atractiu pels inversors estrangers si s'alliberava de responsabilitats. Durant el Pleistocè, Manolo Escobar cantava allò de "ni se compra ni se vende el cariño verdadero". Doncs potser ha de ser això, perquè la resta sembla que no només està a la venda sinó que està de rebaixes perpètuas. Satinath Sarangi, del Grup de Bhopal per a la Informació i l'Acció, va deixar les coses clares al seu govern: "L'oferta de Dow enfronta el govern indi amb una opció crítica: o col·labora i arriba a un pacte interessant amb una corporació multinacional o es posiciona amb les víctimes."

D'exemples, desgraciadament, no en falten. Durant l'abril de 1986, a la central nuclear de Txernòbil (aleshores a la URSS) s'hi va produir un accident que va alliberar una quantitat de material radioactiu 500 vegades superior a la bomba atòmica d'Hiroshima, de 1945. Va provocar una quantitat de morts impossible de determinar, ja que els infants que encara ara neixen a Ucraïna pateixen de malformacions i problemes derivats d'aquell desastre. Hi ha una coincidència a assenyalar que milers

de persones afectades per la contaminació han patit o patiran, en algun moment de la seva vida, efectes nocius sobre la seva salut.

A Itàlia encara recorden, vivament, la tragèdia de Seveso. A Mèxic, les refineries de petroli properes o a dins de nuclis urbans ja han provocat greus accidents. El 1984, una fuga de petroli en un barri de barraques de Sao Paulo (Brasil) va causar 500 morts. I no són privatis del Sud: la trista estela del Prestige ha continuat deixant, durant anys, els "innocents" "hilloos de plastilina" d'aquell ministre perspicaç, des del litoral cantàbric fins a la Bretanya francesa i tot al llarg de la costa portuguesa. A Tolosa (França) van morir 31 persones i unes 2.500 resultaren ferides a causa d'una explosió a la fàbrica AZF, provocada per una política industrial negligent.

Escombraries: riquesa sota la catifa

Els arqueòlegs d'Atapuerca treballen per trobar testimonis que ens permetin un major coneixement sobre com eren els nostres avantpassats. Fa certa vergonya imaginar què pensaran de nosaltres les futures generacions quan els arqueòlegs de futurs mil·lennis trobin la memòria adormida de la nostra civilització entre els coixins d'una deixalleria gegantina.

Els residus són la cara oculta d'una societat de consum que deixa moltes empremtes. Es calcula que a la Terra es produeixen, cada any, 1,84 bilions de tones del que convenim a anomenar, majoritàriament, i de forma abusiva, "escombraries", la major part de les quals no s'aprofita, sinó que es destina a contaminar l'atmosfera, el sòl o les aigües. El nom és inapropiat perquè anomenar "escombraries" a moltes de les coses que llencem és abusar no sols del medi ambient sinó també del diccionari. De fet, ara es comença a parlar de residus sòlids urbans (RSU). Respectar el diccionari pot ser un bon començament.

Espanya s'acosta, a bon ritme, als 1,5 quilos de deixalles per persona, que és la mitjana europea. El 1995 es va generar una

mitjana de 378 quilos de residus, poc més d'un quilo diari. El 2003 la xifra va arribar als 502 quilos per habitant (1,4 per persona i dia), és a dir, quasi un 33% més. La producció anual de residus, sense incloure els nuclears, arriba als 600 milions de tones. Tot això ha tingut un procés costós de producció, acompanyat del corresponent consum energètic. En molts casos s'han necessitat matèries primeres, sovint no renovables, i quasi tot pot tenir vida després de la vida. Escombrem la casa i no ens n'adonem que allò que amaguem a la catifa no és brutícia sinó riquesa.

Una bossa d'escombraries domèstica conté, de mitjana, més d'un 50% de matèria orgànica, un 20% de paper i cartró, poc menys del 10% de plàstics, un 5% de vidre, un 3% de metall i materials diversos. Hom calcula que a Espanya cada unitat familiar es desprèn, anualment, de 125 quilos de paper, 83 de vidre, 52 de plàstic i 37 de metall. El 80% de les escombraries van a parar als abocadors. El 2008 només es recupera el 25% de residus possibles, fet que suposa un malbaratament totalment gratuït: rescatar el 80% de cartró, paper, plàstic, vidre i metall suposaria un estalvi de més de 600 milions d'euros, sense comptabilitzar l'alleujament que suposaria pel problema dels abocadors. Com acostuma a ocórrer amb els comportaments ecològicament sensats, el guany és un estalvi d'energia i un estalvi de contaminació.

Els temps canvien

Els temps estan canviant, com deia Dylan, i no sempre en positiu, que ja ho diu la saviesa dels avis que els canvis de temps són perillosos. Els temps i el temps, perquè el **canvi climàtic** i les seves importants conseqüències ja es poden notar en la nostra vida quotidiana. Les advertències sobre el canvi climàtic, una amenaça de gravetat que no genera dubtes, van començar fa més de tres dècades, el 1972, any en què van ocórrer dos fets significatius relacionats amb el medi ambient: la Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Humà (Estocolm) i la publicació de l'informe del Club de Roma "Els límits del creixement", el qual dissenyava i projectava la graella de la nostra vida a l'any 2000, tenint present la salut del Planeta i la vida que guarda. No obstant, el joc d'interessos i la tendència a l'immobilisme i a la mandra de la ment humana s'aliaren per negar una realitat cada volta més evident, de manera que fins a mitjans vuitanta el canvi climàtic no assolí certa popularitat.

La data clau, però, va ser durant el 1997, quan es va signar el protocol de Kyoto, a través del qual els països que el subscriuen es comprometien a reduir un 5% (en relació als nivells de 1990) les emissions de gasos d'efecte hivernacle entre el 2008 i el 2012. Des d'aleshores, la popularitat del tema i del terme no ha parat de créixer i ja ocupa més pàgines que la vida sentimental d'alguns famosos. Per exemple, els informes internacionals més rellevants li dediquen les seves últimes edicions, com el PNUMA o el PNUD, fet que no ha d'estranyar-nos atès que això té implicacions amb la nostra vida (fins i tot amb la sentimental).

Per què és tan important el canvi climàtic

El tan anomenat i preocupant canvi climàtic és, en realitat, un escalfament global produït durant dècades i ocasionat per l'**efecte hivernacle**, que s'anomena així perquè opera exactament igual que aquests espais que conserven una temperatura

més elevada que el seu entorn amb la finalitat de mantenir les plantes en unes condicions especials. En llenguatge col·loquial, podem dir que l'escalfor del sol que arriba a la terra i en permet la vida torna a ser emès, de manera que la temperatura del Planeta roman més o menys estable. En condicions normals, entre un terç i la meitat de l'energia solar és retornada a l'atmosfera. Com passa en el cas dels hivernacles, si hi ha un obstacle que dificulta aquest retorn, la temperatura anirà provocant un seguit d'efectes sobre un equilibri ecològic delicat causats per la concentració, a l'atmosfera, dels anomenats "gasos d'efecte hivernacle". L'origen predominant d'aquestes emissions és la combustió de material fòssil –carbó, petroli i gas–, sobretot en indústries, cotxes i calefaccions domèstiques.

L'efecte hivernacle és una condició natural de l'atmosfera terrestre que fa que el Planeta sigui habitable: atrapar bona part de l'escalfor solar en les capes inferiors de l'atmosfera evita la

seva congelació. No obstant, això té un límit. Els científics coincideixen en el fet de fixar en 2°C l'augment que superaria el llindar del canvi climàtic perillós. Per exemple, es podria fondre la capa de gel de Gren-

Els científics coincideixen en el fet de fixar en 2°C l'augment que superaria el llindar del canvi climàtic perillós.

làndia, col·lapsar alguns ecosistemes, provocar la manca d'aigua a milers de milions de persones i unes sequeres que amenaçarien la producció d'aliments a escala global. Dos graus no semblen res, però estem parlant de temperatures mitjanes sostingudes.

L'informe 2001 del Grup Intergovernamental sobre l'Evolució del Clima (GIEC) va confirmar que l'efecte hivernacle està provocant modificacions evidents sobre el clima. Des de l'any 1000, la temperatura del Planeta només havia experimentat una modificació de dècimes. La revolució industrial provocà un augment de quasi 0,8°C entre el 1860 i el 2000. Aquest increment s'ha accelerat vertiginosament durant les darreres dècades: de 1906 al 2005 ha augmentat uns 0,74°C. Es calcula que al 2100 la

temperatura podria ser entre 2,2°C i 6,6°C superior a les registrades durant el segle XVIII.

El nivell del mar pujaria quasi un metre, suficient per a poder negar països insulars i zones litorals. Vanuatu i Tuvalu ja han establert acords amb Nova Guinea per tal que aculli la població refugiada quan aquests petits estats quedin negats pel mar.

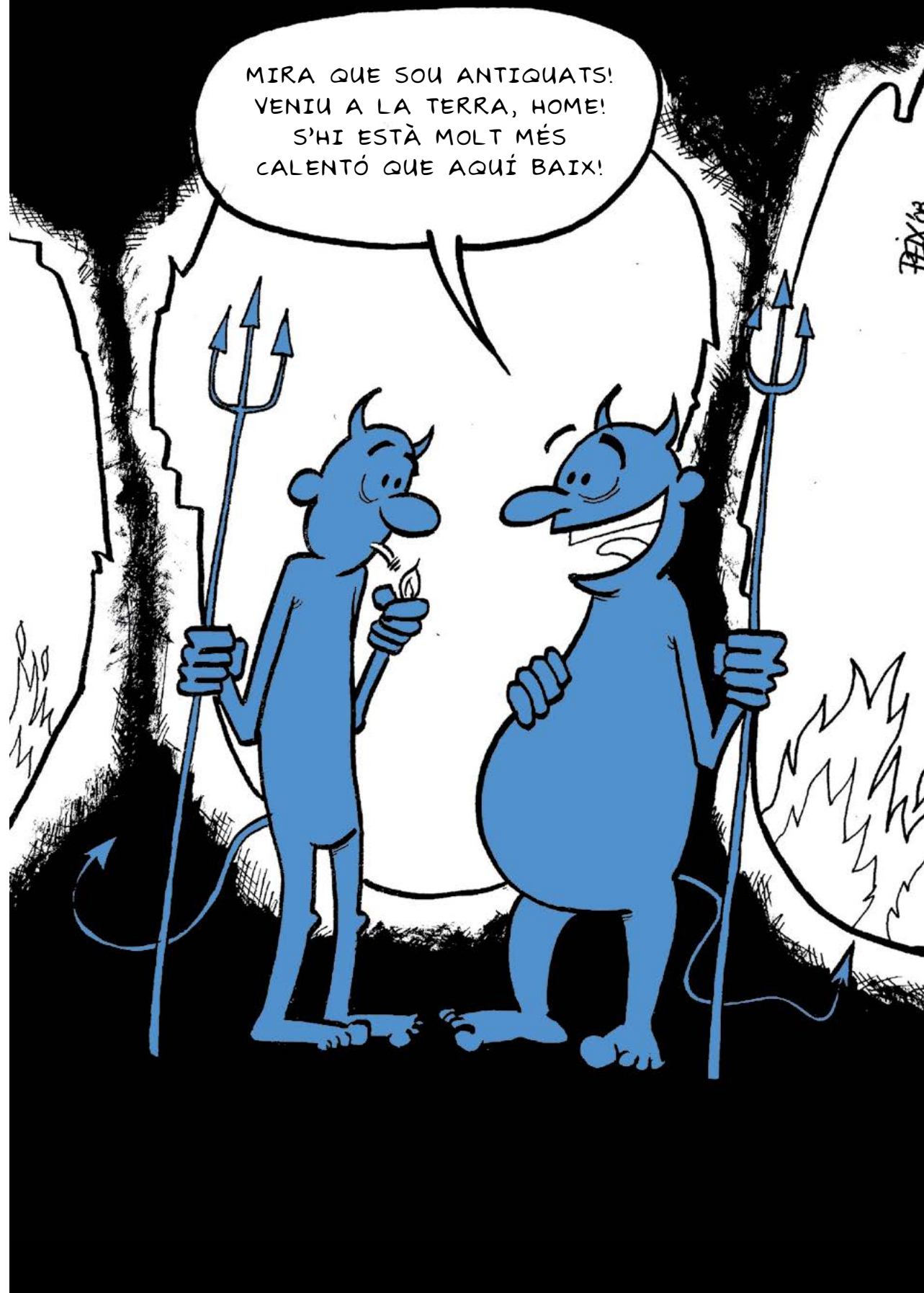
Conèixer els detalls d'aquests **efectes** sense caure en la ciència ficció no és gens fàcil, però es poden avançar algunes dades. El canvi climàtic i els fenòmens que té al darrere modifiquen el clima i el paisatge a partir d'anomalies en la successió dels períodes estacionals, amb la migració d'espècies a latituds fins ara des-acostumades, amb modificacions en el desenvolupament dels éssers vius i, en fi, amb tantes altres manifestacions d'efectes inesperats, variables segons la latitud. A la zona del Rin, per exemple, el canvi climàtic provoca pluges àcides, mentre que a la zona de Sahel el desert avança.

En la IX Sessió de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Canvi Climàtic (Milà, desembre de 2003), es va presentar l'estudi "Canvi climàtic i salut humana. Riscos i respostes". El responsable del desenvolupament sanitari de l'Organització Mundial de la Salut (OMS) va dir que "fins ara, es pensava que els efectes del canvi climàtic es visualitzarien en el termini d'uns 20 o 50 anys. No obstant, veiem que és a partir d'ara que hem d'endegar accions que protegeixin la salut de la ciutadania." I això és obvi, perquè, segons l'estudi, el canvi climàtic i el deteriorament del medi ambient, així com la contaminació atmosfèrica, de l'aigua o dels aliments, va provocar 150.000 morts durant l'any 2000.

Ja no cal llegir publicacions especialitzades per saber com evoluciona la qüestió: als noticiaris ens informen que les glaceres de l'Antàrtida estan en un quart minvant perpetu. Hi ha estudis –les conclusions dels

•••

El canvi climàtic i el deteriorament del medi ambient, així com la contaminació atmosfèrica, de l'aigua o dels aliments, va provocar 150.000 morts durant l'any 2000.

quals es poden llegir a la premsa– que registren l’augment del nivell del mar al sud-oest de l’estat espanyol. Segons l’organització ecologista World Wildlife Fund (WWF, a Espanya és wwf/Adena), Venècia podria desaparèixer en els propers anys a causa dels canvis climàtics. N’hi hauria prou, concreta el WWF, amb un increment de 16 centímetres per a inundar bona part de la ciutat. Lisboa, Oslo o Río de Janeiro tenen un risc similar.

Perdrà la seva gràcia aquella cançó que feia “vaya, vaya, aquí no hay playa” i podrem fer surf a la Manxa? Potser els enginyers holandesos tindran bones perspectives laborals, però seria una mala notícia per a la humanitat en general i també per a totes les espècies vives.

L’efecte hivernacle no només suposa inconvenients als fabricants de mantes, abrics i bufandes. Es tradueix en sequeres preocupants i en els conseqüents desastres. Una altra conseqüència seria que el casc polar es podria començar a fondre i faria augmentar el nivell del mar i la temperatura, amb greus afectacions sobre les espècies marines. A l’Antàrtida ja ha desaparegut una superfície glaçada equivalent a l’extensió de Puerto Rico.

L’efecte es veuria potenciat pels milers de tones de gasos d’efecte hivernacle que hi ha condensats a la tundra i que s’alliberarien en fondre’s el gel. Els règims monsònics i de pluviositat poden canviar i provocar inundacions, ciclons i huracans més violents. En conseqüència, malalties que ara es concentren en determinades àrees o que estan en regressió, com el tifus o la malària, es podrien estendre cap a latituds més temperades, molt poblades, com per exemple la península Ibèrica. Ni cal dir que ens referim a fenòmens de molta complexitat, on intervenen múltiples factors, entre els quals la llibertat humana.

Un estudi realitzat per diferents científics d’arreu del món, publicat a principi de l’any 2003, assenyalava que el canvi climàtic podia provocar, en el millor dels casos (escalfament d’1°), l’extermi del 18% de les espècies vives (animals i plantes); en el pitjor dels casos (escalfament de 3°) el percentatge s’elevaria fins a un 35%. Això significa, fent un promig, una quarta part

dels éssers vius. I això sí que és una catàstrofe, que en generaria d’altres, perquè els éssers vius depenem els uns dels altres.

El Programa de les Nacions Unides pel Desenvolupament (PNUD) titula el seu Informe sobre el Desenvolupament Humà 2007-2008¹ “La lluita contra el canvi climàtic: solidaritat davant d’un món dividit”. Identifica algunes de les principals amenaces que el canvi climàtic planteja al desenvolupament humà:

- La **caiguda dels sistemes agrícoles** com a conseqüència de les sequeres persistents, de les altes temperatures i les seqüències irregulars de precipitacions, fet que deixarà a 600 milions de persones amb un risc elevat de desnutrició. “Les zones semiàrides de l’Àfrica subsahariana, amb la major concentració de pobresa del món, s’enfronten a una pèrdua del 26% de productivitat fins el 2060”.
- Fins l’any 2080, a uns 1.800 milions de persones els faltará **aigua**. Grans zones de l’Àsia meridional i del nord de la Xina s’enfronten a una crisi ecològica greu causada pel retrocés de les geleres i els canvis de la pluviometria.
- **Desplaçament** d’uns 332 milions de persones provinents de zones litorals i baixes a causa de les inundacions i de les tempestes tropicals. Més de 70 milions de bangladesos, 22 milions de vietnamites i 6 milions d’egipcis es podrien veure afectats per inundacions relacionades amb l’escalfament global.
- Amenaces a la **salut**, amb uns 400 milions de persones amb risc de contraure el pal·ludisme.

“Ara hi ha més inundacions i les riberes del riu són devastades més ràpid. No hi ha llocs on anar. La meva terra és el riu, ara no tinc res”, es lamenta Intsar Husain, un camperol del nord-est de Bangladesh (PNUD 2007-2008). Una altra vegada, els països

.....
1 <http://hdr.undp.org/es>

empobrits són els més vulnerables: la invasió del mar no té les mateixes repercussions als Països Baixos que a Bangladesh, per citar dos països que podrien ser afectats. Es pot pensar en una evacuació ordenada de 70 milions de persones, precisament a Bangladesh? No resulta més versemblant preveure un immens desplaçament de població que segurament recauria en altres països que no estan precisament despoblats, com ara la Índia?

Tal com assenyala l'informe, els efectes a llarg termini són menys visibles, "però no menys devastadors". Quan les crisis del clima colpegen els 2.600 milions de persones que viuen amb menys de dos euros al dia, "es poden desencadenar espirals poderoses descendents en el desenvolupament humà. Mentre que els rics poden afrontar la crisi del clima i recórrer a assegurances privades, vendre propietats o retirar estalvis, els pobres es troben amb un altre tipus de possibilitats. Poden reduir el consum, disminuir la nutrició, retirar els infants de l'escola o vendre els béns productius dels quals depèn la seva recuperació. Aquestes són alternatives que restringeixen les capacitats humanes i aprofundeixen les desigualtats. Kaseyitu Agumas, un camperol etiop, ho explica més concretament: "Si no plou com l'any passat, passarem gana. Els rics tenen estalvis. Tenen aliments guardats. Poden vendre els seus bous al comptat. Però nosaltres, què tenim? Si venc el bou, com sembraré l'any vinent? Si no cultivo, no tindrem res. Sempre és així. Tot depèn de la pluja".

S'haurà de fer alguna cosa o la història d'un protocol amb penes i treballs

L'any 1992, a la Cimera de la Terra celebrada a Río de Janeiro, les exclamacions de preocupació, els bons propòsits i les declaracions fastuoses, van estar a l'ordre del dia. A Río la batalla fou dura, perquè tothom reclamava el seu dret (!?) a contaminar. Sembla que la reivindicació era seriosa, ja que sis anys després de la Cimera, el 1998, les emissions globals eren un 10,8% superiors a les de 1990. El 1997, a Kyoto, on ja calia concretar, la qüestió fou encara més dura. A la fi, es signà el Protocol de Kyoto, que establí que els països industrialitzats haurien de reduir, entre els anys 2008 i 2010, un 5,2% de les emissions de gasos tòxics en comparació amb els nivells de 1990. La Unió Europea hauria de reduir les emissions un 8%.

La signatura era una mera formalitat. El pinyol de la qüestió, en aquest cas, en realitat eren dos: la **ratificació** i el **compliment** de les reduccions. La seva entrada en vigor demanava la ratificació dels països que representaven el 55% de les emissions l'any 1990. I aquí va començar el calvari, que no s'acabà fins el febrer de 2005, quan, després de moltes concessions, durant l'octubre de 2004, finalment Rússia va ratificar-lo. No ho van fer (tot i que el van signar) ni Austràlia ni els Estats Units, on aleshores hi havia un president que es deia Bill Clinton i un vicepresident demòcrata, ara Nobel de la Pau per la seva lluita "ecologista": Al Gore.

El compliment del tractat no està essent gaire més lluit. Ni els països que l'han ratificat respecten els compromisos adquirits. Segons les previsions, la UE, que el 2010 hauria d'haver reduït les seves emissions un 8% en relació al 1990, només ho haurà fet un 0,5%. Espanya és un dels països que més incompleix el compromís adquirit: el 1992 va aconseguir permís per contaminar una mica més, de manera que el 2010 emetrà el 15% més que el 1990. Les previsions indiquen que Espanya s'excedirà un 33,3%. No cal ni parlar dels que van menystenir el Protocol.

Els Estats Units, país tan “compromès amb la seguretat mundial”, ha augmentat, des del 1992, i segons els seus governants, més d’un 20% les seves emissions. El 2010, i en relació al 1990, hauria d’haver reduït un 7% la seva taxa. Actualment, el rànquing de la contribució a l’escalfament global està format per: Estats Units (30,3%), Unió Europea (27,7%), Sud-oest asiàtic, Índia i Xina (12,2%) i Amèrica Central i del Sud (3,8%).

Hom esperava que a la cimera de les Nacions Unides sobre el canvi climàtic, celebrada el desembre de 2007 a Bali, es prendrien mesures definitives. La cimera fou un d’aquests esdeveniments en els quals la concentració per metre

quadrat de caps d’Estat i de govern, d’alts funcionaris, de vigilants i de periodistes és elevadíssima: hi van assistir uns 11.000 representants de 190 països, comptant sis caps d’Estat i el secretari general de l’ONU. S’hi acreditaren 1.500 periodistes (dels guardaespalles no se’n publica la xifra). Centenars d’activistes d’arreu del món hi van anar per recordar als mandataris –fora del recinte– els motius de la trobada.

La cimera va estar a punt d’acabar com el rosari de l’Aurora. Els Estats Units i els seus aliats es resistien a quasi tot, fins i tot a les reduccions significatives d’emissions i a les transferències de tecnologia. Mentre uns països demanaven que simplement es retirés, d’altres optaven per la pressió: la UE va anunciar que no participaria a la Reunió de les Majors Economies, promoguda pels Estats Units, si no s’assolien avenços significatius en les negociacions. Que els Estats Units, productor de la quarta part de les emissions mundials, s’hi impliqui és imprescindible per tal de lluitar contra el canvi climàtic. Que formés part de l’acord era imprescindible per salvar la cara. Que totes dues coses –formar part de l’acord i comprometre’s amb la lluita contra el canvi climàtic– siguin la mateixa cosa, ja no està tan clar.

•••

El rànquing de la contribució a l’escalfament global està format per: Estats Units (30,3%), Unió Europea (27,7%), Sud-oest asiàtic, Índia i Xina (12,2%) i Amèrica Central i del Sud (3,8%).

La cimera es va allargar per salvar la cara, i a la fi s’aconseguí un pobre document que no concreta i ajorna la presa de decisions fins el 2009. En un primer moment es va mantenir que al preàmbul hi constaria que els països industrialitzats reduirien emissions entre un 25 i un 40%. Al final no va aparèixer enlloc i tot quedà en una simple referència indicativa. Tot i això, alguns països que van signar a Kyoto, com el Japó, Rússia o el Canadà, “han aclarit que oposaran una forta resistència a complir aquests compromisos”². S’acorden algunes mesures financeres, escasses i poc concretes. S’estableix un “full de ruta” (darrerament no hi ha cap reunió sense full de ruta) que ajorna les decisions un parell d’anys.

Tal com titula Víctor L. Bacchetta a “Ecoportal”³, la cimera es va moure “entre la urgència climàtica i els negocis”, resultant guanyadora la lògica que sotmet la salut ambiental a les normes del mercat. Antonio Hill, responsable d’influència política pel Canvi Climàtic d’Oxfam Internacional, present a Bali, ho va descriure molt expressivament: “la Cimera de Bali ha dibuixat, per primera vegada, un full de ruta per a tots els països per enfrontar-se contra el canvi climàtic. Però uns quants països poderosos han desplaçat la contundent evidència científica a la categoria de nota a peu de pàgina. L’administració Bush –i a remolc Japó, Canadà i Rússia– ha llençat la brúixola per la finestra, i ens obliguen a començar un viatge amb un 4 x 4 d’alt consum, en lloc d’anar amb un vehicle alimentat per energia solar com el que el món necessita amb urgència”.

Per ensumar quin és el fons de la qüestió, val la pena abocar-se en algunes tribunes. Aquells dies, l’editorial del diari econòmic “Cinco Días” dictaminava: “Convé ser realistes i deixar al marge els voluntarismes. La reducció de les emissions ha de conviure amb un creixement que arribi per igual als països rics i als

.....

² <http://www.oxfamintermon.org/>

³ <http://clima.ecoport.net/>

països en vies de desenvolupament. Per assolir-ho és convenient renunciar a principis dogmàtics i contemplar totes les energies possibles, inclosa la nuclear, perquè contribueixin a construir un planeta més ric i habitable.” (“Cinco Días”, 4-12-2007).

No obstant, això del realisme sembla que depèn del punt de vista, literalment. A la fi de la Cimera de La Haya, Greenpeace advertia: “Si els governs continuen actuant de manera irresponsable, els pobles dels països rics (o sigui, nosaltres) s’haurien de preparar per aixecar dics encara més alts i més amples (o sigui, afegeixo, “millorant” els filferros de Melilla) des d’on treure el cap per veure com la resta del món pateix i s’enfonsa a causa del canvi climàtic”.

Una capa que poc tapa

Mentre que la capa que provoca el canvi climàtic es va fent més espessa, la capa d’ozó, que ens protegeix, cada vegada necessita més pedaços, sobretot per les emissions de CFC que contenen els aerosols, i que també són presents en els aires condicionats, en les neveres i demés electrodomèstics. Són molts els països que han signat i ratificat el Protocol de Montreal i s’ha produït una disminució important d’emissions. Però, tot i que sembla que el forat ha disminuït els darrers anys –el 2001 tenia més de 24 milions de quilòmetres quadrats–, de sobte patim ensurts, com quan durant la tardor de 2008 els càlculs sobre el forat del Pol Sud van revelar que el forat semblava la casa dels tres porquets després de la bufera del llop. Ni els primers resultats signifiquen que la capa s’hagi recuperat (es tracta d’un fenomen aïllat degut a les altes temperatures registrades el 2003 a l’Antàrtida), ni els segons que ja s’hagi arribat al desastre. Aquests càlculs s’han de llegir en termes més amples. En qualsevol cas, els experts coincideixen a assenyalar que la quantitat de gasos destructius de la capa d’ozó, en les cotes més altes de l’atmosfera, encara tardaran a disminuir.

El mecanisme és el següent: l’ozó (O_3) que envolta la Terra es localitza a la troposfera, aproximadament entre 15 i 50 quilòmetres d’altura, i filtra les radiacions ultraviolades del sol en un 90%, fent les funcions de pantalla, com en aquelles ombrel·les precioses de la “Mort a Venècia” o de la platja de La Concha de començament de segle. Es pren el sol sense dany, amb profit. Un mecanisme perfecte. El problema rau en les interferències. Les interferències són els compostos químics, llençats a la babalà a l’espai sideral; uns compostos químics que tenen nom de dolent de la pel·lícula: CFC. Quan queden lliures, “viatgen” durant quasi una dècada abans d’arribar a l’estratosfera, on es dissocien i destrueixen la capa d’ozó, de tal manera que ens quedem sense filtre protector. El problema és que això no és un problema només d’un dia, sinó que el nou compost s’instal·la durant 80 o 100 anys.

La gravetat del fet tampoc es fa evident d’immediat, almenys en les latituds europees, però és ben real. La radiació ultraviolada pot danyar els éssers vius, pot provocar diferents tipus de càncer de pell, conjuntivitis i alteracions del sistema immunològic, o afectar el creixement vegetal i malmetre el fitoplàncton, fet que repercuteix en el desenvolupament de la fauna marina. Els científics calculen que una disminució de l’1% de la capa d’ozó implica un increment del 4% dels càncers de pell. A Xile, el 1992, es va constatar que la capa, molt fràgil, havia disminuït en un 50%; al mirar enrere van comprovar que els càncers de pell entre el 1981 i el 1991 havien augmentat quasi en un 100%, així com les conjuntivitis i els casos de cataractes. En aquelles latituds els efectes hi són força clars: en els ramats d’ovelles cada vegada són més freqüents els casos de ceguesa. Als sud d’Argentina i Xile s’ha arribat als casos extrems d’instaurar estats d’emergència i de prohibir l’exposició de la gent als rajos solars. Acabarem com les damiselles decimonòniques, amb un color eburni i la pell translúcida.

Per part dels governs, els remeis no s’estan aplicant amb la diligència desitjada. El 1985 s’acordà el Conveni de Viena per a

la protecció de la capa d'ozó, i es signaren distints acords internacionals. Hi ha hagut un retallada sensible de la producció de gasos CFC, però la destrucció de la capa d'ozó continua, fet que no ha d'estranyar si tenim en compte que es continuen llençant a l'atmosfera –en menor mesura– gasos CFC i que els seus substituïts, com els HCFC (hidroclorofluorcarburs: els noms no milloren) i el BrMe (que no és escocès: és bromur de metilè) tampoc són solucions.

Els HCFC, per exemple, també destrueixen la capa d'ozó, menys que els CFC, però contribueixen a l'escalfament global. És per això que l'última esmena del Protocol de Montreal preveu, en els països desenvolupats, la fi dels HCFC l'any 2015. A la resta del món, és previst d'eliminar-los cap el 2040. El per què d'uns terminis tan llargs per acabar amb aquestes substàncies tan nocives no és altre, segons Ecologistes en Acció, que les pressions de la indústria química, que vol recuperar les inversions realitzades o previstes. O sigui, que si no volem caminar amb els Pols a l'aire, haurem de fer alguna cosa.

I duren, i duren i duren

Un nou grup de contaminants, els contaminants orgànics persistents (COP), han entrat recentment a formar part de la llista d'emissions atmosfèriques amb repercussions globals. Aquestes substàncies poden ser transportades per l'atmosfera a molta distància del punt on foren emeses. Les acumulacions de COP que s'han trobat a les àrees polars en són exemple.

Els COP són pesticides, productes químics industrials i altres de fabricats de manera no intencionada, com dioxines i **furans**. Aquestes substàncies són molt nocives pel medi ambient i la salut humana. Són lipofíliques, és a dir, s'acumulen en els teixits greixos on hi romanen durant molt temps.

A l'Amèrica llatina, els COP tant poden deixar rastre a Bahía Blanca, Buenos Aires i Rosario, a Argentina, com a Valdívia, a

Xile, o a Río de Janeiro, Santos i Porto Alegre, a Brasil, o a Coatzacoalcos i Altimira, a Mèxic, llocs distants on les comunitats pateixen i conviuen a prop de pesticides, plaguicides i empreses de productes químics que no es fan responsables de les seves emissions contaminants.

Un pas important encaminat al control d'aquests compostos consistí en el Conveni d'Estocolm, signat el maig de 2001, i que estableix mesures de control sobre 12 productes químics:

- Vuit plaguicides: aldrín, clordà, diclorodifeniltricloroetà (DDT), dieldrín, endrina, heptaclor, mirex i toxafè;
- Dos productes químics industrials: bifenils policlorats (BPC) i hexaclorobenzè (que també és un plaguicida), i
- Dioxines i furans.

A partir de la Conferència d'Estocolm (1972), la indústria química mundial ha crescut quasi nou vegades i s'espera que continuï fent-ho a un ritme anual que s'acostarà al 3% durant les properes tres dècades, amb un augment considerable del seu comerç. Això incrementarà el risc d'exposar tant a un nombre creixent de persones com al medi ambient a nous productes químics i farà possible que sorgeixin noves malalties d'origen químic.

La bona notícia és que, actualment, tenir accés a la informació sobre l'emissió de productes químics al medi ambient és molt més fàcil que fa uns anys.

El cavall d'Atila

La guerra és un dels quatre genets de l'Apocalipsi, especialment eficaç perquè duu a remolc els altres tres (mort, fam i malalties). Hom diria, vist el rastre que deixa, que aquest genet munta el cavall d'Atila. Sembla superflu parlar malament de les guerres: allò difícil seria trobar-hi un punt de bondat (excepte pels fabricants d'armes, és clar). No obstant, segueixen presentant-se amb tota naturalitat com un mitjà –“desgraciadament inevitable”, diuen els seus partidaris– per tal de resoldre conflictes, seguint l'exemple d'Alexandre el Gran, promotor històric del “tallar d'arrel”, que va ser la seva manera de “resoldre” el nus gordià. Norberto Bobbio escriví que “per desfer nusos fa falta intel·ligència; per tallar-los, només una espasa”, i potser en aquest punt caldria fer-se algunes preguntes en aquest terreny.

Havent-ne vist els efectes, es diria que, com dictamina la veu popular, és pitjor el remei que la malaltia. Per això, aquí, les guerres s'inclouen com un factor d'amenaça, no de seguretat. I això per molt que els governants, més dotats, sembla, d'espases que no pas d'intel·ligència, vulguin convèncer-nos que bombardejant i ocupant es combat el terrorisme i es construeix un món més segur.

Sobre aquest aspecte, resulta molt allisonador un fet ocorregut el desembre de 2003. Un atac de l'aviació nord-americana a la província de Ghazni (Afganistan), suposadament previst contra un presumpte terrorista, va matar deu persones: el presumpte i nou nens. Un portaveu de l'ONU va afirmar que “aquest succés, seguit d'altres de semblants, fa augmentar una mica més el sentiment de temor i d'inseguretat en el país”. La invasió, com es recordarà, es va fer en nom de la seguretat mundial, però només durant el 2007 més de 6.500 civils van morir a

•••

Els nostres governants, més dotats, sembla, d'espases que no pas d'intel·ligència, vulguin convèncer-nos que bombardejant i ocupant es combat el terrorisme i es construeix un món més segur.

causa dels bombardeigs nord-americans i dels seus aliats de l'Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord (OTAN). A més a més, van morir 107 soldats americans, 41 soldats britànics, 30 soldats canadencs i 40 més d'altres països aliats, i encara 925 policies locals. Aquest preu tan alt no és gens clar que augmentés la seguretat, tot i que pot donar alguna pista saber que durant el mateix any 2007 l'Afganistan va registrar el volum de producció més alt d'opi de la seva història, segons diu l'agència de notícies Associated Press (AP).

A Iraq, segons un estudi del seu Govern i de l'Organització Mundial de la Salut (OMS), es van produir, com a mínim, 151.000 morts violentes en poc menys de tres anys de conflicte, entre el març de 2003 i el juny de 2006, tot i que l'informe adverteix una obvietat: “és extremadament difícil”, en aquesta situació, verificar el nombre de morts.

Sempre ha estat cert que la veritat és la primera víctima de la guerra, però actualment el dret ciutadà a la informació és el primer “efecte col·lateral”. A l'únic que sembla que podem aspirar, gràcies als satèl·lits i a Internet, és a rebre informacions fragmentades d'ambdós o més bàndols, sense poder comptar amb un anàlisi complex i ponderat de les dades que no provingui de centres independents d'investigació, com el SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) o, a l'Estat espanyol, el Centro de Investigación para la Paz, el Seminario de Investigación para la Paz o bé l'Escola de Cultura de la Pau. Aquesta darrera publica un informe anual molt útil sobre conflictes, drets humans i construcció de la pau que es titula “Alerta!”.

No només aquest dret a la informació ja no pot ser invocat; no només els informadors esdevenen “objectius militars” (matar al missatger ha deixat de ser, sembla, una metàfora); no només es considera antipatriòtic buscar informacions que permetin elaborar opinions pròpies, sinó que s'arriba al punt d'anunciar la creació d'un organisme estatal encarregat d'"intoxicar". I la intoxicació informativa sempre té un impacte ambiental negatiu.

En el sentit més exacte i ample, les guerres són un desastre

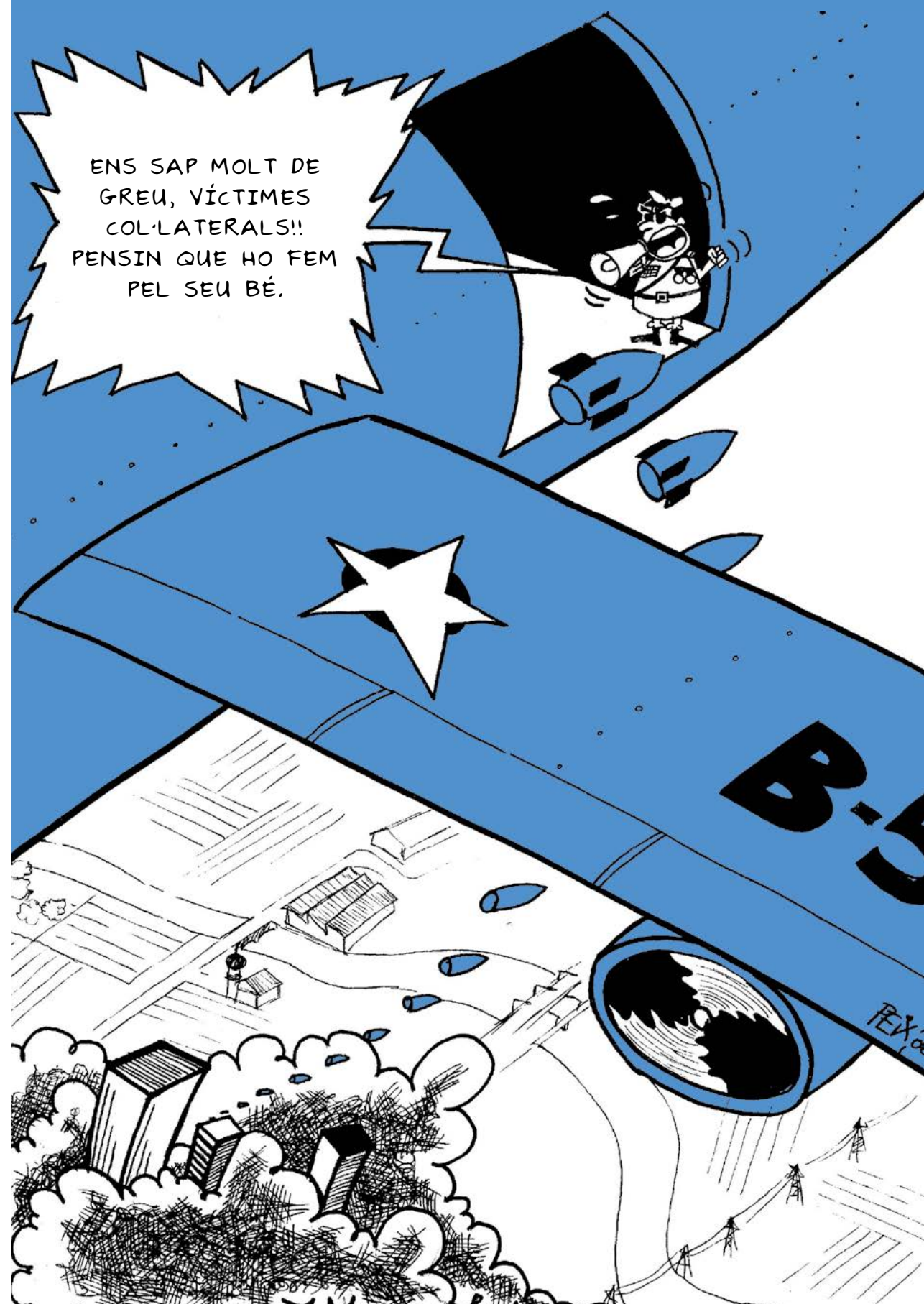
ecològic. Això no només significa que animals i plantes queden devastats. Un desastre ecològic és un fet més complex, inclús més terrible: és un atac a les possibilitats de vida, a la vida mateixa. Primerament –encara que només sigui des d’una perspectiva egoista–, és una amenaça als éssers humans, que no poden considerar-se aïllats del seu entorn. En el cas dels atacs de l’OTAN a Iugoslàvia i de Milosevic a Kosovo, probablement mai sabrem del cert el nombre de morts, de desplaçats, de refugiats, de víctimes de qualsevol tipus. En qualsevol cas, les guerres, que abans es feien per matar gent, segons els seus narradors oficials, ara sembla que només provoquen víctimes per accident o per un trist atzar, fins al punt que a partir de la primera Guerra del Golf els morts són considerats “danys col·laterals”.

A l’antiga Iugoslàvia, l’OTAN va bombardejar amb projectils de punta d’urani empobrit, de gran poder de penetració. A més a més dels danys directes sobre les persones, que comportaran, en un futur proper, un augment del càncer, la radioactivitat romandrà en el medi ambient durant milers d’anys. Tal com va assenyalar un informe d’Ecologistes en Acció sobre aquella guerra, “es fa un pobre favor als albano-kosovars, a qui es diu que es defensa, si se’ls contamina la terra”.

Això no és tot. També s’han de considerar els atacs anomenats “blancs sensibles”; és a dir, refineries de petroli amb milers de tones de combustible, i plantes químiques i farmacèutiques que alliberen productes nocius per a la salut de les persones i del medi ambient. El Danubi tindrà dificultats si vol tornar a ser “blau” després del bombardeig de la refineria de petroli de Novi Sad i del dipòsit de Prahov. La pluja àcida que es va estendre cap a Romania, ja fa uns anys, es deixa notar als boscos, cultius i granges agrícoles. Durant les dues guerres del Golf, el petroli ha

•••

Les guerres són un desastre ecològic. Això no només significa que animals i plantes queden devastats. Un desastre ecològic és un fet més complex, inclús més terrible: és un atac a les possibilitats de vida, a la vida mateixa.

estat una de les causes més decisives de la guerra; plataformes d'extracció, oleoductes i refineries han estat objectius militars privilegiats.

Sembrant pànic

El 1997 fou un any important per la desaparició de les mines terrestres; després d'una campanya internacional, intel·ligent i sostinguda, es va assolir el Tractat d'Otawa, on els països signataris es comprometien a “no usar, desenvolupar, fabricar, emmagatzemar o vendre o comprar amb mines antipersones”. La campanya “Eliminem les mines”, que havia començat cinc anys abans, va merèixer el premi Nobel de la Pau.

El tractat tenia lletra petita (excepcions), però el pitjor del cas és que països com els EE.UU., Xina, Rússia i Corea del Nord no el van signar i les segueixen emprant. A la guerra dels Balcans no se'n va fer cas. Els combatents van seguir usant bombes de raïm, que són com una sembra de mines a l'atzar. El règim de Milosevic va minar les fronteres de Kosovo per prevenir una hipotètica ocupació terrestre.

Minar un terreny el converteix en inhabitable durant dècades, i fa que la població visqui durant molts anys amb l'amenaça de veure's sorpresa per la detonació d'aquests artefactes. A vegades, els efectes es segueixen patint al cap de molts anys. Quan un camp ha estat “sembrat” de mines terrestres queda inservible per a qualsevol cultiu. És el cas de Cambotja (amb tants habitants com mines) i d'altres països d'economia bàsicament agrícola, on a més a més d'un nombre elevadíssim de mutilacions hi cal sumar el fre al desenvolupament de la zona. Si a Lepe, com es diu, els vampirs sembren pànic amb tractor, algú els hauria d'advertir que els exèrcits empren un sistema molt més fètil.

El 2007 es compliren deu anys del Tractat i per tal de commemorar-ho, i recordar que el problema no s'ha resolt, les organitzacions que s'implicaren a la campanya –Intermón Oxfam, Mans Unides i Metges sense Fronteres– van organitzar una expo-

sició amb fotografies de Gervasio Sánchez, “Vidas minadas. Diez años después”, recollides en un llibre. El fotògraf, que ha seguit lluitant durant tots aquests anys, va denunciar, a qui el volgués escoltar, “l'esforç gasiu dels països per acabar amb els soldats metàl·lics o de plàstic.” Tot i que els signants d'Otawa es comprometien a col·laborar en les tasques per desminar i en l'ajuda a les víctimes, durant aquests deu anys només s'hi ha dedicat un 10% de les ajudes promeses.

L'any 2005 un informe de l'ONU calculava que més de 167 milions d'aquests explosius continuaven emmagatzemats arreu del món i que 82 països tenien mines sense localitzar. Al ritme actual, les tasques per desminar necessitarien uns 1.100 anys. Mentrestant, entre 15.000 i 20.000 persones, arreu del món, són víctimes, cada any, d'aquestes mines antipersona.

Invertir en mort

Als efectes perversos que l'armamentisme té sobre el medi ambient i la població cal afegir-hi les inversions d'escàndol que exigeix, uns diners que es podrien invertir en altres apartats de repercussions més benèfiques i reals. El SIPRI assenyala a l'informe de l'any 2007 que “el terreny de la salut pública ofereix exemples d'esferes on la despesa que no és militar podria ser més efectiva com a instrument per garantir la **seguretat de vides humanes**”.

El final de la Guerra Freda va fer pensar que la despesa militar disminuïria; no obstant, després d'un incipient descens va tornar a pujar fins als núvols. Segons el SIPRI, el 2002 la despesa militar mundial va arribar als 794.000 milions de dòlars. El 2006, segons la mateixa font, arribà als **1.204 milions de dòlars**. Aquestes dades representen un increment real del 3,5% entre el 2005 i el 2006, i un 37% entre el 1997 i el 2006. Com que és molt fàcil perdre's entre grans xifres, l'informe concreta que: “La despesa militar mundial el 2006 equival al **2,5% del PIB mundial**”. Si algú es pregunta sobre el significat de l'afirmació es pot

entretenir a comparar-ho amb distints aparats dels pressupostos de l'Estat, l'anomenada ajuda al desenvolupament, el pressupost de la UNESCO i coses així. És un dels exercicis que ajuden a posar les prioritats reals en negre sobre blanc.

Des de l'1 de gener de 2008, i cada dia de l'any, el Govern espanyol inverteix 51,85 milions d'euros en despesa militar. Al cap de l'any, cada ciutadà, cada ciutadana, de bon grat o a

la força, haurà invertit 442 euros en investigació militar, nou armament i en el manteniment de les forces militars. El total de la despesa militar durant l'any haurà estat de 18.926,83 milions d'euros, amb un increment del 5,5% en comparació amb el 2007.

Les interrelacions entre violència, pobresa i deteriorament ambiental es concreten clarament en les inversions. Molts dels països amb un índex baix de desenvolupament humà gasten més diners en armes que no en reben en concepte d'ajuda al desenvolupament. Fent una mitjana, el percentatge dels pressupostos estatals dedicats a la sanitat són la meitat del que es dedica a despesa militar; en aquests països hi ha vuit soldats per cada metge. I les arrels de les guerres estan molt relacionades amb el colonialisme i les seves seqüeles, amb els interessos econòmics del Nord, amb les maniobres obscures de la indústria i el comerç de les armes, i amb la comoditat que suposa barallar-se en casa aliena, com fou la tònica de les guerres durant el temps de la Guerra Freda (en algunes latituds, molt i molt calenta).

Quant als vincles amb el deteriorament ambiental, un estudi realitzat per l'ENCOP (Environmental and Conflict Project) sobre les guerres dels anys 90 (algunes encara actives) assenyala que

•••

Des de l'1 de gener de 2008, i per cada dia de l'any, el govern espanyol inverteix 51,85 milions d'euros en despesa militar. Al cap de l'any, cada ciutadà, cada ciutadana, de bon grat o a la força, haurà invertit 442 euros en investigació militar, nou armament i en el manteniment de les forces militars. El total de la despesa militar durant l'any haurà estat de 18.926,83 milions d'euros, amb un increment del 5,5% en comparació amb el 2007.

quasi la meitat van tenir una dimensió ambiental. I cita alguns casos il·lustratius: el paper de la desertització i els refugiats ambientals a la guerra civil del Sudan; l'impacte del canvi climàtic, la desforestació i la distribució de l'aigua en els conflictes de Bangladesh i la influència de la degradació ecològica en els conflictes ètnics de Nigèria, entre d'altres.

La tendència és que augmenti la importància dels problemes ambientals com a factor de conflicte, atès que el deteriorament va creixent, amb les seqüeles que comporta de destrucció de recursos imprescindibles per a la vida de refugiats, etc. Un factor, d'importància cabdal en el complicat conflicte del Pròxim Orient és la lluita pel control de les fonts d'aigua. A El Salvador, les forces armades van usar la desforestació com a arma contra la guerrilla, amb napalm i altres defolians, amb més de 30.000 bombes que provocaren nombrosos incendis i van contaminar el sòl. En aquests moments, el 80% del sòl hi està erosionat, i el 90% de la flora natural ha desaparegut. És sabut que al Vietnam l'exèrcit americà va usar defolians, amb el propòsit evident de destruir la selva i descobrir les tropes del Vietcong. Les 80 milions de tones de defolians i herbicides que es van llençar afecta-

ren més d'un milió i mig d'hectàrees de manglars i unes 180.000 hectàrees de superfície cultivada.

•••

La tendència és que augmenti la importància dels problemes ambientals com a factor de conflicte.

No hi ha més cera que la que crema

A mesura que passen les dècades ens tornem més literals: una frase –“menjar-se el món”– que ha significat, durant generacions, no aturar-se davant de cap obstacle, no intimidar-se davant de les dificultats, ha perdut el seu sentit figurat i s’ha convertit en la descripció més realista del nostre estil de vida altament voraç.

De tard en tard, les autoritats més o menys responsables publiquen dades sobre el consum, generalment referides als àmbits estatals o, en alguns casos, de la Unió Europea. I quan pugem omplen d’alegria als autors de titulars del tipus “l’increment del consum reactiva l’economia”. No obstant, només en segon lloc *consum* significa “emprar comestibles o altres béns per satisfer necessitats o desitjos”, segons el diccionari. La primera accepció és “destruir, extingir”, fet que suscita algunes qüestions menys alegres.

El consum que descriuen les notícies sol ser el de les famílies, és a dir, el de la ciutadania. Però no només consumim el que posem al cistell o el que determinen els rebuts mensuals, fet que col·loca les citades preguntes en un escenari més ample. Estem parlant del Requeriment Total de Materials (RTM), que és el consum considerat no pas en termes domèstics sinó planetaris. Què

•••

Només en segon lloc consum significa “emprar comestibles o altres béns per satisfer necessitats o desitjos”, segons el diccionari. La primera accepció és “destruir, extingir”.

gastem del Planeta, perquè ho destinem als processos productius, o perquè ho deteriorem i ja no està disponible: massa forestal, sòl, aigua, pastures, aire, minerals, etc. I les dades d’aquest escenari avalen l’afirmació inicial que ens estem menjant el món, encara que amb força desigualtat.

A la segona meitat del segle passat, a Espanya, el RTM es va multiplicar per 4,5, i l’increment d’energia un 5,8, i ha seguit creixent fins que el 2003 assolí una mitjana de 48,28 Tm per habitant, un 75% d’origen no renovable. El transport hi va tenir molt a veure en el cas de l’energia, atès que durant el mateix període s’ha multiplicat per 25 o per 30. Es calcula que des de la prehistòria i fins el 1955 els habitants de la península Ibèrica havíem assolit un RTM de 300 milions de tones cada any. Durant les quatre dècades següents hi hem sumat 1.000 milions de tones més. La generació de residus és paral·lela, de manera que la mitjana actual és de quilo i mig per persona i dia.

L’informe del Worldwatch sobre l’estat del món de l’any 1999 proposava una paràbola prou eloqüent. Imaginem, deien, que qualsevol matí un camió descarrega, davant de casa nostra, tots els materials que usarem al llarg del dia, excepte el combustible i els aliments: fusta, paper, productes químics del xampú, el plàstic de les bosses, el metall de les llaunes i tot, absolutament tot, el que farem servir, inclosa la part proporcional de pedra i grava dels carrers i de la paret de l’escola. Els habitants del Nord industrialitzat ens espantaríem d’allò més quan veiéssim el centenar de quilos davant de casa. Uns quilos que s’haurien de portar a algun lloc, o apressar-nos a consumir, ja que l’endemà vindria un altre camió, i demà passat un altre, i així successivament, com un Sísif modern i condemnat no pas a pujar sempre la mateixa muntanya sinó a crear-ne una de nova cada dia. Si ens poguéssim entretenir a comparar aquest Himàlaia amb el que creen els nostres rebesavis, aquell seria poc més alt que un discret turó.

L’expressió *empremta ecològica* designa la porció de terra necessària per dotar de recursos a un grup humà determinat i la

superfície necessària per absorbir els seus residus. La població dels EE.UU., per exemple, deixa una empremta més extensa que el seu país, i als europeus poc en falta. Si estirem la metàfora fins al final, allò d'Atila sols era tendresa franciscana comparat amb nosaltres.

El problema és que la Terra ni és inesgotable ni pot amb tot. La seva *capacitat de càrrega* és limitada. Cada any, per exemple, arriben a l'atmosfera quasi 25.000 milions de tones de CO₂, tot i que només en pot absorbir la meitat. Vull recordar que amenaces com el canvi climàtic tenen molt a veure amb tot això. Es calcula que per afrontar de manera sostenible el consum mundial farien falta, segons els càlculs més optimistes, una vegada i mitja més de superfície terrestre actual; els menys optimistes eleven la necessitat fins a tres vegades més de superfície. Allò absurd de la demanda no necessita cap més comentari. O potser cal dir que el consumisme, per la seva pròpia naturalesa, té una data de caducitat.

Com és sabut, de recursos n'hi ha renovables (éssers vius, energia solar i eòlica, aigua) i de no renovables (minerals, inclòs el petroli). Els no renovables, com el seu nom indica, quan s'acaben, s'acaben i prou. Els renovables es poden generar –alerta amb la dada– sempre que es consumeixin a un ritme que ho permeti. És clar que si un terreny es sobreexplota fins a convertir-lo en un erm ja no hi ha possibilitats de cap renovabilitat. Si s'esgoten els caladors els peixos ja no es podran reproduir.

Més llenya, més llenya!

L'assetjament que suporten els recursos naturals renovables i no renovables ens deixa, si això fos possible, en situació de fallida.

•••

L'assetjament que suporten els recursos naturals renovables i no renovables ens deixa, si això fos possible, en situació de fallida.

Segons un informe de l'Agència Europea del Medi Ambient (AEMA), el consum mundial de recursos naturals és un 20% superior a la taxa de recuperació (és a dir, ens "mengem" 1/5 part més del que es recupera o

regenera), i la població europea contribuïm molt a assolir aquesta cota, ja que engolim a un ritme dues vegades superior a la mitjana mundial.

Per terra, mar i aire, el planeta Terra rep una forta pressió. De l'**aire** ja n'hem parlat, tot i que se'n podrien dir moltes més coses.

L'**aigua**, sens dubte, és el recurs més indispensable per a la vida i es pot considerar el que defineix els límits del desenvolupament sostenible. El 70% del planeta Terra, com el seu nom no indica, és aigua. No obstant, l'aigua apta per al consum humà dista molt de ser un recurs sobreabundant. El 97% de l'aigua forma oceans; el 95% de l'aigua potable disponible és subterrània, i només un 5% és superficial: llacs, rius i embassaments.

L'oferta, com veiem, és escassa i limitada, però la set de la humanitat és de maledicció mítica. Segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS), al llarg del segle xx l'extracció d'aigua va augmentar dels 250 metres cúbics per persona de l'any 1900 als 700 metres cúbics de l'any 2002. La demanda actual supera els 5.000 km³ anuals i creix, també anualment, en 150 km³, sobretot a causa de l'augment de la població, del desenvolupament industrial, de la contaminació i de l'expansió incontrolada i irresponsable de l'agricultura de regadiu. Les aigües subterrànies, a més a més dels problemes greus de contaminació per vessaments industrials, fertilitzants, pesticides tòxics i metalls pesats, ja han

assolit l'anomenat "aigües sota nivell" constant a tots els continents. I els que en tenim, la malgastem –de moment, perquè la desertització és un risc molt proper que amenaça una tercera part de la península Ibèrica–, la malgastem.

Les grans xifres signifiquen poc, perquè no es poden calcular mitjanes. L'accés a l'aigua és molt desigual: Greenpeace denuncia que el consum d'aigua a Espanya és el doble que la mitjana mundial. Segons l'OMS, 1.200 milions de persones (el 20% de la població mundial) no té aigua potable, i uns 2.400 milions de persones no tenen accés a uns serveis bàsics d'higiene, amb tot el risc que comporta de proliferació de malalties infeccioses. Com ja s'ha dit, l'aigua és una de les causes de moltes guerres i tensions actuals.

Una vintena de països, la majoria africans, pateixen una seriosa manca d'aigua. Àfrica és el continent més amenaçat per la desertització (en alguns països de l'Àfrica occidental l'avenç quilomètric anual hi és ben visible) i el que compta amb menys recursos per defensar-se'n. Si els fets no canvien d'una manera substancial, l'any 2025 dos terços de la població mundial no tindran aigua potable.

Hi ha una conseqüència terrible del malbaratament i de la mala gestió de l'aigua que mereix ser mencionada, ni que sigui breument. Durant dècades, els governs (molts encara hi són escarxofats) han enrolat els seus països en projectes faraònics (a Madrid hi ha un temple egipci, que és vestigi de la inundació d'una part considerable de la vall del Nil) de preses i pantans (a Espanya, els majors de quaranta anys ho saben bé). A la Xina, la presa de les Tres Goles té la missió d'espantar els segles, però de moment espanta al milió de desplaçats que han vist com els seus pobles es negaven (140 nuclis urbans) i els seus somnis també. Com la presa de Narmanda, a la Índia, ja fa uns anys. Es calcula que la construcció de preses al món ha desplaçat entre 40 i 80 milions de persones.

Si la quantitat d'aigua resulta un problema, també ho és la seva **qualitat**; de fet, ambdós problemes són una suma: manca

aigua potable, sobretot en algunes parts del món. Als 1.200 milions de persones que, segons dades de l'ONU, no disposen d'aigua potable, cal afegir-hi els més de 2.000 milions de persones que viuen sense cap sistema de clavegueram. La contaminació de l'aigua té un impacte negatiu sobre els ecosistemes, la pesca, l'agricultura, la salut, el desenvolupament social i el creixement econòmic. Afecta, sobretot, els països pobres, i especialment a les dones i els infants.

Més del 70% de la població dels països empobrits no té accés al consum d'aigua potable, i uns tres milions i mig de persones, especialment infants (3.800 al dia, segons la FAO), moren cada any per malalties relacionades amb l'aigua, la majoria de les quals, com la diarrea, tindrien una fàcil solució.

L'OMS estima que el 80% de totes les malalties infeccioses mundials estan relacionades amb l'aigua en males condicions. El repartiment és desigual: en els països empobrits, el 80% de les malalties es vincula a un accés limitat a l'aigua potable.

Més del 70% de la població dels països empobrits no té accés al consum d'aigua potable, i uns tres milions i mig de persones, especialment infants (3.800 al dia, segons la FAO), moren cada any per malalties relacionades amb l'aigua, la majoria de les quals, com la diarrea, tindrien una fàcil solució.

Amb unes mesures elementals d'higiene, com ara rentar-se les mans després d'anar al lavabo o abans de cuinar, es podrien evitar moltes d'aquestes morts, però aquest gest tan senzill en un Nord acomodat és un luxe inabastable en altres latituds. És coneguda l'anècdota d'una dona africana a qui un funcionari va preguntar si ensenyava als seus fills que havent defecat calia rentar-se les mans. La dona, irada, va contestar: "Cada dia he de recórrer 11 quilòmetres per tragar l'aigua. Si enxampés algú malbaratant-la per rentar-se les mans, el mataria."

A les zones urbanes l'aigua és més accessible. Inclús hi ha serveis municipals (cada vegada menys públics, com ja saben molts llatinoamericans, per obra i gràcia d'Aigües de Barcelona).

No obstant, una taxa alta de potabilitat de l'aigua no en garanteix la qualitat. A moltes ciutats d'Àfrica, Àsia o d'Amèrica Llatina la cobertura oscil·la entre el 60 i el 80% de la població, però gran part de l'aigua és de baixa qualitat.

Les causes principals de la contaminació de l'aigua dolça són la negligència en l'ús, els vessaments tòxics i la manca d'instal·lacions adequades de sanejament. Per molt estrany que sembli, països poc industrialitzats del Sud tenen problemes de contaminació química. En alguns rius de Tanzània, Malàisia o Colòmbia s'hi ha detectat la presència de pesticides en quantitats superiors als rius d'Europa. L'explicació cal buscar-la en una agricultura agressiva, que usa incontroladament pesticides tòxics sense plantejar-se qüestions de salut ni de conservació del sòl, impel·lida per la necessitat de procurar aliments a la població; una agricultura que s'emmarca en l'absència d'una normativa legal i que és animada per la voracitat i la falta d'escrúpols d'empreses transnacionals que veuen, en aquests països, un mercat excel·lent on poder vendre productes que en els seus hi estan prohibits.

La mar, que és el morir

La metàfora se'ns esgota. El mar va servir a Jorge Manrique com a imatge de la mort, on desemboquen les vides (que, com sabem, són els rius –aquesta és l'altra!). Però la metàfora –i el mar que la sustenta– s'esgota.

Els oceans ocupen quasi tres quartes parts de la superfície terrestre; són un ecosistema d'importància cabdal, tant pel paper que tenen en la regulació del clima, en el cicle de l'aigua i en l'absorció del diòxid de carboni (CO²) de l'atmosfera, com per la quantitat i la diversitat d'espècies vives que acullen (unes 250.000 de conegudes) i que constitueixen una font d'aliment. L'alimentació dels grans grups de població depèn dels oceans. Si s'esgoten, a curt termini sortirem perdent alguns; a mig i llarg termini perdrem tots.

Les agressions principals que pateixen els oceans provenen de la **contaminació**, de tipus i origen divers, i de la seva sobreexplotació. La pluja és el mitjà pel qual la contaminació atmosfèrica arriba al mar, però l'origen principal de la contaminació del mar són els vessaments de cru, ja siguin provocats per la neteja dels tancs (fet il·legal però freqüent), per vessaments involuntaris, que representen el 45% de la contaminació difusa d'hidrocarburs, per accidents de petrolers o en operacions de càrrega i descàrrega efectuades als molls marítims.

A tot plegat cal afegir-hi l'aigua contaminada que arriba dels rius i la que origina la superpoblació de les zones litorals, que és greu sobretot en mars tancats, com el Mediterrani. A la part occidental de la zona mediterrània hi viuen 250 milions de persones, el 70% al nord i el 30% al sud. Si pensem en el que s'ha convertit la costa mediterrània espanyola, que cada estiu suporta quasi 40 milions de persones (piscines, camps de golf, aberracions urbanístiques, etc.) instal·lades al llarg de 1.200 quilòmetres de litoral, podem imaginar l'impacte que això té en el mar. Una conseqüència d'aquesta pressió és l'eutrofització, que afecta les aigües litorals i les de conques interiors de rius i llacs. L'abundància de matèria orgànica deguda a vessaments d'aigües residuals i d'altres agents, suposa un reconstituent de qualitat per a les algues, que es concentren en grans quantitats a la superfície. Això explica, d'una banda, l'aparició periòdica de mareas vermelles en zones costeres molt poblades; d'altra, la mort de peixos i d'altres

habitants de les aigües, atès que les algues acaparen tot l'oxigen.

Greenpeace denunciava, a finals de 2007, que durant les darreres dècades l'expansió de les flotes industrials pesqueres, i també el desenvolupament de l'aqüicultura industrial, juntament amb altres problemes

•••

Durant les darreres dècades l'expansió de les flotes industrials pesqueres, i també el desenvolupament de l'aqüicultura industrial, juntament amb altres problemes com ara el canvi climàtic o la contaminació, han destruït els ecosistemes litorals i oceànics a un ritme imparable.

com ara el canvi climàtic o la contaminació, havien destruït els ecosistemes litorals i oceànics a un ritme imparabile. El resultat, assenyalen, “és una crisi aguda que ha canviat la composició biològica dels oceans i ha aconduït la indústria a una cursa per apropiarse d’uns recursos cada vegada més escassos”.

El 16% de les proteïnes animals que es consumeixen al món provenen del mar. Les repercussions econòmiques i alimentàries pels pescadors, i per les poblacions amb una dieta basada en el peix com a font de proteïnes, es pot dir que són dramàtiques. Tres quartes parts dels caladors s’han esgotat o estan sobreexplotats i alguns dels ecosistemes marins, com els bancs de corall i els manglars, estan en perill seriós d’extinció, fet que suposaria greus conseqüències per a l’equilibri del Planeta. Fins i tot les profunditats marines estan en perill a causa de certes pràctiques depredadores, com la pesca d’arrossegament.

La droga energètica

Susan Sontag afirma que “el petroli és la nostra droga. Hi estem enganxats”. Doncs haurem de buscar alguna teràpia de desintoxicació, perquè la droga s’acaba. Hi ha un ball de xifres, segons els interessos de qui les proclama, però hi ha indicis clars. Per exemple, el fet que algunes companyies poderoses, com Shell o Exxon Mobil, hagin publicat informes que avalen la minva de les reserves. Potser, en aquest sentit, la font més fiable sigui ASPO (The Association for the Study o Peak Oil and Gas), una xarxa de geòlegs i científics vinculats a institucions i a universitats que s’ocupen, des de fa anys, de determinar les dates i les repercussions del declivi de la producció de gas i petroli. Aquests científics consideren que més del 90% del petroli mundial ja s’ha descobert.

L’Agència Internacional de l’Energia (AIE), junt amb d’altres organismes, és del parer que perfeccionant els sistemes de càlcul i la tecnologia les perspectives podrien millorar. La realitat és que, tal com va dir un geòleg, l’exploració petrolera s’ha conver-

tit en un joc de caça en el qual els progressos tecnològics permeten als caçadors millorar la seva escopeta, però que la presa cada vegada és més petita i escassa.

Amb les coses de menjar no s’hi juga

Si la droga s’acaba, s’haurà de canviar de “camell”. On omplirem els dipòsits dels cotxes? Com que no es tracta pas d’esperar que l’última mànega de l’última gasolinera escorri l’última gota de gasolina, la savia ment humana va començar a barrinar. Obtenir energia de les pedres està descartat, ja que és precisament això el que s’acaba (com el nom indica, “petroli” vol dir “oli de pedra”). Si no hi ha pa, com va dir la reina decapitada, que els donin tortells. Doncs si s’acaben les pedres, traurem energia de la terra.

I es van inventar els biocombustibles, també anomenats –potser amb més propietat– agrocombustibles, ja que no s’obtenen dels éssers vius en general, sinó de l’agricultura. Doncs bé, problema resolt: cultivem a pleret plantes que puguin transformar-se en combustible i podrem seguir consumint amb alegria, com ara mateix.

Els agrocombustibles s’obtenen principalment a partir de cereals, oleaginoses i sucre: colza, girasol, blat de moro, soja, canya de sucre, remolatxa, oli de palma, etc. Aquests vegetals “són els que estan omplint l’esquerda”, escrivia a primers de febrer Ambrose Evans-Pritchard al Telegraph britànic. Però ho fan, diu, “drenant els subministres d’aliment en un moment que el món acumula més de 70 milions més de boques a l’any per alimentar.”⁴

És massa bonic per a ser veritat. Com un contracte amb lletra petita i tramposa, els agrocombustibles també tenen una cara oculta. La més tècnica és el seu balanç energètic. És a dir, si l’energia que s’obté és més (o menys) que l’energia que es necessita per produir-los, no sigui el cas que fem un pa a partir de panets (per

.....
4 <http://lacrisisenergetica.wordpress.com/>

seguir amb l'exemple de la reina que tenia poc cap i acabà sense). En aquest punt, i com en tots els estudis on hi ha tants interessos en joc, no hi ha unanimitats: alguns apunten conclusions negatives, d'altres que alguna cosa s'hi guanya. No obstant, sembla que no és, "en el millor dels casos, una alternativa brillant", segons Antonio Estevan (El Ecologista, núm. 56), vist l'estudi del Centro de Investigaciones Energéticas, Medioambientales y Tecnológicas (CIEMAT) titulat "Anàlisis del ciclo de vida de combustibles alternativos para el transporte".

Probablement, l'inconvenient més clar dels agrocombustibles és que suposa una espècie de programa del tipus petroli a canvi d'aliments però a la inversa. Si el sòl dedicat a l'agricultura (que és destinada a l'alimentació) es destina a produir combustibles, de què s'alimentaran les persones que menjaven d'aquests cultius? I això per no parlar de la repercussió en el preu dels aliments, com ja saben en alguns països!

Segons l'article citat, "l'ús de la terra destinat a la producció d'agrocombustibles s'ha disparat, en sis anys, dels 12 milions d'hectàrees als 80 milions". Si el pa el convertim en pedres, què menjarem? I sobretot, de què s'alimentaran els pobres? Evans-Pritchard argumenta el següent: "El blat de moro es pot usar per fabricar etanol pels cotxes i plantes d'energia, també per plàstics, i per tortillas. El gas natural es pot convertir en abonament per produir aliments. El pic del petroli⁵ s'està convertint en el pic d'aliments."

L'agroindústria és en mans de poques empreses transnacionals, de manera que per a alguns països del Sud els agrocombustibles poden representar un nou capítol en el monocultiu destinat a l'exportació, sense tenir en compte les necessitats ni els mercats locals.

.....
5 L'autor juga amb l'expressió *peak oil*, que designa el zènit de la producció de petroli que, naturalment, prologa el seu declivi.

Estimat monstre

Si els agrocombustibles són la resposta, aleshores el que s'ha de qüestionar és la formulació de la pregunta. Per a què els volem? Per substituir el petroli per un combustible més sostenible o per posar remei a la manca de petroli? Per lluitar contra el canvi climàtic o per afrontar la falta de combustible pels cotxes? El "brillant" Nobel de la Pau, Al Gore (vicepresident de l'Administració americana que NO va ratificar el Protocol de Kioto), ho té clar: els agrocombustibles permeten lluitar contra el canvi climàtic alhora que es manté l'estil de vida del món desenvolupat. Aquí, com a una vedette, Aquil·les mostra el seu taló: qualsevol cosa excepte posar en dubte un mode de vida tan in: insostenible, insolidari, insensat.

El cotxe és una metàfora del nostre estil de vida. L'enginyer Colin Buchanan advertia fa mig segle, referint-se a l'automòbil, que "estem alimentant, amb costos immensos, un monstre de gran potencial destructiu, el qual, en canvi, estimem amb tendresa."

Sense sòl

Entre les activitats humanes que més contribueixen a la degradació del sòl hi trobem els usos agrícoles insostenibles, la gestió inadequada de l'aigua, la sobreexplotació amb finalitats turístiques (com floreixen els camps de golf... com si fóssim britànics!), pràctiques de desforestació, destrucció de la vegetació natural, l'ús freqüent de maquinària pesada, la pastura excessiva, la rotació de cultius i l'ús inadequat de la irrigació. Totes aquestes activitats han provocat uns efectes col·laterals: erosió, contaminació, desforestació i pèrdua d'hàbitats i, lògicament, pèrdua de diversitat biològica.

El planeta Terra ja ha perdut, aproximadament, la meitat de les bosquíes verges i un 40% del bosc restant està seriosament amenaçat. Anualment es talen uns 4.000 milions d'arbres. A l'última dècada del segle xx les pèrdues globals de zona boscosa van

ser de 112.600 km² anuals: és a dir, a cada minut desapareixia una superfície de bosc equivalent a 33 camps de futbol.

Durant les últimes dècades la taxa de **desforestació** ha assolit els nivells més alts de la història. El fet és rellevant si considerem, especialment, que els boscos tropicals humits, on es calcula que hi habiten, pel cap baix, la meitat de les espècies, estan desapareixent a causa del canvi climàtic, de la desforestació, de la desertització, del mal repartiment de les terres, dels interessos de les transnacionals o de la pobresa, entre d'altres causes.

A l'última dècada del segle xx les pèrdues globals de zona boscosa van ser de 112.600 km² anuals, és a dir, a cada minut desapareixia una superfície de bosc equivalent a 33 camps de futbol.

Actualment, una tercera part de la superfície del Planeta, uns 3.866 milions d'hectàrees, són boscos. Segons la FAO, la pèrdua global de l'àrea forestal durant els anys 90 va ser d'uns 94 milions d'hectàrees (el 2,4% del total), i va ser el resultat de l'efecte combinat entre el ritme de desforestació de 14,6 mili-

ons d'hectàrees anuals i un ritme de reforestació de 5,2 milions d'hectàrees anuals. La desforestació dels boscos tropicals és quasi d'un 1% anual.

Amb l'eliminació dels boscos no només ens empobrim d'ombres i bellesa. La desforestació afecta la qualitat de l'aigua, de l'aire i de la terra. El resultat de la desforestació dels boscos contribueix amb un 23-30% a la quantitat total de diòxid de carboni que expulsem a l'atmosfera, fet que significa una empenta decisiva a l'escalfament del Planeta i al canvi climàtic, amb els efectes que ja s'han comentat.

A més a més de proporcionar aliment i hàbitat a molts éssers vius i de refrescar l'ambient, en el sentit més literal i global, els arbres protegeixen el sòl de les torrentades, prevenen inundacions i erosions (la "gota freda" que quasi cada any atemoreix el llevant espanyol, entre d'altres indrets, és tan temible a causa del canvi climàtic i la desforestació), i les seves arrels filtren i purifi-

quen les aigües subterrànies. Una de les iniciatives que cal desenvolupar és la certificació de boscos i productes forestals, un instrument voluntari basat en els mecanismes de mercat i que permet als consumidors identificar els productes forestals que tenen un estàndard ambiental elevat. Actualment, prop del 4% dels boscos mundials han estat certificats amb pràctiques de gestió sostenible.

La **desertització** està molt relacionada amb la desforestació. Al voltant del 20% de les zones àrides vulnerables d'arreu del món estan afectades per la degradació del sòl causada per l'activitat humana. Com a conseqüència, més de 250 milions de persones es veuen afectades per la desertització. I encara s'hi ha de sumar quasi 1.000 milions d'habitants de 100 països en estat de risc, que inclouen molts dels països més pobres i marginats i amb una població molt debilitada. Àsia és l'indret que té la major superfície de terres afectades per la desertització. El 71% de la terra pateix una degradació entre moderada i greu. A l'Amèrica Llatina el percentatge és del 75%. A l'Àfrica, on dos terços de la seva superfície són àrides, el 75% de la terra seca i agrícola també pateix una degradació entre moderada i greu.

Una de les iniciatives que cal desenvolupar és la certificació de boscos i productes forestals, un instrument voluntari basat en els mecanismes de mercat i que permet als consumidors identificar els productes forestals que tenen un estàndard ambiental elevat.

La major riquesa és la vida

L'Àlicia, al seu viatge al País de les Meravelles, va topiar amb un dodó, un animal que per a nosaltres és tan mitològic com la Quimera però que aleshores era tant real com ara una gallina. La llegenda explica que l'últim dodó se'l va menjar un mariner holandès a les illes Maurici ja fa un segle. El dodó no és més que una mostra del que hauria d'estar més present a les consciències de la ciutadania en general, perquè ens hi va la vida, i no és cap macabre joc de paraules: la pèrdua d'espècies i el progressiu estrementiment de la vida, l'empobriment de la vida en el Planeta.

El planeta Terra sempre ha estat una anada i tornada d'espècies, però no al ritme actual. Sembla ser que la darrera extinció massiva es produí fa uns 65 milions d'anys, però ja se sap que avui el temps corre molt i els experts calculen que la velocitat, actualment, és unes 25.000 vegades major del que seria a un ritme natural. El cas del dodó és una anècdota (excepte pel dodó, naturalment). A la Cimera de Río, el 1992, més de 180 països acordaren protegir la diversitat impulsant la Convenció sobre la Diversitat Biològica, ratificada per uns 170 països. Vint anys després, el balanç que pot fer-se'n, després de la Cimera de Johannesburg, és força descoratjador. Les dues principals fonts de la diversitat biològica, que són les barreres de corall i els boscos tropicals, estan seriosament degradades, i només 40 països han endegat estratègies de conservació.

A la Llista Vermella d'Espècies Amenaçades de la Unió Mundial per a la Naturalesa (UINC) de l'any 2007, hi apareixen 16.306 espècies amenaçades d'extinció, dues-centes més que l'any anterior, i quatre mil més que a l'any 2003. Això significa que la destrucció augmenta a un ritme creixent. L'informe assenyala que el nombre total d'espècies extingides ha arribat a les 785 i que unes 65 només es localitzen en cultius o en captiveri. Ara mateix, un de cada quatre mamífers, un de cada vuit ocells, un terç dels amfibis i el 70% de vegetals estan en perill, segons l'avaluació de la UINC.

La pèrdua de diversitat biològica té com a conseqüències principals el canvi d'usos del sòl, el canvi climàtic, la contaminació, l'exploració insostenible dels recursos naturals i la introducció d'espècies exòtiques.

La farmàcia en perill

El món serà més lleig amb menys diversitat, i també més pobre. Però no només això: encara que una espècie de xovinisme superb ens ho fa oblidar, nosaltres, els éssers humans, també som una espècie viva, i depenen del fet que la vida sigui rica i variada. La desaparició d'una planta pot comportar la pèrdua de fins a 30 tipus d'animals que en depenen. A més a més, qui pot assegurar que aquesta planta no conté el remei per a malalties que encara no en tenen? Els organismes vius proporcionen una gran quantitat de serveis mediambientals, com ara la regulació de la composició dels gasos de l'atmosfera, la protecció de les zones litorals, la regulació del cicle hidrològic i del clima, la generació i conservació de la fertilitat del sòl, la descomposició de residus, la pol·linització de cultius, l'absorció de contaminants, etc.

La diversitat biològica inclou principis actius i medicinals directament relacionats amb la salut humana. Abans del descobriment de la vincapervina en un bosc de Madagascar, només aconseguien sobreviure a la leucèmia prop d'una cinquena part dels infants afectats; dos medicaments obtinguts a partir d'aquesta planta han incrementat els casos de curació en un 80%. Amb un altre sistema de valoració distint del vigent, comptar amb un bé tan preuat incrementaria la riquesa del país, però, com és sabut, Madagascar ocupa, cada any, els darrers llocs de la classificació IDH (Índex de De-senvolupament Humà) i els seus índexs de mortalitat infantil són esgarrifosos.

•••

La diversitat biològica inclou principis actius i medicinals directament relacionats amb la salut humana.

Quincallaires de la vida

La diversitat biològica no surt reflectida, com a tal, en cap compte de resultats, però és la veritable riquesa de la humanitat perquè, literalment, constitueix la vida. No obstant, la vida està subjecta a drets de propietat, però no dels pobles que coneixen i cuiden aquestes plantes, sinó de les transnacionals farmacèutiques, que

•••

Es discuteix si els països rics haurien d'abonar als països del Sud –que concentren la major diversitat biològica– un incentiu econòmic per tal de protegir aquests recursos, i pagar per la conservació dels recursos energètics que poden ser emprats per fabricar medicaments.

semblen “el senyor de les bèsties”, dit amb permís i compli-citat de qui regula aquest tràfic. Tal com pot saber qualsevol persona que segueixi l'actuali-tat, aquests pobles tenen grans problemes si volen accedir als medicaments, que són objecte de control per part dels seus “amos”.

En aquest afer estan en joc els drets d'aquests pobles, el dret a la salut d'aquestes persones i, en darrera instància, el seu dret a la vida. Però també els nostres, és a dir, els de tota la humanitat, perquè el mercadeig de la vida no sembla que sigui la millor manera de protegir-la. Es discuteix si els països rics haurien d'abonar als països del Sud –que concentren la major diversitat biològica– un incentiu econòmic per tal de protegir aquests recursos, i pagar per la conservació dels recursos energètics que poden ser emprats per fabricar medica-ments.

Els invents del doctor Frankenstein

Ja fa anys que existeixen investigacions sobre enginyeria genètica, però no fou fins el 1994 quan es va autoritzar, als EE.UU., la venda del primer aliment aconseguit per manipulació genètica: un tomàquet la maduració del qual s'havia retardat. S'obria un panorama de somni, una cosa semblant a una terra de promissió, on els gotims de raïm serien portats en cups. Oh meravella, la humanitat viuria sota el doll continu del corn de l'abundància! Frankenstein anava pel camí de convertir-se el nou Prometeu, el que arravatà el foc als déus, i va acabar de proveïdor al Museu dels Horrors.

Billy Wilder ja va dir que ningú és perfecte. D'entrada, manipular la cadena de la vida és un assumpte complicat, i no tenim prou dades sobre les conseqüències que comporta. Què passa amb la biodiversitat? Expliquen que Mao (el de la revolució xinesa), davant d'una superpoblació de pardals perillosa per a l'agricultura va decretar que cada xinès n'havia de matar un. S'acabà amb el problema, sí, però els insectes que alimentaven els ocells van créixer de tal manera que el que s'acabà no van ser els problemes de les collites sinó les mateixes collites. Conclusió: algú sap quines repercussions tindran aquestes pràctiques sobre espècies no modificades i sobre l'equilibri, complex i delicat, de la vida al planeta Terra? La resposta és no.

El problema de les repercussions sobre la salut humana hi està molt relacionat. Els més cauts han deixat de consumir blat de moro vista la negativa de les autoritats espanyoles –entre d'altres– d'etiquetar el blat de moro transgènic. La resposta és la mateixa que en el cas anterior: hom no sap del cert què ens pot passar si consumim aquests aliments. Suposo que no ens sortiran aletes si mengem tomàquets amb gens de peixos àrtics, però sobre d'altres conseqüències més subtils i menys espectaculars ningú no s'atreveix a signar-ne res.

En aquest tema hi ha un punt que és el pinyol de la qüestió. Es tracta del poder; del poder i dels diners. Concretament, del

•••

L'enginyeria genètica és, actualment, una inversió que les transnacionals fan en poder i en control dels mercats.

poder de les transnacionals, perquè l'enginyeria genètica és, actualment, una inversió que les transnacionals fan en poder i en control dels mercats (i no només dels mercats). No cal ra-

onar llargament i complicada per entendre que qui aconsegueixi cultius més resistents, menys vulnerables i més a la “carta” es quedarà amb el mercat. Amb els aliments i amb les llavors. La pregunta és: què passa amb els petits i mitjans agricultors? I encara, què passarà amb els països pobres?

Grans empreses, com Monsanto i Novartis, s'estan quedant amb el control del rebost mundial. Perquè el que està en joc és la vida com a propietat privada. El somni del perfecte neoliberal. Perquè resulta que aquests monstres de laboratori estan subjectes al règim de patents. Tal com ho llegeixen: Monsanto és propietària d'aquesta llavor modificada genèticament, i qui la vulgui ha de passar per caixa. Només qui la vulgui? Algú pot no voler-la? Doncs quasi que no, perquè té bona part del mercat mundial de llavors. I més que en tindrà, perquè alhora fabrica l'herbicida més usat i mortífer, el Roundup, i una varietat de soja immune a aquest mateix herbicida. O sigui, que vostè planta soja, la rega amb Roundup, i la converteix en la Robinson Crusoe del seu camp. I qui diu soja diu altres cultius.

Encara n'hi ha més. Com que les transnacionals filen tan prim quasi han arribat a la perfecció i estan acabant amb una pràctica que ha fet avançar l'agricultura durant 12.000 anys: la millora de les llavors per selecció. Cada any, els agricultors guardaven –guarden– les millors llavors per tal de plantar-les a la següent collita. En un primer moment, Monsanto va comminar els agricultors a no guardar les llavors, servint-se, fins i tot, de la prestigiosa casa de detectius Patents & Pinkerton, de nom ben novel·lesc, però era impossible controlar-ho tot. Així, van inventar la Tecnologia Terminator (no cal dissimular ni amb els noms), amb la finalitat d'esterilitzar les llavors, fet que suposa la

quadratura del cercle i pervertir el llenguatge. És a dir, que el blat de moro serveix per fer crispetes, però no pas per produir blat de moro.

Aquestes grans empreses vetllen pels avenços científics i la llibertat d'investigació, de mode i manera que gasten grans sumes de diners per tal de salvaguardar el laboratori de Víctor Frankenstein de mirades indiscretas i crítiques inoportunes. Tant és així que la prestigiosa revista *The Ecologist* –una de les millors publicacions del seu gènere arreu del món des de fa més de 30 anys– no va poder treure el número de setembre-octubre de 1998, dedicat al tema, degut a les pressions que Monsanto va fer a les impremtes i associacions de quiosquers. No va sortir a països com ara els EEUU i el Regne Unit, però a Espanya sí, perquè unes quantes associacions es van posar d'acord i l'editaren i distribuïren en castellà. Monsanto havia comès, a més, el sarcasme d'endegar una costosa campanya d'anuncis que predicaven el dret dels usuaris a conèixer totes les opinions sobre l'assumpte tan polèmic dels aliments transgènics.

Hi ha un argument especialment sagnant, perquè juga amb la fam que pateixen els pobres: diu que els aliments transgènics solucionaran la gana del món. Es va dir el mateix de la revolució verda, la qual ha suposat l'enverinament, per plaguicides i herbicides, de persones, animals i aigua; la destrucció del sòl, la pèrdua de biodiversitat, la substitució de tècniques de cultiu i economies locals per d'altres orientades a l'exportació. Tal com alerten veus autoritzades, l'única avantatge d'aquestes tècniques és la seva rendibilitat empresarial.

Acabar amb la fam? A aquestes alçades és molt clar que la fam que tenalla a una quarta part de la humanitat no és causada per la manca d'aliments sinó per la falta de justícia. De menjar, n'hi ha; falta la voluntat de repartir-lo.

Però els pobres ploren més...

•••

L'expressió "riquesa mundial" no té massa sentit, ja que segons l'informe "Distribució de la riquesa a les llars del món", publicat per l'ONU el 2006, el 2% dels adults té més de la meitat de la riquesa mundial, mentre que la meitat de la població adulta en té només un 1%.

Les telenovel·les van arribar a Espanya fa molts anys amb una, el títol de la qual volia recordar que els diners no donen la felicitat: "Los ricos también lloran". Sembla més realista el títol de la telenovel·la que miren els protagonistes de "Las mujeres de verdad tienen curvas", pel·lícula molt recomanable estrenada el 2002: "Pero los pobres lloran más".

Hi havia en una cançó una noia que vivia al carrer Tribulete número 17, molt per sobre de les seves possibilitats, i el veïnat es preguntava "de dónde saca pa' tanto como destaca". La noia del 17, no ho sé (encara que la cançó ho insinuava amb certa malícia); nosaltres, de fer just el contrari del que demanda el desenvolupament sostenible. Aquest, segons la Comissió Brundtland que el va definir, consisteix en el fet "d'atendre les necessitats del present sense comprometre les possibilitats de les futures generacions d'atendre les seves". És a dir, esgotant els recursos del futur i repartint molt malament.

Tan malament que si fos cert que tots els éssers humans no només naixem, de fet, amb els mateixos drets, sinó que la cosa segueix igual a mesura que ens fem grans, la situació encara seria més insostenible. Si qualsevol persona d'arreu del món visqués com ho fem els del Nord, farien falta tres Terres. Un exemple: als

EE.UU. hi ha un cotxe per a cada dues persones. Si la pràctica s'estengués arreu –no tenim els mateixos drets?–, el Planeta tindria 3.000 milions de cotxes, i la sortida del pont d'agost seria una estampa bucòlica i campestre.

La riquesa mundial ha augmentat sense parar, i segueix creixent. El 1990, el rendiment anual de l'economia mundial era de 31.000 milions de dòlars, que havien crescut fins els 42.000 de l'any 2.000. És clar que l'expressió "riquesa mundial" no té massa sentit, ja que segons l'informe "Distribució de la riquesa a les llars del món", publicat per l'ONU el 2006, el 2% dels adults té més de la meitat de la riquesa mundial, mentre que la meitat de la població adulta en té només un 1%. Per zones geogràfiques, Amèrica del Nord té el 34% de la riquesa mundial; Europa el 30%; Àsia i el Pacífic ric el 24%; Llatinoamèrica i el Carib el 4%; la resta d'Àsia i el Pacífic el 3%; Xina el 3%; Àfrica i la Índia un 1% respectivament.

La riquesa es tradueix en condicions de vida. Així, uns 1.200 milions de persones han d'espavilar-se cada dia amb l'equivalent de menys d'un dòlar, i més de dos terços de la humanitat amb menys de dos. Quasi un 60% dels 4.400 milions d'habitants dels països empobrits del Sud no tenen serveis sanitaris bàsics; una quarta part no disposa de vivenda adequada; només un 20% té accés als serveis mínims de salut i un 20% no acaba el cinquè any d'escolarització.

El FNUAP assenyala que "els pobres no consumeixen suficientment com per mantenir-se a si mateixos –hi ha uns 800 milions de persones permanentment desnodrides–, mentre que els rics consumeixen excessivament i malbaraten recursos d'importància vital, creant, alhora, grans quantitats de residus". Segons l'informe del Worldwatch Institute 2004, el 12% de la població mundial que viu als EE.UU. i a Europa occidental consumim el 60% del total mundial, mentre que el terç de la humanitat que habita el sud d'Àsia i l'Àfrica subsahariana amb prou feines arriba al 3,2%. Potser això està relacionat amb l'esperança de vida, entre d'altres esperances.

Consumir és qüestió de classe

El 1998, el PNUD va dedicar l'informe sobre desenvolupament humà al consum, i la primera conclusió fou constatar-ne l'augment "a un ritme sense precedents al llarg del segle xx". Només en els darrers cinquanta anys es va multiplicar per sis. L'informe assenyalava com és el consum a "l'aldea global: desigual i desequilibrat". De fet, el consumisme és la ideologia predominant (i dominant), però la pràctica del consum és una qüestió de classe. Bentley, un exassessor del PNUMA que investiga sobre el consum sostenible, ha encunyat l'expressió "classe consumidora" per designar a qui pot exercir aquest consum. I –ja ho sabíem– som minoria. Pertànyer a una casta tan privilegiada no vol dir ser ric, basta amb un nivell adquisitiu moderat, consistent a tenir una televisió, telèfon i Internet, i accés a la cultura i a les idees que difon la tecnologia. Doncs bé, la "classe consumidora" està integrada per 1.700 milions de persones, una mica més de la quarta part de la humanitat. Una part important –i creixent– d'aquesta classe es localitza als països en desenvolupament (potser per això ara ens preocupa tant el consum?); a l'Àfrica, molt pocs (només 34 milions), i cada vegada menys.

En els darrers 25 anys del segle xx els increments van ser espectaculars, però no per a tothom: el consum per persona ha crescut un 2,3% anual en els països industrialitzats, un 6,1% a l'Àsia oriental i un 2% al sud d'Àsia. Una llar africana mitjana, per contra, consumeix un 20% menys. El PNUD calcula que en 70 països, amb uns mil milions d'habitants, la mitjana de consum és menor que a mitjan dels anys setanta. És a dir, que en aquesta societat *de consum*, com el seu nom indica, una bona part de la humanitat té la urgent necessitat d'augmentar els seus nivells de consum. Són els pobres.

El consum és necessari, imprescindible. El problema és la desigualtat del consum. Problema per a qui no hi té accés, i per al conjunt de la humanitat, que en patim els "efectes col·laterals". Com si fos una metàfora macabra, mentre una part de la huma-

nitat es mor per desnutrició, l'altra (menor) cada vegada té més problemes relacionats amb una alimentació dolenta i excessiva. Simplificant, –però no en allò essencial–, el que passa és que riquesa i pobresa tenen un impacte ecològic (i social, i humà, i d'altres) negatiu. El que passa és que els efectes i les responsabilitats es reparteixen d'una manera desigual –en certa manera, inversament proporcional– entre els grups humans que exercim la primera o patim la segona. Insistim: el problema és la desigualtat.

Algú va dir que moltes de les activitats que, segons el model consumista, donen felicitat, acaben en un endoll. El consum energètic (i la consegüent contaminació) és signe de riquesa, de la mateixa manera que en altres cultures ho és passejar moltes vaques o tenir una tomba luxosa. És evident que la riquesa genera els seus residus a una velocitat molt superior a la que ho fa la pobresa. El consum global de recursos continua augmentant, arribant a increments notables de la demanda de minerals, combustibles fòssils i productes provinents dels boscos. La producció de residus i de substàncies contaminants amb efectes negatius sobre els ecosistemes també creix a un ritme proporcional: residus sòlids, residus tòxics, pluja àcida i gasos d'efecte hivernacle, etc. L'empremta ecològica de la riquesa és ampla i profunda.

Quant a la pobresa, què té a veure amb el deteriorament ambiental? El PNUD va dedicar un dels seus primers informes sobre el desenvolupament humà (1992) als problemes ambientals. Hi advertia que "la pobresa internacional és una de les majors amenaces en contra de la continuïtat de l'entorn físic i el sosteniment de la vida humana." O sigui que els pobres, a més a més, són culpables del deteriorament ambiental. Bé, el PNUD no diu "els pobres" sinó "la pobresa", de manera que si parlem de responsabilitats s'hauria de dilucidar on rauen les responsabilitats tant de la pobresa com del deteriorament ambiental. I ves per on, potser resulta que són veïnes.

“Mentre els pobres viuen a la Terra i deixen una empremta ecològica quasi imperceptible, han de suportar les conseqüències de la gestió no sostenible de la nostra interdependència ecològica. Fins ara, els habitants dels països desenvolupats s’han limitat a ajustar els termòstats, a aguantar estius més llargs i calorosos i a observar canvis en les estacions per afrontar el canvi climàtic. Per contra, quan l’escalfament global altera els patrons climàtics a la Banya d’Àfrica, destrueixen collites, apareix la fam i les dones i joves esmercen moltes hores del dia per anar a buscar aigua. I sigui quin sigui el risc futur que enfronti les ciutats del món desenvolupat, avui les veritables vulnerabilitats al canvi climàtic, vinculades amb inundacions i tempestes, es concentren a les comunitats rurals que poblen els deltes dels grans rius com el Ganges, el Mekong i el Nil, i en els assentaments precaris que creixen descontrolats a les ciutats del món en desenvolupament.”

Índex de Desenvolupament Humà 2008

La pobresa és un desastre

Ja fa anys que Indira Gandhi va denunciar que “el desastre ecològic més gran és la pobresa”. Es referia al fet que la pobresa trenca un equilibri fonamental: el de la justícia entre els éssers humans. Però l’afirmació també és exacta pel seu, diguem-ne, impacte ambiental negatiu. Des de fa anys, en algunes zones del sud-est asiàtic, la primera causa directa de la destrucció de les selves tropicals, tan importants en la regulació del clima del Planeta, no és la voracitat desforestadora de les transnacionals, sinó la recerca desesperada de sòl cultivable per part de la població empobrida impel·lida per un sistema de propietat injust. Grans propietaris posseeixen enormes extensions de terra fèrtil, sovint sense cultivar, mentre que els pobres han de cremar part de la selva per poder plantar en un terreny que després quedarà erm.

•••

Els efectes de la pobresa també destrueixen el medi ambient, de manera que els pobres esdevenen alhora missatgers i principals damnificats per la manca de sostenibilitat.

Aquest és un dels molts casos en els quals, degut a la pobresa, moltes persones incrementen la pressió sobre els recursos naturals amb la finalitat de poder sobreviure. Els efectes

de la pobresa també destrueixen el medi ambient, de manera que els pobres esdevenen alhora missatgers i principals damnificats per la manca de sostenibilitat. L’augment de la població, i el model actual d’increment de riquesa –més consum i més contaminació–, junt amb l’augment de la pobresa –manca de recursos i de tecnologia per adquirir-los–, intensifiquen, progressivament, la pressió sobre el medi ambient.

El bitllet del viatge és d’anada i tornada, perquè, alhora, la salut ambiental contribueix a determinar si les persones tenen o no tenen bona salut (ho hem vist en el cas de l’aigua) i quina és la seva esperança de vida, de manera que el deteriorament ambiental també empitjora les condicions de vida. Tot plegat posa de manifest que només una visió integral dels problemes de la pobresa i de la degradació ambiental pot construir un desenvolupament sostenible. Les passes que menen a aquest camí són l’augment de la base de recursos a disposició dels pobres, la inversió en serveis energètics i d’infraestructura, el recolzament a les *tecnologies verdes* i l’aplicació de polítiques adequades de valoració i pauta de preus de recursos com l’aigua, l’electricitat o els fertilitzants. En definitiva, cal que la protecció mediambiental formi part integral de l’eradicació de la pobresa.

La causa darrera no és, doncs, la pobresa, com assenyala el n.º 80 de la revista del CIDOB, alertant que les relacions complexes entre pobresa i medi ambient provoquen un equívoc enganyós, “ja que generalitzen una relació intrínseca entre pobresa i mala gestió dels recursos, obviant que en la majoria de casos el causant de la degradació ambiental i del consegüent augment de la pobresa és el creixement econòmic desregulat i dominat per interessos comercials.”

Aquest model de desenvolupament que, a la pràctica, seguim considerant com el millor dels móns possibles, destrueix i contamina, generant un empobriment que al seu torn també destrueix i contamina. Aquest és el **triangle viciós**; més ben dit, viciat. Es tracta d'una trama de relacions complexes, que no sempre són evidents, que a vegades són burlades, i en les quals certs fenòmens són alhora causa i efecte i cap d'ells es pot considerar aïlladament. Un sistema complex on intervenen realitats de naturalesa diversa, per exemple la llibertat humana i poders d'origen divers.

Moure's per tal que aquest triangle viciós tingui alguna virtut significa reduir la pobresa del Sud i el consum del Nord. Diversificar les fonts, dedicar recursos a investigar i a promoure les anomenades energies toves, netes o renovables, acostumar-se a canviar els hàbits de consum –quantitativament i qualitativa–, obrir la finestra i adonar-se que el món, tot i ser molt ample, no ens pot resultar aliè; treballar per afavorir unes condicions comercials més justes o aprendre a llegir la realitat sense miopia. Aquestes són algunes de les normes d'or.

És més fàcil proclamar-ho que arromangar-se la camisa, però és millor fer alguna cosa que no pas esperar el cataclisme (o l'autoritat) que ens ho doni tot fet. S'han de reivindicar lleis que acotin la despesa però, mentre es promulguen, es pot anar practicant. I quan tot sembli perdut, alçar la veu, que aquell llibre titulat "Protesta i sobreviu" encara no ha perdut vigència. Tal com canta en Serrat, "no esperes a que se acabe para saber que todo corre peligro, ni a que te cuenten los libros lo que están tramando ahí fuera", perquè si hi ha alguna lliçó clara que es pot extreure de tot plegat és que el **primer factor de deteriorament ambiental i humà és la indiferència**.

Intermezzo: La llei del desig

Fa quasi un segle, Gandhi va dir que “la Terra ofereix allò suficient per satisfer les necessitats de tothom, però no la cobdícia de tothom”. Com és sabut, Gandhi era un home poc inclinat al consumisme, de manera que és probable que, tot i que la paraula coincideix, no parlés del mateix que avui s’entén per necessitat, fet que aconsella aturar-se una mica en aquest concepte.

“Necessitat”, com diu el diccionari, és qualitat de “necessari”. El nus de la qüestió és què determina que una cosa sigui necessària, més enllà de la simple observació que ens mostra com el que és necessari per a unes persones és innecessari o molest per a d’altres.

Menjar, beure, dormir... Sembla que hi ha un acord general sobre la necessitat inexcusable d’aquestes activitats humanes. I l’afecte? No és tant necessari com el fet de menjar? Està ben demostrat que els infants sense afecte creixen menys i es desenvolupen pitjor. Bé, doncs l’afecte també que forma part de les activitats humanes. I l’èxit? I l’alegria? I...? Quasi ens podria sortir una taula periòdica. I tot i que la completéssim no resoldríem gran cosa, ja que ara vindria la qüestió del “pes atòmic”. Bé, menjar, d’acord. Però què i quina quantitat? I si això seria difícil de determinar en l’alimentació, imaginem en els somnis o rialles. De manera que tot i que mentalitats simples i més aviat interessades segueixen mantenint una visió naturalista de les necessitats humanes, el tema és més complex i amb unes implicacions importants que impliquen i atenyen aquest llibre.

Les necessitats humanes depenen de la societat en la que viuen aquests éssers humans? Són, doncs, relatives? Això significa que unes persones tenen (tenim) més necessitats que d’altres i, per tant, dret –o almenys justificació– a accedir a més mitjans per poder satisfer-les? Això ens portaria molt lluny. O no tan lluny: al panorama actual.

Velocitat i porc

Convé no confondre la velocitat amb el porc, ni els desitjos amb les necessitats¹, i aquesta confusió s’assembla molt al que fem en la societat de consum, a través d’una operació molt senzilla, que intentarem desmuntar per entendre com funciona, com si d’un motor es tractés (i es tracta d’un motor, perquè aquí s’aguanta aquesta societat, enllaçant amb Gandhi). N’hi ha prou de dir que alguna cosa s’ha convertit en una necessitat i, d’immediat, s’acciona un mecanisme perquè no es pugui posposar ni subordinar-se a res, ja que la realització de les necessitats (les que es perceben com a pròpies) és sagrada.

Tampoc és convenient confondre les necessitats amb els satisfactors, tal com diu Manfred Max-Neef al seu llibre *Desarrollo a escala humana*². Aquest economista xilè parteix d’una concepció de les necessitats que són, alhora, carència i potencialitat, de manera que no són viscudes com una “manca de”, sinó també com un motor que compromet i mobilitza. Per exemple, diu que “la necessitat de participar és potencial de participació, tal com la necessitat d’afecte és potencial d’efecte”.

La confusió entre les necessitats i el mode de trobar-hi resposta és, al seu parer (i al meu, que per això el cito), un equívoc molt fecund per a un consumisme entès com a filosofia i estil de vida. Sense defensar una concepció naturalista de les necessitats, Max-Neef els confereix un caràcter més permanent, mentre que els satisfactors defineixen “la modalitat dominant que una cultura o societat imprimeixen” a aquelles. Així, “els satisfactors són allò històric de les necessitats, i els béns econòmics la seva materialització”.

.....
1 ALONSO, Luis Enrique: *La producción social de la necesidad y la modernización de la pobreza: una reflexión desde lo político* a Necesitar, desear, vivir (J. Riechmann, coord.) Los libros de la Catarata. Madrid, 1998. Pàg. 29 i següents.

2 MAX-NEEF, Manfred: *Desarrollo a escala humana*. Editorial Icaria, Barcelona, 1998.

La confusió d'aquests tres conceptes (necessitats, satisfactors, béns) té molta transcendència i Max-Neef ho expressa tan bé que fa excusable la extensa cita: “Quan la forma de producció i consum de béns duu a erigir aquests béns en una finalitat en si mateixa, aleshores la presumpta satisfacció d'una necessitat ennuvola les possibilitats de viure-la en tota la seva extensió. Allà hi queda un terreny abonat per confirmar una societat alienada que s'embarca en una cursa productivista sense sentit. La vida es posa, aleshores, al servei dels artefactes en lloc dels artefactes al servei de la vida. La pregunta per la qualitat de vida queda recoberta per l'obsessió d'incrementar la productivitat dels mitjans.”

Per a Max-Neef les necessitats humanes són permanents, universals i limitades. Segons l'ordre de les categories existencials, són **ser, tenir, fer i estar**. Segons categories axiològiques, subsistència, protecció, afecte, enteniment, oci, creació, identitat, llibertat i participació. Menjar, per tant, no seria, en aquesta perspectiva, una necessitat sinó un “satisfactor” que correspon tant a “subsistir” com a “fer”, per exemple. I no esmentem determinades formes d'alimentació. És clar que un determinat “satisfactor” pot donar resposta a distintes necessitats, i viceversa.

Altres “satisfactors” en realitat són violadors o destructors, com per exemple l'armamentisme en tant que resposta a la necessitat de protecció i que, en realitat, impossibilita la necessitat d'afecte, llibertat o subsistència. “Satisfactors” inhibidors, com el paternalisme, que aparentment respon a la necessitat de protecció, i que inhibeix les necessitats de llibertat, identitat o participació. També existeixen “pseudo-satisfactors”, com ara els estereotips, preteses respostes a la nostra necessitat d'entendre.

Vull cridar l'atenció sobre el fet que **les necessitats són limitades**, fet que qüestiona algunes de les veritats fonamentals de la teologia dominant. No té cap sentit una cursa consumista per les inacabables carreteres de la multiplicació de les necessitats, si resulta que aquestes són faves comptades. La resta

és sofisticació, o, com va dir aquell, literatura. Tant de bo que aquesta explicació elemental de la teoria de Max-Neef –més desenvolupada i elaborada en el seu llibre– serveixi per posar al seu lloc què és “necessitat” i on queda, des d'aquesta perspectiva,

la cursa desafortunada per satisfer “necessitats” de la qual s'alimenta la societat de consum i que es troba a la base de qualsevol proposta que plantegi què

fer per modificar l'estat de coses, injust i demencial, descrit a la primera part del llibre.

La manera com organitzem les nostres necessitats, tant des d'un punt de vista conceptual com social, polític o cultural, és tan important que ve a ser el que defineix una cultura, segons Max-Neef, que és tant com dir que el model de societat ve definit pel lloc que hi ocupen les necessitats, com argumenta Alonso, entre d'altres. I és precisament **això el que fa de la necessitat un concepte polític** i, en conseqüència, que els modestos canvis d'hàbits quotidians tinguin el caràcter de compromís polític.

Un ordre molt desordenat

Encara que sembli mentida, les necessitats, a la societat de consum, no hi ocupen un lloc central. Pot semblar que sí, que apunta a la seva realització (almenys en una minoria privilegiada), però en realitat passa com amb l'ordre d'algunes persones que es consideren un model en la matèria, que és aparent, sense sentit ni organització. No seria més lògic que la jerarquia de les necessitats determinés l'estructura social? Si ens hi fixem bé, veurem com ocorre a la inversa: “és l'estructura social la que determina l'ordre de prioritats de les necessitats” (Alonso); poc o molt, en totes les societats; extraordinàriament en la de consum.

A vegades s'escolta que la demanda dicta l'oferta, però l'afirmació, si bé no és del tot falsa, és molt matisable. La societat de consum culmina un procés que, partint de la revolució in-

•••

Això el que fa de la necessitat un concepte polític.

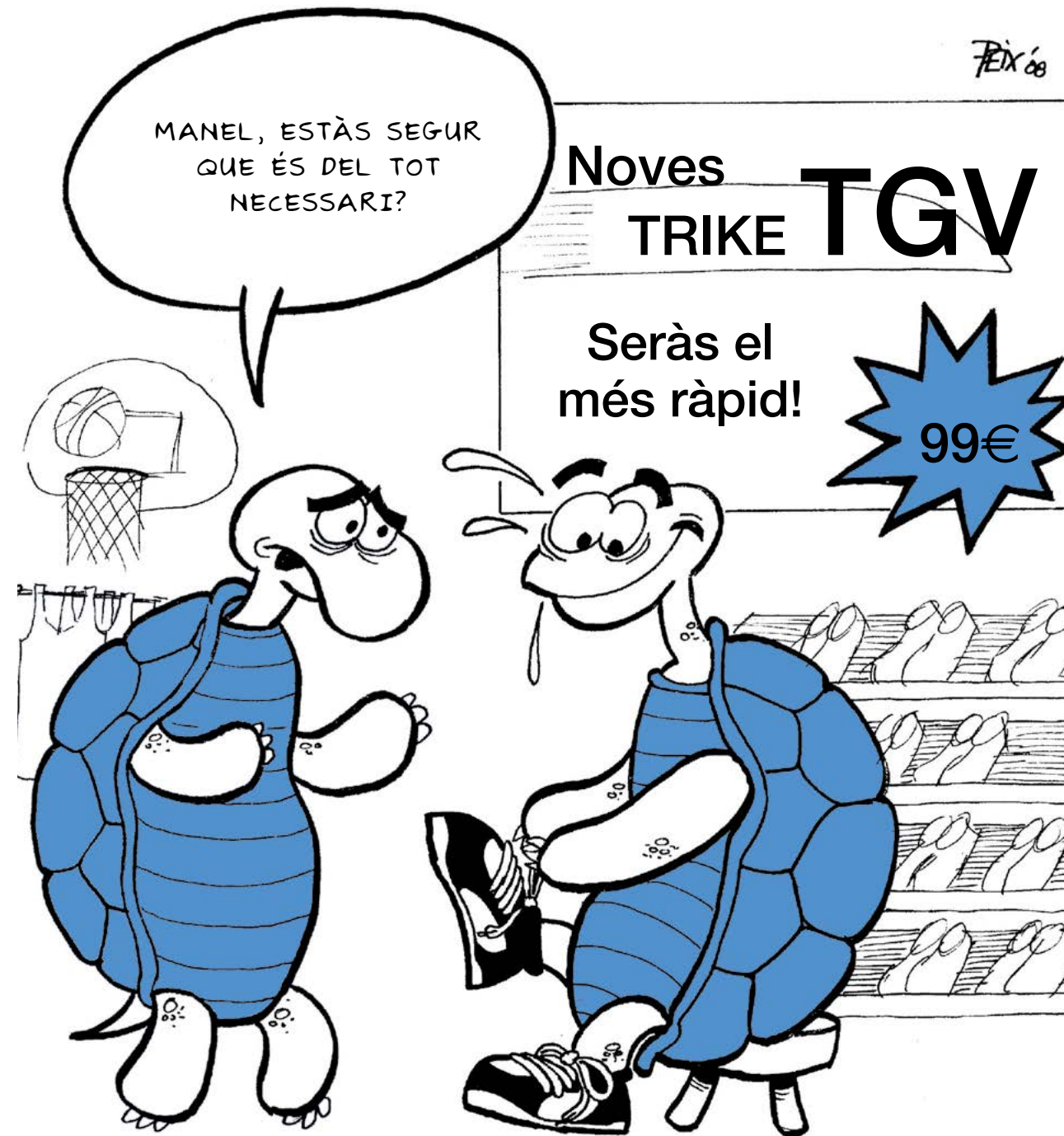
dustrial, és literalment subversiu atès que subverteix el procés de realització (de satisfacció) de les necessitats humanes. A les societats preindustrials es produïen els béns que la gent necessitava: pa per menjar, roba per vestir-se, joies per arreglar-se, art per gaudir-lo, etc.

Ara no és la demanda la que genera l'oferta; ara es tracta d'induir, de crear la demanda d'allò que convé produir. Convèncer a la gent d'allò que necessita. La publicitat –baula important a la cadena de producció i d'integració social– s'ha convertit en una “indústria de creació de sentiments de mancança”³ que ens convenç de les coses que necessitem, no pas per abrigar-nos, alimentar-nos o bellugar-nos, sinó per sentir-nos bé, integrar-nos al grup social o ser estimats i estimades (amb diferència de gènere, alerta: sembla que a homes i dones són distintes les coses que ens fan ser amables).

Una de les sis recomanacions de l'informe del Club de Roma *Més enllà dels límits del creixement* per tal d'evitar el col·lapse ecològic que s'acosta, que ja està aquí, és que els ciutadans dels països rics no donem respostes materials a problemes que no són materials. Per si no queda clar, s'expliquen: “la gent no necessita cotxes immensos, necessita respecte. No necessita armaris plens de roba, necessita sentir-se atractiva i demana excitació, varietat, bellesa. La gent no necessita passatemps electrònics, necessita fer, amb la seva vida, alguna cosa que pagui la pena.” La conseqüència és òbvia: “Intentar omplir aquests buits amb objectes materials és provocar una fam insaciable de falses solucions per a problemes reals que mai es realitzen”.

Això ens remet més amunt, fa uns paràgrafs, quan posàvem en dubte que en la societat de consum tot s'encamini a la realització de les necessitats, encara que siguin les d'una minoria privilegiada. Doncs resulta que no, perquè “les falses solucions a problemes reals” no són solucions, i això és el que fa possible

.....
³ CAPELLA, Juan Ramón: *Los ciudadanos siervos*, editorial Trotta, Madrid, 1995.

que funcioni la màquina del consumisme. Un exemple absurd pot concretar el raonament. Si un cotxe només servís per a desplaçar-se, una volta adquirit s'acabarien les ànsies de cotxe. Si la seva funció, en canvi, és construir o alimentar una identitat guanyadora, sentir-se més atractiu, “sortir del ramat”, aleshores les ànsies de cotxe tarden tant a reparèixer com un model nou i més car, més “únic”, més exclusiu. Això assegura que la maquinària segueix funcionant i deixa clar quin tipus de necessitats es proposa realitzar la societat de consum i, sobretot, de qui són aquestes necessitats.

El que realment compta en la societat de consum no és la necessitat, és el desig, de manera que, en un cert sentit, es pot dir que el seu mecanisme fonamental és “l'explotació massiva dels desitjos” (Alonso), en la qual la publicitat hi té un paper protagonista, però no només ella; també els mitjans de comunicació clàssics, però no únicament.

Protozous insubmisos

Quan aquí es parla de la “maquinària” o del “sistema” no es parteix d'una visió conspirativa de la història que ens deixa desarmats. No. Es tracta d'evidenciar que la societat de consum és un sistema complex no només mercantil, sinó econòmic, ideològic, cultural, etc. en el qual si se'n modifica una part la resta se'n ressent.

No podem, doncs, parlar de qualsevol dels elements del sistema sense considerar la resta ni les interaccions mútues, atès que totes s'aguanten entre elles. El consumisme no és una forma de comprar. És una forma de relació amb els objectes i amb les persones i, per tant, també una ètica, inclús una estètica que guia els nostres pensaments, obres i desitjos, les nostres percepcions i la manera d'anomenar les coses i, sembla ser, amb perdó de Descartes, que “consumeixo, per tant existeixo”, com es llegia fa uns anys a la bossa d'una *boutique* d'alta volada (i alts preus, és clar!).

Tot plegat té una implicació cívica i política molt important: ja no som ciutadans i ciutadanes, sinó consumidors, una nova espècie de protozous, amb aspecte hominoide, la vida dels quals consisteix a empassar, sigui dit –amb la deguda llicència– en un sentit ampli de significats, fins i tot el més col·loquial. (I em refereixo, és clar, a béns materials, però no exclusivament: durant les campanyes electorals ens “venen” candidats, per posar un exemple ben obvi).

“El comportament dels consumidors no és un acte aïllat de ciutadans sobirans, sinó una pràctica social” (Alonso), i no perquè ens haguem convertit en part d'una massa amorfa que és la societat de consum, sinó perquè els nostres actes individuals tenen una repercussió política, són actes polítics. En una societat que justament s'anomena “de consum”, consumir (o no consumir, o fer-ho d'una determinada manera) és també una manera de participar. Es podria dir, i en més d'un sentit, que la nostra capacitat de consumir és el que ens fa ser subjectes polítics, més enllà de les formalitats administratives; que l'únic poder que compta és l'adquisitiu. La capacitat de consumir, no és l'autèntica clau de volta de l'exclusió?⁴

Al capdavant, si ho girem, tot el que hem dit significa que hi ha un poder reclus i agotzonat al fons del carretó de la compra, del moneder i de les decisions que prenem d'adquirir i de consumir, que espera amb candeletes que ens en servim, que en fem ús.

El 1995, el Wall Street Journal qualificava l'austeritat de “subversiva” perquè podia fer disminuir el consum. Aleshores, alguns grups socials pensaven que potser els resultava més rendible invertir menys temps professional –i guanyar menys diners– a canvi de gaudir de més temps amb la família, de pensar projectes personals, d'associar-se, o altres luxes que no tenen compte d'ex-

.....

⁴ Aquesta idea està més desenvolupada a AGUILAR, T. et al., *Campos de juego de la ciudadanía*, sobretot a la pàgina 160 i ss., i a Araceli CABALLERO, *La buena vecindad*, Viejo Topo. Barcelona, 2003.

plotació, ni cotitzen a la borsa i que no es poden abordar des de l'economia especulativa.

I és que aquesta és la rebel·lió dels protozous que volen gaudir de la seva condició ciutadana. Esaú va vendre la seva

primogenitura per un plat de lleties, però no resulta ser un preu més alt vendre la ciutadania a canvi d'un Chanel 5 o un Audi 4? L'austeritat, ja ho sé, avui té mala premsa, però no serà per què no resulta funcional al sistema? Al capdavant, no és sinó funcionar amb el qui hi ha i, si tenim present el que hi ha i quantes persones som, només es tracta d'un repartiment equitatiu que no acapari ni destrueixi. Es tracta, en paraules de Gandhi, de "viure senzillament perquè d'altres, senzillament, puguin viure."

Després d'aquesta llarga passejada que hem començat amb Gandhi, ara tornem a l'inici del llibre: el que provoca el deteriorament ambiental, la violència i la injustícia és una determinada manera de viure. Luis Jiménez Herrero assenyala que "la resolució dels problemes ecològics i ambientals no rau tant en actuar sobre el medi com sí sobre les activitats humanes que hi mantenen una relació estructural, tractant de canviar les bases irracionals sobre les quals s'aguanta el sistema dominant." Els canvis s'hauran d'encaminar cap aquí. No hi ha cap llista de coses per fer que assegurin llet i mel per a tothom però que no danyin el Planeta. No es tracta de prescripcions o normes (no era aquest l'estil dels fariseus, l'objectiu dels quals era la justificació personal i no la justícia?), sinó que les modificacions de la vida quotidiana, per ser efectives, necessiten un canvi de perspectiva i de mode de vida, que no només implica els comportaments.

L'informe sobre el Desenvolupament Humà del PNUD de l'any 2000 alertava sobre la necessitat d'introduir factors socioeconòmics (justícia, gènere, drets humans...) en els problemes me-

•••

Hi ha un poder reclòs i agotzonat al fons del carretó de la compra, del moneder i de les decisions que prenem d'adquirir i de consumir, que espera amb candeletes que ens en servim.

diambientals com a **requisit imprescindible tant per a una anàlisi que permeti comprendre com per a l'acció que contribueixi a solucionar-lo**. El subratllat es justifica perquè el que ha de canviar són les nostres percepcions i valoracions, que es verifiquen amb les nostres accions, amb els actes que, al capdavant, són els testimonis més fiables i veraçs d'allò que som.

Una manera estúpida de viure

Mentre escrivia, fa un parell de paràgrafs, el que escollia aquesta gent perillosament subversiva que descobrien l'austeritat, he tingut la sospita que sí, que, efectivament, una majoria de gent considerem que aquest panorama proposat és un luxe. Si és així, aleshores, per quina raó alimentem entre tots una manera de viure que ens esgota, ens tensa i ens aliena, que està esgotant aquest lloc comú que és la Terra, i que condemna a la pobresa i a l'exclusió a la majoria de la humanitat? Max-Neef també s'ho va preguntar en un moment de crisi. "Vaig adonar-me, aleshores, que l'estupidesa és una força còsmicament democràtica. Ningú se'n salva."

Viure d'una manera que no exclogui a ningú, ni ara ni en el futur, s'anomena desenvolupament sostenible. Viure d'una manera que faci viable aquest model de desenvolupament significa qualitat de vida, un terme molt potinejat per la publicitat fins a buidar-lo de contingut. Un terme més que s'ha de recuperar, ja que també s'ha de recuperar un llenguatge que serveixi per a comunicar-nos, no per al mercadeig.

Qualitat de vida, participació, fin i tot solidaritat. "La solidaritat internacional –afirma Rafael Díaz-Salazar– té molt a veure amb l'adopció d'estils de vida regulats pels imperatius que són propis de l'ecologisme." És clar que si hi ha un terme, una paraula, que necessiti ser rescatada més que no la princesa de la torre, és aquesta: solidaritat, el penúltim argument dels mercaders embadocadors, demostrant fins a l'esgotament que "si el consum es

pot convertir en un acte de solidaritat, la solidaritat també pot legitimar qualsevol acte de consum.”⁵

Som davant d'un problema que és complex i pel qual les solucions simples hi estan contraindicades. Per on comencem? El vell lema ecologista “pensa globalment, actua localment” conserva la vigència, sempre i quan no ocultí el fet que cada qüestió demana ser tractada en l'àmbit que li és propi. Sempre que no ignorem que, en un àmbit quotidià, repercuteix en allò polític i viceversa.

S'ha de començar per no desentendre's. El descobriment de Max-Neef sobre l'estupidesa duu aparellat una lleu referència a la idiotesa, que no és igual però que a vegades és el mateix. “Un dels drames del nostre temps –diu Massimo Cacciari– és no la reducció de l'individu a l'àmbit d'allò propi, sinó la inflació de la personalitat de l'idiota que ha inflat la dimensió d'un interès propi, privat i mesquí.”⁶ “Idiota” ve del grec i significa “el que viu en les seves coses”, desentès del **bé comú**. Ignora que, atès que és comú, ell també hi és inclòs. I en pocs àmbits això és tan clar com en el del medi ambient, on la idiotesa ens duu de cap al col·lapse i a la mort de milions d'éssers humans.

Des del meu punt de vista, s'ha de començar a treballar contra la idiotesa pròpia i aliena, fet que em porta a assumir la proposta que Cacciari exposa al seu llibre: “ens cal inaugurar una mena d'escola de resistència a la inflació de la personalitat de l'idiota, oberta a tothom (...). Si no aconseguim sostreure la solidaritat de la seva dimensió utilitària i dotar-la amb una base forta, el nostre destí –inclòs el dels idiotes– ja estarà ben decidit.”

.....
5 DD.AA.: *Las ONG y la política*, Istmo, Madrid, 2002, pàg. 142.

6 CACCIARI, M. i MARTÍN, C. M.: *Diálogo de la solidaridad*, Herder, Barcelona, 1997.

Consum responsable

La vinculació entre consum i qualitat de vida no és un miratge de la nostra societat consumista. És innegable que determinats increments de consum milloren la vida de la gent. En un altre lloc ha quedat escrit que en els darrers 25 anys del segle xx s'ha multiplicat per dos. Els espanyols i espanyoles de més de 40 anys han estat testimonis –i agents– de com ha augmentat el consum durant aquestes quatre dècades i del fet que això, des de molts punts de vista, ha significat poder viure millor. I també s'ha subratllat la urgència que una part de la humanitat consumeixi més.

Ara bé, aquest vincle és una relació causa-efecte que es dona sempre de manera inexorable? Els que ronden la quarantena també saben que no; almenys no pas en tots els casos ni supòsits. El PNUD assenyalava en l'informe dedicat al tema (1998) que aquest vincle funciona “quan augmenta la capacitat i enriqueix la vida de la gent sense afectar negativament el benestar dels altres”. *Sensu contrario*, la relació positiva es trenca quan “les pautes i tendències del consum són hostils al desenvolupament humà”. En fi, que no és plantejable no consumir, perquè ens passaria com a aquell ase, que quan el seu amo el tingué ensenyat a no menjar es va morir.

La qüestió rau en allò que el PNUD anomena “pautes i tendències”, que, si segueixen per on van, adverteix l'organisme, “els actuals problemes s'agreuaran”. Aleshores, preguntem-nos com ha de ser el consum. Feta aquesta greu advertència, el mateix programa de l'ONU dedicat al desenvolupament li adjudica quatre característiques inexcusables: ha de ser **compartit** (garantir la realització bàsica de les necessitats bàsiques de tothom), **enfortidor** (augmentar la capacitat humana), **socialment responsable** (el consum d'uns no ha d'amenaçar el dels altres) i **sostenible** (no posar en perill les condicions de vida de les futures generacions).

Aquest consum que assumeix les circumstàncies reals mereix el qualificatiu de responsable. I aquesta és, ni més ni menys,

la resposta al panorama esbossat a la primera part del llibre. El consum responsable consisteix a saber quines conseqüències tindran, per al benestar general, els nostres hàbits i decisions, i escollir tenint present el cost (ecològic, social, econòmic, humà) que ha tingut la producció de béns i els impactes del mateix tipus que tindrà la seva destrucció.

S'hi inclou, com pot veure's, *saber* perquè no basta amb *actuar*. O potser sí, però l'actuació humana està informada, en un sentit literal, pel coneixement; Aristòtil ja sabia que l'ètica (comportament) comença amb el saber. El consum responsable demana informació i consciència, dades i sensibilitat. Això és tant important com el fet que del plantejament del problema en depèn, en bona mesura, la seva solució. En dos sentits: que tingui solució i quina solució és. Per exemple, si el problema és que *fa fred*, la solució acostuma a consistir a posar tota la casa a temperatura estiuenca, encara que sigui gener. Si el problema és que *tinc fred* (el problema no és la temperatura, sinó la meva sensació), la solució és posar-me un jersei ben còmode.

“Consum responsable” sovint s'identifica amb una relació equilibrada entre preu i qualitat. I és així, sempre, però, que ampliem el concepte de qualitat i l'emmarquem en el de qualitat humana de vida i que tinguem present el preu que en paguem tots –no només amb diners–, incloses les persones d'altres indrets del món i de temps per venir. Per exemple, el preu que paguem en diversitat de vida física, de cultures, de punts de vista, etc.

És a l'abast de la gent normal poder modificar aquestes coses? Doncs és precisament a aquestes mans –que són aquestes que aguanten el llibre– on hi ha aquest poder. Com? En tot temps i lloc, perquè es tracta del que podríem anomenar “l'ecologia de la senyoreta Pepis”, precisament perquè està a l'abast de tothom i perquè és l'ecologia que fem amb “aquestes manetes”.

Amb aquestes manetes...

Les manetes que tenim en un sentit físic i literal i les que tenim en un sentit col·lectiu. Si el consum conscient i responsable construeix ciutadania, en tant que membres d'una societat també hi podem fer molt. És a dir, que les administracions públiques, les organitzacions de qualsevol tipus i les empreses també tenen manetes, i la ciutadania té el poder –i la responsabilitat– de reclamar que les moguin.

Els **governos** tenen una “caixa d'eines” (Informe Worldwatch 2004) reblerta d'instruments útils, si és que s'empren amb eficiència. Actualment, per exemple, el govern espanyol adverteix que el temps de les **subvencions** a les energies renovables s'acabarà properament, però en canvi les que són no renovables i contaminants han estat subvencionades durant dècades. Els impostos juguen un paper molt semblant. Establir incentius fiscals a formes de producció sostenibles i “castigar” fiscalment els comportaments que danyen la comunitat, representa un estímul important. Aquesta **política fiscal** s'encamina a reflectir en els preus el cost real de, per exemple, les energies contaminants o no renovables, incloent al preu final les despeses que actualment són invisibles però que finalment paga tothom. Mesures com les ecotaxes solen ser impopulars, però l'únic que fan és reflectir unes despeses de gestió de residus o d'altres repercussions negatives.

Les **mesures legislatives** tenen una funció semblant. De la mateixa manera que les normatives més estrictes suposen una major seguretat laboral, una reglamentació responsable des d'un punt de vista social i ambiental possibilita i afavoreix el consum responsable, establint, entre altres normes, estàndards sostenibles pels processos de fabricació i comercialització de béns i serveis. Això és especialment efectiu en l'**etiquetatge**, que proporciona a la ciutadania instruments per tal d'exercir les seves opcions de compra amb la informació necessària. Si bé s'han fet passos importants en aquests àmbits, el que falta per recórrer és un tram més llarg, i no sempre es camina amb (i en el) bon sentit. Per exemple, Greenpeace Espanya vol endegar una coopera-

tiva que produeixi energia neta. La quantitat d'energia, com es pot imaginar, no posarà en perill els comptes d'explotació de les grans empreses energètiques que dominen el sector d'aquest servei públic en règim d'oligopoli. No obstant, entre la miopia política i les pressions empresarials, el govern espanyol estableix, a la nova llei de l'energia, un aval de xifres astronòmiques (600.000 €) que fan inviable endegar la iniciativa.

Les administracions públiques tenen, finalment, un poder enorme per obrir camí i donar exemple en tant que són consumidores de béns. Quan, per exemple, el Parlament Europeu decideix que a les seves cafeteries es servirà cafè procedent del comerç just, no només està donant exemple sinó que està fent que aquesta proposta avanci a pas de gegant atès el volum de compra que suposa tal decisió. Les **compres verdes** de les entitats públiques representen un avenç significatiu per a la seva normalització i difusió entre la població en general.

Cal afegir, a tot plegat, mesures concretes, a l'abast, sobretot, de les administracions locals, com els sistemes de bicicletes d'ús públic (i els corresponents carrils de circulació, naturalment) o els sistemes de gestió dels residus urbans. I d'altres mesures més **estructurals**, que tenen a veure amb els models d'urbanització, desincentivant la urbanització dispersa, tan insostenible ecològicament i social, o els models de transport i les infraestructures.

Bona part d'aquestes mesures són a l'abast de les **empreses**, com les compres verdes, així com les col·laboracions amb les mesures públiques que les interpel·len directament (etiquetatge, estàndards, etc.). Al costat d'unes polítiques laborals legals, fins i tot justes, se'ls pot reclamar una conducta ambientalment responsable en qüestions d'eficiència energètica, l'ús de matèries primeres i uns processos productius nets. Des de fa un temps hi ha una nova expressió que ha calat a les nostres vides: la **responsabilitat ampliada de les empreses**, que vol dir que no considerin que la seva responsabilitat acaba quan el producte o servei passa a mans del comerciant, del distribuïdor o del públic.

Per exemple, que assumeixin els aparells, com ara mòbils o electrodomèstics, quan se'ls acaba la vida útil, de manera que el fet no consisteixi en la bonica història d'embutxacar-se els diners i que sigui la societat qui es faci càrrec del cost tan nociu que comporten els residus. Les lleis poden –han de– fer obligatòries aquestes actuacions, però les empreses també poden avançar-se a les normes i acatar-les de grat quan es promulguin, sense esmunyir-se'n, sense trampes. Es tracta, en definitiva, de fer-se càrrec del producte des del bressol fins a la tomba. Més ben dit, **del bressol al bressol**, si és que ens decidim a reciclar seriosament i a no dilapidar els recursos.

Quant a la ciutadania, tenim un poder immens si és que ens decidim a exercir-lo. Primerament reclamant, exigint i incentivant els comportaments públics i corporatius descrits. En el mateix àmbit d'importància, assumint hàbits de vida respectuosos i sostenibles. Fa uns anys, durant una temporada de sequera, una vinyeta de Forges mostrava aquest poder de manera gràfica i aguda. D'una aglomeració urbana en sortien nombrosos "entrepans" que deien: "*Total, por una gota!*". Ens pot semblar que les nostres accions, considerades una a una, "*son como polvo, no son nada*", com escriví José Agustín Goytisolo, però no és així.

Un botonet de mostra, i dos per argumentar-ho. A la primavera de 2008, quan les notícies sobre la falta d'aigua eren freqüents, quan els polítics discutien si l'aigua s'havia de portar a Barcelona amb tren o vaixell (i tot amb la despesa d'aquesta energia que provoca el canvi climàtic, som així!), la premsa va informar que els habitants de la capital eren els que gastaven menys aigua en Catalunya (potser perquè és on resulta més cara, fet que enllaça amb l'assumpte dels preus justos i les normatives públiques).

Segons l'Agència Europea del Medi Ambient –aquest és l'altre botó–, les emissions dels cotxes es van reduir notablement entre 1995 i 2003 perquè la fabricació es va fer observant estàndards més estrictes. En canvi, les emissions totals van augmentar

durant el mateix període. Misteri? No, dispendi. La taxa d'ocupació dels cotxes va baixar i es van utilitzar més.

Tot el que fem té unes repercussions. I també el que no fem, ja que la primera opció és consumir menys. "Fer de manera més eficient el que, d'entrada, no caldria ni fer, no és cap motiu de celebració", segons Herman Daly. El decreixement és una alternativa política que comença a casa.

El camp és immens, de manera que les següents pàgines només volen ser una invitació a preguntar-se, a buscar respostes i a explorar noves maneres de viure, molt a l'abast de qualsevol persona. Ja ho va dir Eluard: "Hi ha altres móns, però tots estan en aquest", esperant poder ser construïts amb aquestes manetes.

Energies domèstiques

La qualitat de vida i el consum energètic semblen tenir una relació directament proporcional en aquesta banda del Mississipí. Potser sigui per això que les nostres cases són com un electrodomèstic immens, amb mil i un dels aparells sofisticats que, sense treva, van apareixent al mercat, desafiant la imaginació més audaç i amb finalitats que només demanen tòrcer el canell, com ara espremer taronges o rentar-se les dents.

El problema que té pensar el benestar en aquests termes és que els recursos energètics emprats habitualment són limitats, i la seva extracció, transformació, transport i ús causen contaminació, com ja hem vist a la **capacitat de càrrega**. Quan lamentem el preu de l'energia, de fet només tenim present una part del preu que en paguem, no pas la més gran, i en canvi les destrosses i danys que provoca el seu ús queden a l'ombra. Això no es comptabilitza al rebut perquè es consideren "externalitats", és a dir, com si no es produís ni despesa ni destrossa, i així es va incrementant una mena de dèficit global i molt real. Tan real que bé es pot dir que la comptabilitat de la casa –que el planeta Terra és casa nostra no és cap metàfora– ja està en números vermells, i va empitjorant.

Les alternatives s'han de buscar en tres fronts: en les fonts d'energia utilitzades, en la seva quantitat i en la manera de con-

sumir-les. Quant als tipus d'energia són preferibles les energies netes, o també anomenades alternatives i renovables. El carbó i el petroli són recursos limitats, esgotables, que es formen en un termini tan dilatat (centenars i milers d'anys) que és impossible anomenar-los renovables. A més a més, el seu procés d'extracció, transformació i consum genera una gran quantitat de residus contaminants. Contràriament, el sol i el vent són al nostre abast, sense límit ni mesura. Com que la vida no es reclou en calaixos incomunicats –aquesta per a l'ecologia, aquesta per a la política, aquesta per a l'economia...–, la virtut d'inesgotables fa que aquestes energies siguin poc proclius a provocar guerres, violències, dominis o ocupacions. Hi ha una relació molt estreta entre la guerra i la pugna pel domini de les fonts d'energia, però també entre això darrer i la democràcia, perquè significa poder. No té sentit barallar-se –almenys de moment– per acaparar el vent o el sol, cosa que ens hauria de fer pensar en les raons que tenen els poders públics per no promoure les energies netes amb suficient entusiasme.

L'elecció de les fonts d'energia no sempre és a l'abast de la nostra mà, petita i consumidora (a vegades sí, així com en els nostres ditets amb dret a vot), però sí que ho està la quantitat i la manera de consumir, àmbit on hi ha un concepte clau: **eficiència energètica**, que vol dir obtenir el millor servei amb el consum mínim d'energia.

Tornem a la qüestió de les necessitats: necessitem liquidadora elèctrica o suc de taronja? Kilowatts o llum? Calefacció o calor? Del que es tracta, doncs, és d'afrontar les necessitats reals amb la menor despesa energètica i amb el mínim impacte ecològic.

Comencem pel tipus d'energia escollida. Juntament amb les netes, són preferibles les que necessiten menys transformació i transport, atès que ambdós elements tenen un cost energètic. Una dada il·lustrativa: el consum d'energia primària a Catalunya, durant l'any 2000, va ser de 20,4 milions de tones equivalents de petroli (Mtep), mentre que el consum final fou de 13,3 Mtep. És a dir, es perderen 7 Mpet en processos de transformació, sense

que ningú en tingués profit després d'haver pagat, encara que potser, pel camí, altres butxaques s'enriquieren empobrint el medi ambient.

En aquest sentit, i malgrat el seu aspecte "net", l'electricitat quasi sempre és una mala opció ja que s'obté emprant altres energies, com el petroli o el gas. És preferible una cuina de gas a una altra que funciona amb electricitat a partir del gas. I qui diu cuina pot dir caldera d'aigua o qualsevol altre aparell.

La varietat climàtica, d'hàbits i d'accés a la riquesa dificulta fer mitjanes mundials que serveixin d'alguna cosa, de manera que ens limitarem a indicar la del consum energètic de les zones tèbies de l'hemisferi nord. En aquesta regió acomodada el consum domèstic d'energia es reparteix de la manera següent: un 29% en calefacció; un 28,5% en aigua calenta; un 11% a la cuina; un 10% en il·luminació i un 21,5% en altres electrodomèstics.

A casa, el consum responsable d'energia vol dir escollir aparells eficients i usar-los amb sensatesa. Sempre que sigui possible, cal escollir aparells elèctrics només en última instància. L'electricitat és enganyosa perquè sembla neta, còmoda i innòcua. N'hi ha prou amb un gest tan simple com endollar o prémer l'interruptor i beneficiar-se'n. No obstant, per cada unitat de consum d'electricitat s'han cremat 4 unitats de combustible, generalment carbó o petroli, amb la subsegüent despesa de matèries primeres no renovables i la contaminació que provoquen. Algunes modificacions en els nostres hàbits de vida podrien reduir el consum domèstic a la meitat, i de retruc també la nostra factura elèctrica.

Tot i que les decisions s'han de prendre segons les pròpies necessitats i possibilitats, farem un breu passeig domèstic.

En primer lloc, resulta obvi no usar aparells per obtenir resultats que no requereixen el seu ús. Fer sucs de fruita o rentar-se les dents manualment és una activitat sana pels canells i pel medi ambient.

Aconseguir i mantenir una **temperatura** agradable a l'interior de la vivenda requereix un consum energètic cada dia més

elevat, però això, més que al canvi climàtic, és degut a pautes de conducta cada vegada més consumistes. El sol i el vent poden ser uns aliats eficients, fins i tot sense processos de transformació. Una vivenda ben orientada i aïllada adequadament és una font d'estalvi; en cas contrari, és un forat negre.

Atès que hom acostuma a accedir a vivendes que ja han estat construïdes, podem recórrer a procediments més accessibles, com ara finestres amb doble fons, cortines i catifes de teixit natural, distribució dels distints espais segons usos i característiques, etc. Així ens podrem defensar de les inclemències climàtiques acollint-nos a pràctiques de sentit comú: en èpoques molt fredes o molt caloroses, podem ventilar la casa durant deu minuts en el moment adient (migdia a l'hivern, primera hora del matí a l'estiu); aprofitar les corrents d'aire per refrescar; encendre la calefacció amb antelació perquè la casa s'escalfi (els temporitzadors són molt útils) i apagar-la una mica abans per tal de no malbaratar escalfor.

I tot això fer-ho suposant una obvietat: a l'estiu cal vestir-se d'estiu i a l'hivern, d'hivern, també a dins de casa. A l'hivern, una temperatura entre 19 i 21 graus no està gens malament. A l'estiu, uns 25 graus són ben suportables, tenint present que una diferència excessiva entre la temperatura interna i externa és nociva per a la salut personal i, naturalment, ambiental. Els ventiladors són preferibles als aires condicionats. Quan aquest sigui imprescindible, caldrà racionalitzar el seu ús com amb la calefacció: no obrir finestres quan funcioni, mantenir en bon estat l'aparell, escollir els de menys consum, etc.

Els **electrodomèstics**, generalment, han d'escollir-se confrontant llurs prestacions amb les necessitats pròpies. Com a norma d'or, cal llegir l'etiqueta i els fulls d'instruccions, que contenen informació prou valuosa. Des de l'any 1995 han de portar l'anomenada "etiqueta d'energia", que indica el consum energètic en Kw/h per any o per cicle i en condicions normals. Es classifiquen de la A a la G per ordre decreixent d'eficiència.

El volum dels electrodomèstics és important, perquè una

nevera de grans dimensions consumeix més energia que una de petita, encara que estigui buida. Aquest aparell ha millorat molt la nostra vida, però el seu consum energètic, que és molt alt, demana un ús responsable. Caldrà escollir una nevera adequada a les nostres necessitats, assegurar-se que és de tecnologia Green-freeze (lliure de gasos refrigerants que malmeten la capa d'ozó), allunyar-la de les fonts de calor i separar-la, com a mínim, 5 centímetres de la paret. Convé mantenir neta la seva part posterior i vigilar l'estat de les gomes de la porta. Per descomptat, cal recordar que obrir-ne la porta i entretenir-se a mirar l'interior és una mica absurd (per això ja hi ha la televisió, encara que a vegades també sigui absurd mirar-la). No s'hi ha de guardar aliments que encara siguin calents, i s'han de congelar només quan sigui necessari, i tenir la previsió de treure'ls amb el temps suficient per tal de no passar-los pel microones. La nevera també s'ha de descongelar amb la freqüència que es recomana a les instruccions: una capa de gel de 5 mil·límetres n'augmenta el consum un 30%.

La **rentadora** necessita molta energia, de manera que més val no posar-la en marxa fins que estigui ben plena, però no sobrecarregar-la. L'aigua freda renta tant bé com la calenta, excepte en uns pocs casos, i és més econòmica i ecològica, ja que la rentadora aplica el 90% del seu consum en escalfar l'aigua i només un 10% per moure el motor. La roba, a més a més, ho agrairà. Es poden usar detergents sense fosfats i sempre en quantitats menors que les que recomanen els fabricants, ja que de la venda n'obtenen el guany. Els suavitzants són prescindibles, existeixen alternatives naturals més curoses amb la pell i amb el medi ambient.

En climes tebis i assolellats, una assecadora és poc útil i es pot substituir amb una bona planificació de les activitats domèstiques.

La **cuina** de gas és millor que la cuina elèctrica, com ja s'ha dit. La flama ha de ser uniforme, no ha de sobrepassar la base del recipient i s'ha de disminuir quan comenci l'ebullició. Si és elèc-

trica, es pot apagar abans no s'acabi el temps de la cocció, atès que la placa encara desprèn escalfor durant una estona. L'olla a pressió és un invent esplèndid que aprofita molt bé l'energia i conserva les propietats dels aliments. En qualsevol cas, cal recordar que mantenir els recipients tapats durant la cocció suposa un estalvi energètic d'entre un 20 i un 30%. El forn ha de servir per a cuinar, no per a descongelar.

Rentar els plats a mà pot ser un exercici estimulants, de manera que cal plantejar-se seriosament la necessitat d'un rentaplats. Si és imprescindible, caldrà escollir un model adequat a les necessitats i engegar-lo només quan estigui ple. Quan es renti a mà, cal mantenir l'aixeta tancada, excepte quan s'esbandeixi.

Cal **fregar amb aigua** calenta només quan sigui necessari i tenir present que obrir l'aixeta corresponent sols per un instant és gastar energia per no res. L'elecció del sistema d'aigua calenta depèn de les característiques i del nombre d'usuaris, però de nou cal recordar que l'ús de l'electricitat suposa inconvenients importants.

Sobre la **il·luminació**, la millor, com és sabut, és la natural que ens regala el sol. Una casa lluminosa i ben orientada és una benedicció per a la salut i per a l'economia personal i ambiental. Quan s'hagi d'usar l'artificial, s'ha de tenir present el volum i l'ús de cada espai a l'hora d'escollir el sistema d'il·luminació i la disposició de les fonts de llum. Cal usar bombetes de baix consum i llarga durada: són rendibles i el seu cost s'amortitza de seguida, encara que encendre-les durant curts períodes de temps no compensa.

A les cases hi ha **d'altres electrodomèstics**, de característiques molt diferents, però el seu ús demana responsabilitat i sobretot sentit comú. Alguns, com l'assegador de cabells, són malbaratadors però molt útils, de manera que alerta i molta sensatesa. El mateix ocorre amb la planxa, que no convé usar només per una peça; el vapor estalvia temps, és a dir, energia (personal i elèctrica).

Altres **aparells electrònics**, com el vídeo, l'ordinador, la televisió, els reproductors de música o similars, també requereixen una elecció curiosa i un ús responsable. Sempre és preferible l'endoll a la pila. Si són necessàries, seran preferibles les que són recarregables, i millor encara si tenen un carregador solar. Les no recarregables cada vegada són menys contaminants, però tot i així en són, de manera que no es poden llençar a qualsevol lloc, sobretot les de botó, petites però molt nocives.

En l'ús de tots aquests aparells, convé recordar la norma d'or d'abstenir-se de tot allò sense gust ni profit. De què serveix una ràdio encesa si ningú l'escolta? O una aixeta oberta? O un llum encès que no il·lumina a ningú?

Es neteja, es neteja, i el Planeta escasseja

La neteja és una font de salut, és una bona imatge social, fins i tot és un bon estat d'ànim. És un argument per vendre que es supera a si mateix, de tal manera que hem passat del "renta més blanc" a netejadors amb nom de senyors que ens desinfecten el terra que trepitgem. Res a criticar sobre l'amor a la neteja que ens han inculcat, només cal posar en qüestió aquest afany abrasiu que ja arriba a uns extrems corrosius.

L'aigua és un element de primer ordre a l'hora de la neteja, de manera que aquest és el moment de repensar el seu ús domèstic. Cal dir, d'entrada, que si la neteja es mesura amb el consum d'aigua, no hi ha, arreu d'Europa, ningú més net que els espanyols, atès que la mitjana europea de 150 litres per habitant i dia s'incrementa, a l'Estat espanyol, quasi en una quarta part. És bo saber en què es gasta per tal de poder planificar un estalvi amb realisme.

Els estudis assenyalen que la tercera part se'n va pel lavabo; un altre terç amb la higiene personal (banyera i dutxa); un 20% amb la rentadora; una petita part (entre 3 i 6 litres) ens la bevem

o la cuinem, i amb la resta netegem la casa o reguem les plantes. Els problemes de qualitat ho són tant com els de quantitat, ja que no només ens limitem a malbaratar aigua sinó que, a casa, també fem abocaments irresponsables.

La contribució als problemes de quantitat i qualitat de l'aigua a escala planetària (efecte hivernacle, desertització, etc.) té molt a veure, sobretot, com ja es va dir al seu moment, amb l'ús de combustibles fòssils i amb les emissions de gasos d'efecte hivernacle que se'n deriven, així com amb d'altres hàbits de consum que no tenen present l'impacte ambiental, i aquests també són hàbits domèstics, i aquí els volem anotar. Anem per parts, doncs.

Cada descàrrega de la cisterna del **lavabo** suposa uns 10 litres d'aigua. O sigui, que per escoltar el fluir de l'aigua és millor anar al palau de Generalife, a Granada, o a les fonts de Montjuïc, o al parc o font més propera, que serà més bonic i menys nociu. Hi ha dispositius d'estalvi, com les cisternes de doble descàrrega, però inclús en les més antigues se'n pot disminuir la descàrrega si a dins hi posem una totxana o una ampolla plena d'aigua. Encara és més elemental no confondre el lavabo amb una paperera: no és la seva funció. Els petits residus han d'anar a la galleda de les escombraries.

Una bona **dutxa**, com a molt, no necessita més de 50 litres d'aigua, però omplir una banyera pot representar uns 300 litres, de manera que és millor dutxar-se, això sí, amb sensatesa i tancant l'aixeta durant l'ensabonada.

Aquest mateix principi de tancar l'aixeta quan no necessitem aigua també serveix a la **pica**, per exemple, quan ens rentem les dents. I en qualsevol cas, també a la cuina, suposa mantenir les aixetes en bon estat, vigilant que no degotin: una gota cada dos segons acaba sumant una pèrdua diària d'uns 17 litres d'aigua. Arreglada l'aixeta, podem aprofitar l'ocasió i col·locar-hi un d'aquests senzills mecanismes que controlen el doll d'aigua i que limiten la despesa a uns 6 litres per minut com a màxim, una quantitat suficient.

Durant la neteja del terra de casa, és millor passar l'escombra abans de fregar, perquè queda millor i s'estalvia aigua. I si volem regar les plantes podem aprofitar l'aigua amb què hem rentat la fruita o la verdura, que no els farà cap mal, al contrari.

L'ús racional de la rentadora o del rentaplats aconsella que els aparells estiguin plens abans de posar-los en marxa.

Tot el que hem dit, és clar, ho farem quan no sigui possible modificar l'estructura de la casa, perquè si és el cas que ens construïm la vivenda hi ha possibilitats interessants, com ara els sistemes d'aprofitament de les aigües pluvials o la reutilització d'aigües grises.

Quant a la **qualitat** de l'aigua, la bestiesa més repetida acostuma a ser l'esmentada confusió del lavabo o de qualsevol desguàs amb el cubell de les escombraries, fins i tot amb un forat negre que s'ho empassa tot. I no, no és això. El fet s'agreuja quan el que s'hi aboca són olis o productes tòxics. Cada vegada és més freqüent que els ajuntaments destinin llocs on poder portar aquests productes, són els anomenats "punts verds". Si no hi són, és un deure reclamar-los. L'oli de cuinar, quan ja no es pot reutilitzar, mai s'ha d'abocar al desguàs, ja que a més a més de contaminar, embruta i deteriora les canonades.

L'ús de productes tòxics s'ha de restringir al mínim, i si és possible evitar-los. Per exemple aquests corrosius que s'usen a la lleugera per tal de desembussar o netejar canonades. El que s'ha de fer, insistim, és no embrutar-les amb usos incorrectes. Ni usar àcids o abrasius. El bicarbonat i una mica d'aigua calenta són un procediment eficaç que manté els desguassos nets i desinfectats.

Neteja tant que desinfecta

En aquesta cursa –que té alguna cosa de circense– que ens fa córrer la publicitat de “l’encara més difícil”, ja no n’hi ha prou amb tenir la casa neta; ara, com si fos un quiròfan, també s’ha de desinfectar. És l’ocasió, doncs, per omplir l’armariet de productes sofisticats i molt especialitzats que ens mantenen, l’un, el terra asèptic, l’altre el lavabo, un altre els vidres, un altre qualsevol racó... Al problema plantejat amb la composició d’aquests productes cal afegir-hi la multiplicació dels envasos, i també d’espai, que podria tenir una destinació més profitosa. Algú tindrà l’acudit d’inventar un producte que serveixi per a tot? Naturalment: un miracle de producte que “metralla” tota la brutícia, que l’escampa a la velocitat de les bales. Que bé, si no tingués tanta capacitat corrosiva... Per a segons quins usos, és matar mosques a canonades.

Un parell de bons productes són suficients. I els més aconsellables són els més naturals, els de tota la vida, sense problemes d’impacte ambiental, com la llimona, el vinagre, l’oli d’oliva, el bicarbonat sòdic o el bòrax. O productes que ja tenim a casa destinats a altres usos, com l’aigua oxigenada (excel·lent lleva taques en teixits blancs, sense que s’hi esmunyi el senyor dels anuncis) o bé l’alcohol.

Els **detergents** mereixen un comentari a part. Abans, el reclam era fer enveja a la veïna, que s’havia de posar les ulleres de sol si ens volia mirar els llençols a la balconada. Ara, com a la neteja de la casa, un savi i sant baró fa acte de presència i ens diu, a les incautes dones, com s’ha de rentar, i fins es fica a l’interior dels teixits, a tocar fibra. Abans, l’“home blanc” trucava a la porta. Ara entra en els llençols.

Els fabricants, sempre pendents de les preocupacions –i de les butxaques– de les mestresses de casa –si en són de feministes!–, no escatimen mitjans per tal de proporcionar-nos uns detergents que són el “Rambo” de les rentadores. Potser per dotar d’encant i de misteri les relacions que mantenim amb ells, es

mostren reticents a l’hora de desvetllar la composició d’aquests invents tan màgics. Normalment, els detergents contenen enzims que netegen les taques biològiques, èters de cel·lulosa que fan que els teixits sintètics atraguin l’aigua, en lloc de repel·lir-la, o substàncies fluorescents per tal que els nostres ulls quedin meravellats amb tanta blancor i brillantor, i perfums perquè la roba faci bona olor. Seria bo que ens anéssim preguntant què conté el que comprem, a veure si es decideixen a informar de què i en quines quantitats estan formats els detergents. Per quan un producte que només prometi netejar, només netejar?

El primer que cal aclarir –mai millor dit– és que la blancor no és un sinònim necessari de neteja, i que la roba es renta perquè estigui neta. Alguns dels components dels detergents no netegen, sinó que la fan irritable a la pell, amb possibilitat de produir al·lèrgies. A més a més, fan que duri menys, perquè les fibres i els teixits es desgasten.

El cost ambiental d’aquestes meravelles de la química moderna s’ha d’afegir a aquestes repercussions directes sobre persones i butxaques. Quasi totes aquestes substàncies acaben al riu, i encara que Jorge Manrique no s’hi referís, resulten el “morir” atès el seu poder contaminant. La fabricació de detergents no biodegradables no està permesa, però això és molt elàstic, perquè, quant temps tarden a biodegradar-se i en quina proporció ho fan els biodegradables? És una altra dada que hauríem de saber. Que un envàs de detergent inclogui el terme “biodegradable” només garanteix que el tensioactiu perd en un 90% la seva propietat de disminuir la tensió superficial de l’aigua 28 dies després del seu abocament. Això és el que diu la llei, però no diu res, en canvi, dels altres ingredients, que poden ser el 80% del producte. Els detergents convencionals no acostumen a ser biodegradables, però en canvi són tòxics per a la vida aquàtica.

Com a colofó dels mals, algunes substàncies, com els fosfats, són nutrients que els éssers vius assimilen i que alteren l’equilibri ecològic.

No oblidem el lleixiu corrosiu, que mata tot el que se li posa al davant (també les bactèries necessàries per a la depuració de l'aigua) quan passa per les depuradores fent camí pel desguàs. Ni els suavitzants, que ens deixen la roba com ossets de peluix, i els rius fets una guineu...

Aquest panorama tan **blanc** es pot millorar si canviem una mica la nostra relació amb la bugada. Per començar, com s'ha dit, cal que fem servir menys detergent del que prescriuen els fabricants (està demostrat, per experiències fiables i raons obvies, que exageren); i també cal engegar la rentadora només quan està plena, així també estalviarem aigua.

Hi ha detergents ecològics, que garanteixen una no agressió a la pell, a la roba i a la naturalesa. No suposen gaire més despesa per a la nostra butxaca i el medi ambient ho agraeix. L'inconvenient és que són difícils de trobar, però si insistim els comerços els acabaran portant. I no oblidem un producte sovint menystingut, però molt recomanable: el sabó tipus "Lagarto", eficaç, barat i amable amb l'aigua i la pell.

L'abocador pot esperar

El reciclatge s'ha convertit en un signe de bona conducta verda. I no està gens malament, però no deixa de ser un mal menor. Reciclar suposa un estalvi comparat amb el malbaratament, però existeixen altres possibilitats. Per què hem d'usar només una vegada un recipient nou, que va costar molt fabricar-lo (en despesa i contaminació), i que pot rentar-se i esterilitzar-se i deixar-lo com si fos nou? Els plats i els vasos també són reciclables, i ningú té l'acudit de llençar la vaixel·la després de l'àpat.

En això dels residus sòlids urbans, i en quasi tots els aspectes del consum, hi ha una norma màgica que és la de les tres R: **reduir, reutilitzar, reciclar**. Reciclar és la tercera i última opció. Les escombraries que no contaminen són les que no es generen,

com va dir el senyor Pedro Grullo, una veu molt autoritzada en aquests temes. El prototip del consumista fariseu (anar a la lletra petita de la norma, sense mirar el sentit ni el compromís) és el que cada dia tragina quantitats ingents de bosses que, això sí, classifica i aboca religiosament al contenidor que pertoca.

Abans de continuar, una qüestió de concepte: no tot el que (de moment) ja no ens serveix, o no ens agrada, o ens cansa, són escombraries i deixalles. Tot ha tingut un procés de producció costós i ha necessitat matèries primeres, sovint no renovables. Fer-ho "desaparèixer" (i no desapareix, sinó que canvia de lloc o de naturalesa, o ambdues coses) implica més del mateix. De manera que s'imposa no produir-les.

Això, naturalment, no sempre és possible. No podem comprar el sucre a grapats. En aquests casos, són preferibles els objectes de llarga durada. Cal recordar que hi pot haver vida després de la vida i preferir allò que és reutilitzable, encara que s'hagi "reencarnat" amb una altra utilitat.

Però cal reconèixer-ho: les coses no sempre són així. Bé, ara ja podem plantejar-nos el reciclatge. Però només en aquests casos. El reciclatge és, efectivament, una alternativa vàlida a l'esgotament dels recursos naturals, a la contaminació i a l'acumulació de residus. Amb la matèria orgànica es podria elaborar abonament orgànic; el paper i cartró també són reciclables, salvant de la tala a milions d'arbres; el vidre també és reciclable, com el metall, fins i tot els plàstics.

La norma de les 3R té un tipus de lliçó moral: generalment no trobem –com en tants altres àmbits de la vida– opcions de consum perfectes i o d'altres d'abominables, talment encarnacions del bé i del mal, com en aquells vells manuals d'urbanitat (el consum responsable no és, a la fi, un tipus d'urbanitat?) on un dimoniet i un angelet bufaven les orelles d'un vailet que no sabia a qui fer cas. El que trobem són alternatives poc o molt adequades entre els quals, vistes les circumstàncies, hem d'escollir. En fi, que això del consum responsable vol un cert discerniment. Com qualsevol compromís.

Més pa i menys estovalles: sobreembalatge

En la civilització de les aparences, l'embolcall té tanta o més importància que el contingut. I això els comerciants ho saben bé perquè ens venen envasos sumptuosos i excessius. Segons el Comitè Industrial per a l'Embalament i el Medi Ambient (INCPEN, en anglès), la compra setmanal d'una unitat domèstica mitjana significa, en termes d'embalatge, 1,6 quilos de vidre, 1 de plàstic, 2,4 de paper i cartró, més 700 grams de materials diversos. Tota aquesta orgia d'embolcalls ha acabat mereixent un nom que potser no és molt eufònic però resulta molt descriptiu: el **sobreembalatge**.

Envasos i embalatges són necessaris per protegir i conservar els productes, garantir-ne la higiene, informar el consumidor i facilitar el transport i emmagatzematge. Tot el que se'n surti es pot considerar sobreembalatge, que no afaforeix ni al consumidor ni al medi ambient. Com diu bé la saviesa popular, més pa i menys tovalles.

Els materials que més s'usen a l'hora d'embolicar i envasar són el paper, el cartró, el vidre, diversos tipus de plàstic i de metall i, en menor mesura, la fusta. És a dir, materials que plantegen problemes energètics, de matèries primeres limitades, de contaminació i de deixalles. L'elevat consum de paper, de cartró i de fusta està despoblant els boscos, embrutant els rius i agreujant la contaminació atmosfèrica; hi cal afegir la despesa energètica, que és el principal problema de la fabricació i el transport del vidre. Un component habitual dels envasos metàl·lics, molt emprats en les begudes carbòniques, sol ser l'alumini, que necessita molta bauxita i energia per fabricar-se. En algun país, com a Dinamarca, hi són prohibits.

Els plàstics s'han convertit en els reis de l'envàs. Com que en el preu final no s'hi inclouen els costos energètics, surt barat a qui ho compra, però energèticament són cars i de destrucció a vegades impossible. Els envasos tipus "tetrabrick" són molt adequats per conservar, durant força temps, aliments que poden

descomposar-se, però no tenen cap sentit si són de consum immediat. I, naturalment, no té cap sentit multiplicar la despesa comprant un litre de suc repartit en quatre envasos. Com que són fets de cartró i pel·lícules fines de plàstic i alumini, al cost energètic i de matèries primeres cal afegir-hi els problemes d'eliminació de residus i de reciclatge, encara que s'està treballant en aquesta darrera opció.

S'han fixat que ben embolicades que surten de la fàbrica les pastilles contra el mal de cap? Doncs a la farmàcia encara s'entesten a embolicar-les amb paper fi i cinta adhesiva, i si es compren més medicaments et "regalen" una bossa de plàstic. És tan difícil demanar que, almenys, s'abstinguin d'un dels embolcalls? La sobreprotecció dels productes és un dels casos més clars de despesa que no genera cap profit. I que paguem, precisament, les mateixes persones que a casa hem de dedicar-nos conscientment a un busseig espeleològic a la recerca de la pastilla perduda. Ens passem la vida pagant el cartró a preu de bombons.

Perdre els papers

Encara que portem anys llençant papers, és ben cert que no són deixalles sinó, en tot cas, matèria primera secundària, és a dir, un material a partir del qual se'n pot fabricar un altre, en aquest cas paper reciclat. De fet, el paper es pot fabricar a partir de moltes coses, com ara de la fusta, de draps vells o de paper usat. El primer avantatge de reciclar paper és salvar de la pena capital alguns dels 100.000 arbres que es tallen anualment per tal de fabricar paper. Fabricar una tona de paper verge i de qualitat mitjana suposa la tala de 3,8 hectàrees de bosc, mentre que produir-la a partir de paper usat no necessita, evidentment, ni una branca. Però no deixem que l'arbre no ens deixi veure altres boscos, perquè reciclar paper també estalvia un 62% d'aigua i un 86% d'energia, percentatges que no són gens baladrers. A mesura que s'utilitza paper reciclat sense blanquejar, la contaminació es redueix considerablement –és un dels problemes més grans de les

papereres: segons Greenpeace, aquestes indústries produeixen el 27% de residus tòxics d'Espanya—, atès que el blanqueig demana clor, el qual acaba provocant el color i la mala olor dels rius propers a les indústries papereres. Des de fa un temps ja s'estan usant altres blanquejadors, com l'oxigen, menys perjudicials pel medi ambient.

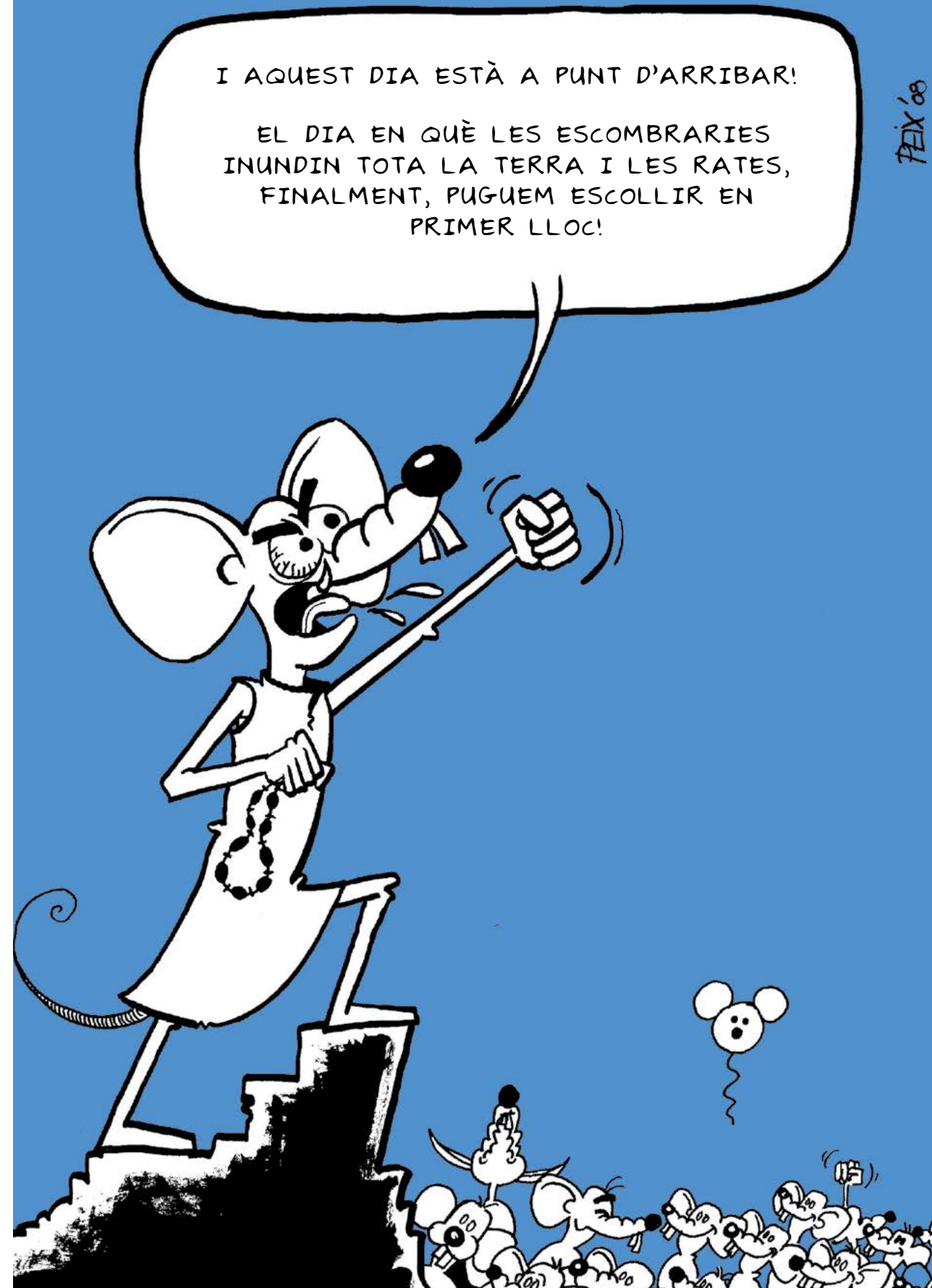
Un assumpte vidriós

El vidre es fabrica a partir de sorra, carbonat sòdic i calcaris, i el procés consumeix una gran quantitat d'energia. Les seves propietats el fan apte, sobretot, per contenir aliments: cada any usem uns 3.000 milions d'envasos d'aquest material. Abans de reciclar el vidre, però, s'hauria de reutilitzar, ja que cada ampolla de cervesa, de llet o de qualsevol altre producte, una vegada neta i desinfectada, pot retornar sense problemes al circuit comercial i tornar a ser usada successivament mentre no es trenqui.

No obstant, l'estalvi d'espai que practiquen els comerços, una suposada comoditat i, en el fons, la moral de la societat de consum, han acabat imposant els envasos d'un sol ús. Són més fàcils, ja que no estan pensats per durar. Recuperar aquests envasos és molt fàcil, ja que només cal rentar, triturar i fabricar una nova ampolla, estalviant així matèria primera, energia i muntanyes de deixalles. Un envàs reciclat té la mateixa qualitat que un envàs nou i només exigeix per una passejada fins a la "bombolla verda" més propera, que és un hàbit que cada vegada la ciutadania assimila més.

...I mai s'acaba

Els plàstics, que n'hi ha de molts tipus, són un producte paradoxal, de vida quasi eterna i d'ús generalment efímer, si més no a les riques societats del Nord on creiem que una bossa de plàstic no val res. Doncs val i costa molt. Costa molt petroli, com a matèria primera i com a combustible usat durant la seva producció,

i acaba costant molta contaminació, perquè el plàstic sí que dura, i dura, i dura, i el trobem a la muntanya, al carrer i al riu: a tot arreu.

Una bossa de plàstic pot tenir molts usos, però no pas altres productes d'aquest material, de manera que la millor opció és, novament, que tingui una nova vida abans del reciclatge. El problema més gran és la varietat: no tots els plàstics són iguals, no es poden barrejar indiscriminadament, i els consumidors i consumidores no som especialistes en la matèria, ni els fabricants solen destacar en voler alleugerir la nostra ignorància, com seria desitjable.

Aquí, més que en altres materials, cal pressionar els fabricants, comerciants i administracions públiques per tal que la informació i les infraestructures que permetin el reciclatge del plàstic estiguin disponibles i a l'abast.

La popularitat de la bossa de plàstic decau. A Irlanda, l'any 2002, van crear un impost que n'ha fet reduir el consum un 90%.

Al Regne Unit, 80 pobles i ciutats han declarat la guerra al plàstic com a resultat d'una intensa campanya dels grups ecologistes, els quals denunciaven l'impacte d'aquest producte. La primera localitat britànica que va prohibir totalment que els comerços regalessin bosses de plàstic va ser Modbury, a Devon, arran d'unes imatges de la cadena BBC on es mostrava la mort de cries d'albatros després de menjar-se-les en un abocador.

Com que el govern no feia res, durant el maig de 2007 els 43 comerços del poble es van posar d'acord per tal de boicotejar el producte i vendre les bosses de fibra natural a cinc penics, les de paper a deu i les de cotó a quinze. Altres països que prohibeixen o desincentiven l'ús d'aquest material són Sud-àfrica, Índia, Bangladesh, Alemanya, Tanzània, l'estat australià de Victòria, Hong Kong, San Francisco i París.

Comprar barat a qualsevol preu

Comprar i consumir no és exactament el mateix, però a la societat de consum comprar és un acte central. Encara que sembli molt automàtic és un procés complex que implica moltes decisions de gran transcendència sobre els temes que tractem al llibre. Hi ha qui diu que el nostre poder el guardem al carretó de comprar, i és això el que significa que en aquestes decisions ens hi juguem molt, no només com a consumidors i consumidores, sinó com a ciutadania, com a habitants d'aquest món atrotinat.

Ja que no hi ha el "Manual del consumidor perfecte", ens acontentarem suggerint algunes preguntes interessants a l'hora d'anar a comprar, per anar creant l'hàbit, que és del que es tracta. Al capdavant, les decisions transcendents acostumen a resoldre's amb lucidesa quan hom es fa preguntes i vol trobar respostes adequades. Quan es va a comprar, ocorre igualment.

Què. La pressa ens apressa o el que és barat ens assalta: comprar el primer que apareix "per si ens fa falta en algun moment". En aquesta tessitura, convé exercitar la virtut cívica de la resistència, reflexionar una estona o bé agafar paper i llapis i fer una llista.

"Per si ens fa falta en algun moment" no és una raó real, perquè no existeix "algun moment": quan arriba s'anomena "ara", i potser aleshores necessitem una altra cosa, o un altre model, o una altra talla.

No acumular aliments que caduquen més enllà del que és sensat. Comprar allò necessari. Congelar és una bona solució quan no és possible comprar regularment, però sempre és preferible consumir aliments frescos i reduir el rebut de la llum i la contaminació que ocasiona la producció elèctrica.

Preferir els productes amb menor impacte ambiental i social. El primer es tradueix en la mínima contaminació durant els processos de producció, transport i deixalleria: el més natural possible, el més reutilitzable, el que té menys embalatge, el més durador, ja que els objectes cada vegada ens els venen amb esperances de vida més curtes; a vegades, fins i tot, per tal que els usem una sola vegada i els llencem quasi nous. I una cosa important: que hagin estat produïts el més a prop possible per evitar transports.

El segon –l'impacte social– vol dir que no podem desentendre'ns de les condicions en les quals treballen les persones que han produït el que comprem, ni de com es reparteixen els beneficis (i els malefics!). En fi, que tinguem en compte no comprar barat a qualsevol preu ni confondre valor i preu, que és el que, segons Antonio Machado, fan els necis.

Quant. El que és necessari. Quan la neurona del sentit comú comença a funcionar, sempre resulta ser menys del que volen fer-nos creure –a vegades ho aconsegueixen– els àvids depredadors de les nostres butxaques i, de pas, del nostre cervell. És impossible establir normes generals, però una bona decisió és atènyer-se a les necessitats reals i presents, o molt previsibles.

Això no vol dir que sempre s'hagi de comprar al dia, o abrics només quan glaça. Si hom ja sap que necessitarà una cosa que ara està a un preu més barat, cal no deixar passar l'ocasió. Cal aprofitar les rebaixes per tal de comprar el que necessitem, però que les rebaixes no s'aprofitin de les nostres ganes de comprar.

El mateix es pot dir de l'alimentació: quan es tracta de productes d'ús habitual, i sempre que no se'n qüestioni el bon estat, són millors els envasos grans que eviten deixalles.

On. És una qüestió de gran importància. El miratge que les grans superfícies són Eldorado cada vegada està més estesa, terra de proveïment on brolla la llet, la mel i altres productes a preus irrisoris, i on pels passadissos es veuen gossos lligats amb llonganisses, miratges, tots, quasi inseparables de la fal·làcia que resulta pensar que la millor forma d'oci és el consum. Fins i tot deixant de banda allò que es perd en comunicació respecte a d'altres comerços més petits, hi ha una despesa que convé no obviar: la gasolina i la seva contribució a la contaminació. S'han de fer els números, però que incloguin totes les despeses. Per exemple, si volem viure en ciutats netes i en barris on hi hagi relacions cordials hem de cuidar el petit comerç i intentar desenvolupar la nostra vida quotidiana en un entorn proper.

Un altre lloc que cal pensar és on es transporta allò que es compra. És millor un carretó propi, o una bossa (com aquelles de roba, que servien per a anar a buscar el pa); en qualsevol cas, en *vehicle propi*. És a dir, procurem estalviar bosses de plàstic, molt barates per a nosaltres però ecològicament molt cares. En aquestes ocasions, pot ser molt útil portar-les de casa. Són com el saber, ni pesen ni ocupen espai.

Un assumpte espinós –cada vegada ho posen més difícil– és *on* ens entreguen els productes; potser és perquè les pel·lícules de mòmies tornen a estar de moda, però el fet és que si vols accedir a alguns productes cal tota una expedició arqueològica. Els filets tenen el mateix gust si no estan en una plata de suro blanc o d'altre color. Actualment, gran part de les deixalles que produïm –un seriós problema ambiental i una despesa municipal considerable– prové d'embolcalls inútils. Els envasos serveixen per a protegir els productes i proporcionar la informació pertinent. Tota la resta no només sobra, sinó que molesta.

Quan. Si és possible, que no sigui a l'abordatge, tal com facilita el consumisme compulsiu, sinó dedicant-hi un temps ben merescut. A la fi, es tracta d'un assumpte de la nostra vida quotidiana. Fer una llista prèvia ajuda a formar compradors consci-

ents i ciutadans responsables. Això no només val per anar a comprar aliments, sinó que serveix per a qualsevol adquisició: roba, mobles, electrodomèstics i altres artefactes, cotxes o, fins i tot, amb despeses sumptuoses, com embarcacions de lleure o la telefonia mòbil.

Amb l'alimentació cal distingir entre el fons del rebost, que s'ha de mantenir, i la compra quotidiana, que pot ser setmanal si els productes no caduquen i poc o molt diària per a la resta de productes més frescos.

Qui. És un assumpte de gran importància i de resposta fàcil: totes les persones que es beneficien de la compra. Subratllem-ho: totes. La raó és ben simple, ningú sap millor què necessita que qui ho necessita. S'aprèn comprant i és un bon espai on compartir les tasques domèstiques i quotidianes. I per saber què val un rave (i un filet, i un quilo de patates, i unes sabatilles esportives).

Totes aquestes preguntes sensates no assegurin absolutament res, però poden ajudar a no caure al vici absolutament consumista: comprar barat a qualsevol preu. No és una paradoxa, perquè el que és un abaratiment per a la nostra butxaca no ho és pel medi ambient, ni per a les persones que van fabricar el producte, ni pels camperols que el cultiven, etc., de manera que podem estar contribuint al fet que siguin els pobres els qui subvencionin als rics, que és una manera com una altra de fer que les nostres compres tinguin efectes col·laterals.

Han sorgit algunes iniciatives encaminades a lluitar contra aquest estat de coses, ja sigui a través de la denúncia, de l'oferta d'alternatives o de la sensibilització social. En citarem dues que tenen una relació molt directa amb el nostre consum quotidià.

Comerç just

En un món en el qual es pregona i predica tant sobre el lliure mercat, el comerç mundial es regeix per unes normes molt peculiars. La xocolata ens pot servir per il·lustrar-ho. Fa uns anys, la UE va autoritzar la substitució del 5% del cacau que contenia per greixos vegetals. Abans també es fabricaven productes amb uns percentatges similars de cacau, però s'anomenaven "sucedanis de xocolata", i el nom és important si es vol vendre i comprar.

Gràcies a l'herència colonial, els països productors d'aquesta llavor depenen de la venda de les seves matèries primeres: ningú es pot alimentar només de cacau, i s'han de fer carreteres, escoles, hospitals, cases, formar mestres, metges... En fi, viure. El primer productor mundial de cacau és la Costa de Marfil, que ocupa, més o menys, el lloc 150 a l'Índex de Desenvolupament Humà. Allà, com a Ghana (quart productor mundial) o el Camerun, hi predominen les plantacions familiars d'una o dues hectàrees, que és tota la riquesa familiar. Des de fa anys, les seves economies s'enfonsen degut a la caiguda del preu del cacau (ocorre igual amb el cafè i altres productes), fet que es tradueix en increments escandalosos de les taxes d'analfabetisme, de mortalitat infantil i disminució de l'esperança de vida. I tot això agreujat, i agreujant, el pes d'un deute extern injust.

A l'altre extrem de la cadena hi ha les empreses que elaboren i comercialitzen la xocolata. A Europa, el 60% de la producció la fabriquen un grup reduït de transnacionals: Nestlé, Philip Morris (a través de Jacob Suchard), Mars, Cadbury, Schweppes i Ferrero. Sembla una relació una mica desigual, oi?

Això clama al cel, també el cel de la boca, on hi ha les papil·les gustatives, perquè tampoc ens beneficia que ens venguin qualsevol producte amb el nom de "xocolata". Què podem fer? Doncs preferir la xocolata amb un percentatge més elevat de cacau.

La lliçó és la conveniència de saber "llegir" l'embolcall de la xocolata, on a vegades s'hi amaguen assumptes importants de política i economia mundials.

El mecanisme que fixa els preus respon ben poc al que els manuals en diuen "lleis de l'oferta i la demanda", com és lògic en un intercanvi entre desiguals. Les transnacionals, com a poders fàctics, i l'Organització Mundial del Comerç (OMC), garant dels privilegis dels països rics, són les dues mans que amassen la fosca pasturada. I els beneficis que arriben als països productors no acostumen a enriquir als que produeixen i treballen sinó a les oligarquies, que són els "nords" del Sud, que s'entenen bé amb els "seus". Uns estudis del centre de l'ONU per a les Empreses Transnacionals assenyalen que Àfrica hauria pogut liquidar els seus deutes si a la dècada dels vuitanta els seus productors haguessin cobrat la totalitat del preu dels seus minerals segons la cotització mundial; el benefici va anar a parar a les butxaques de les transnacionals i de governants de la casta de Mobutu, al Congo, o de Marcos, a Filipines.

Les xarxes del comerç just (és molt difícil anar solet per aquest camí), amb materials, accions de sensibilització, denúncies i establiments, pretenen posar sobre la taula la injustícia de les normes que regeixen els intercanvis comercials i el paper que la ciutadania hi pot jugar, i alhora promouen que els beneficis arribin a qui respon: els productors. Les botigues de comerç just ho garanteixen i ens aporten una riquesa que acostuma a passar desapercibuda: creen llaços entre productors del Sud i consumidors del Nord. Des de xocolata, cafè o melmelada, fins a roba, regals o mobles, aquestes xarxes garanteixen que els productes que venen han estat produïts sense explotar a ningú, amb salaris justos i que arriben sense mitjancers. Alhora, una part dels guanys es destinen al recolzament de cooperatives i grups de productors. Tot això fa que els preus siguin, a vegades, un xic més elevats, però ja ha quedat clar que no es tracta de comprar barat a qualsevol preu.

La trampa de tot plegat és que comprar de tant en tant en aquestes botigues serveixi només per a tranquil·litzar consciències, alimentar una sensació de bondat i poca cosa més. Això seria contraproductiu perquè l'objectiu no és esborrar culpabilitats, sinó dibuixar justícies. Els que promouen aquestes iniciatives no volen

generar reductes de bondat solidària, sinó contribuir a canviar les condicions d'intercanvi. Recolzar campanyes de comerç just contribueix a què s'escoltin a l'espai públic veus i plantejaments generalment silenciats. Però el consum responsable en matèria de comerç just és això i molt més: és assumir les conseqüències de la nostra compra, informar-nos sobre qui se'n beneficia i si explotem, directament o indirecta, a algú.

Roba neta

Com a acció de consum responsable, podem mirar l'etiqueta de les peces de roba que vestim: és molt possible que ens enviïn a algun país exòtic dels que formen el Sud, el Tercer Món, els països subdesenvolupats. És el primer indici que ens diu que el món (o hauríem de dir l'economia?) s'ha globalitzat. Una primera i optimista reflexió: el que pago arriba a poblacions empobrides.

Una segona reflexió, més incisiva: el que pago arriba a poblacions empobrides? La campanya "Roba neta" es proposa que ens fem aquesta pregunta i que actuem conseqüentment.

La campanya, que s'ocupa d'un aspecte del comerç just, no es refereix, naturalment, a la bugada: es tracta d'un altre tipus de neteja que no té res a veure amb els detergents, sinó amb les conseqüències dels nostres hàbits de comportament, de compra i de consum, conseqüències que acostumen a recaure en persones que no coneixem però damunt de les quals hi tenim un poder considerable.

Aquestes marques que ens fan sentir més alts, més atractius i, sobretot, més acceptats socialment, solen ser obra i gràcia d'empreses transnacionals molt poderoses, que estan per sobre de lleis i controls, de tal manera que aconseguir-ne informació és difícil i per això mateix aquest també és un dels objectius de la campanya. Hi ha algunes dades molt expressives: quan estava en el seu millor moment, Ronaldo va signar un contracte vitalici amb Nike que li assegurava, cada mes, els diners que tots els tre-

balladors de la mateixa empresa, a Indonèsia, cobrarien al llarg de 21 anys.

Com és possible que els guanys es puguin repartir d'aquesta manera? Des de fa anys, la campanya Roba Neta intenta explicar-ho arreu d'Europa: alguns dels nostres vestits estan tacats de treball infantil (uns 250 milions de nens i nenes pateixen explotació laboral, segons l'Organització Internacional del Treball, condicions laborals d'explotació, manca d'higiene i seguretat, drets sindicals vulnerats, horaris inacabables, discriminacions diverses, etc. La nostra roba, a vegades, està fabricada per esclaus.

Aquesta campanya vol que prenguem consciència de tot plegat. La sensibilització de cada vegada més gent –i d'exemples no en falten– implica que les empreses, per molt multinacionals que siguin, es vegin obligades a ser més transparents i, per això, més justes, fins al punt que és possible que una data no molt llunyana es generalitzi l'ús d'una etiqueta que garanteixi que el determinat producte s'ha fabricat en condicions justes.

La publicitat es torna verda

Les etiquetes que garanteixen que un producte és ecològic, que no s'ha fabricat amb la sang de ningú, que ha estat pagat a un preu just, etc., són molt valuoses perquè proporcionen informacions interessants a les quals tenim dret. Esperem que un termini breu siguin obligatòries. N'hem de dir algunes coses.

De primer, que mentre no siguin obligatòries, també informem per omissió: si una catifa duu una etiqueta que garanteix que no ha estat fabricada per mà d'obra infantil i la del costat no en duu cap, aleshores la del costat esdevé sospitosa.

Això es pot convertir en una arma de doble tall: a la societat de consum, si alguna cosa pot ser argument per vendre, s'omple de possibilitats de manipulació. Amb això vull alertar sobre les etiquetes, que als llops els agrada molt disfressar-se d'ovelles per tal que no marxem del ramat. Cal mirar i remirar que siguin eti-

quetes que realment garanteixen el que diuen perquè compten amb el recolzament d'organismes responsables. I, en cas de detectar etiquetes o publicitat enganyosa, cal denunciar-ho ja que tothom hi sortirà guanyant.

S'ha d'exigir i treballar per tal que no s'hagi de garantir que un teixit s'ha treballat amb dignitat. Com el comerç just, aquestes etiquetes no deixen ser una petita cantonada del mercat global de la bondat, sense modificar les condicions generals. A les reserves índies s'hi recloïa els indis després d'arravatar-los la terra. Siguem responsables quan les mirem. El fet que de tard en tard hi hagi denúncies contra suposades etiquetes "bio" o "verdes" que poden ser fraudulentament no ens ha de desenganyar: al contrari, és la garantia que si és mentida sempre hi haurà algú que ho denunciarà.

Alerta amb la publicitat verda, a vegades és desvergonyidament insultant. De fet, la publicitat s'ha convertit en un dels instruments més poderosos per tal d'incentivar el consumisme entès com a pràctica i com a filosofia. Marcel Coderch acostuma a dir que "per acabar amb els problemes mediambientals bastaria promulgar una llei amb un sol article: Queda prohibida la publicitat."

Fa molts i molts anys, un refresc de cola es va inventar una cosa tan al·lucinant com una "anella ecològica", anella que simplement no es desprenia de la llauna, però que servia als fabricants per a presentar-se com a més "ecològics" que els seus competidors, com si el problema fos l'anella de la llauna! Doncs ens ho vam empassar, perquè ara totes les anelles de les llaunes són així.

Des que es pot escollir la companyia elèctrica (gener de 2003), les companyies més grans no paren de martellejar els potencials consumidors amb les bondats i excel·lències de la seva "electricitat verda". El missatge –si no ho haguéssim vist no ho creuríem– deia que a més electricitat consumida menys contaminació, quan si una cosa està clara és que el que no contamina és el que no es consumeix. Si aquest engany simple ens l'empas-

sem, quins no ens voldran fer empassar subtilment? Què cal fer? Contra la mandra, diligència. Diligència en dos sentits: informar-se i sortir corrents a canviar de companyia elèctrica, ara que es pot (encara massa poc).

Recordem, finalment, que allò ecològic i solidari no és comprar i consumir “verd” i “just”, sinó, com diu l’Alcorà sobre els veritables adoradors de l’Altíssim, “caminar amb compte sobre la Terra”, i això no es fa a estones ni a parcel·les. Imagino el fariseu de la paràbola evangèlica donant les gràcies perquè “jo compro productes ecològics, sóc voluntari d’una ONG i llenço les escombraries ben separades i en els contenidors corresponents.” Aquestes accions són dolentes? Al contrari, però el moll de l’os no està en **complir una sèrie de normes**, sinó en el fet **d’adoptar un estil de vida** que, evidentment, es concreta en compromisos concrets. Contràriament, la mateixa persona podria, sense immutar-se, anar a llençar els escombraries amb un cotxe potent i sorollós, vestit esportivament amb roba de marques explotadores, o netejar amb un esprai ecològic els seus mobles fets amb fusta de boscos tropicals espoliats. El consumisme “ecològic” –com el “solidari– és rentar la cara al consumisme, amb els mateixos efectes que la mona quan es vesteix amb seda. El problema no és l’adjectiu sinó el substantiu.

•••

El consumisme “ecològic” –com el “solidari– és rentar la cara al consumisme, amb els mateixos efectes que la mona quan es vesteix amb sedes. El problema no és l’adjectiu sinó el substantiu.

Els perills de la feina

Fidels als valors que exalten la laboriositat, des de petits ens han inculcat que la feina és salut. No obstant, les escandaloses taxes d’accidents laborals tinen la sentència amb un sarcasme. Però és que, a més a més, les condicions de treball sovint són contràries al medi ambient. De fet, ambdós perjudicis no estan gaire allunyats. De primer perquè nosaltres també formem part de l’entorn. I en el fons perquè aquests mals es produeixen en cadena i es potencien: les agressions al medi se’ns giren en contra.

La nostra ocupació pot fer mal al medi ambient per la pròpia activitat –indústria d’armament, activitats contaminants, empreses poc respectuoses amb la legislació, etc.–, i en aquest cas cada treballador o treballadora ben poc hi pot fer si vol canviar les coses, excepte associar-se amb d’altres i lluitar.

Però és freqüent que els nostres propis hàbits, els materials que fem servir i l’alegria amb què ho fem, constitueixin una agressió ambiental. Per exemple, aquestes pastes blanques miraculoses que amaguen els nostres errors sobre el paper són molt tòxiques, no només per qui les usa, sinó en el seu procés de fabricació. Equivocar-se no sempre és evitable, però usar alguna de les marques respectuoses amb el medi és força assequible. El mateix es pot dir del paper, malbaratat i quasi mai reciclat. Cadascú pot ser menys “generós” amb la indústria paperera, i és bastant fàcil sol·licitar que cada empresa envii paper a reciclar i, naturalment, usar paper reciclat i ecològic.

Fa alguns anys, les feines considerades perilloses només eren les de la indústria pesada, la mineria i altres que comportaven un risc evident per a la integritat física dels professionals: paletes, pescadors, etc., en alguns casos degut a una legislació inexistent, insuficient o que no és respectada. Altres feines s'hi van sumant, com les que suposen un contacte amb productes químics perillosos o substàncies tòxiques, o productes francament perillosos, com tot el que està relacionat amb l'energia nuclear: centrals nuclears, hospitals, etc. Per exemple, la feina al camp, al sector agrícola, que tradicionalment s'ha considerat tan saludable, avui és perillosa a causa dels plaguicides, molt tòxics, que s'usen en l'agricultura no ecològica, i que no s'acontenten amb el fet de venir a casa amb els tomàquets i demés bosses sinó que acompanyen el pagès i s'allotgen als seus pulmons i porus de la pell. I no oblidem a aquells que es veuen obligats a suportar uns nivells acústics que afecten la seva capacitat auditiva i el seu benestar general...

L'oficina sinistra

Inclús en una feina considerada tradicionalment poc excitant com és romandre durant hores en una oficina, assegut davant d'una taula teclejant i remenant papers, hi ha no pas poques trampes per a la nostra salut. Precisament per ser una feina tan tranquil·la, tan sedentària, tan repetitiva. I tan poc ecològica.

Romandre hores en una cadira, poc o molt en la mateixa postura, fa que sempre treballin els mateixos músculs. Se sap, d'antic, que les secretàries estan amenaçades amb dolors d'esquena. La pantalla de l'ordinador és com un ull corrosiu que ens hipnotitza i ens fa parpellejar més del compte. Aquestes feines solen fer-se en unes condicions mediambientals gens favorables i poc adequades: llocs tancats, mal ventilats, amb una gran càrrega d'electricitat estàtica i, "gràcies" a l'aire condicionat, amb una temperatura ambient que és el paradís de tot tipus de gèrmens i bacteries. Per exemple, si en una oficina algú agafa la

grip, la intriga és saber qui serà el següent, perquè no es quedarà sol davant dels microbis.

Aquests i d'altres elements fan que es pugui parlar d'"edificis malalts", encara que seria més correcte parlar d'"edificis emmalaltidors". La legislació és insuficient, i els objectius a l'hora de construir, moblar i decorar un lloc de feina no acostumen a contemplar el benestar de les persones que l'habitaran, sinó la productivitat. Vernissos i pintures tòxiques, materials de construcció poc adequats, sistemes de ventilació i d'il·luminació que són sàdics, moquetes sintètiques, etc., entren sense cap pudor als edificis i sense que ningú preguntí com atacaran els treballadors.

Hi ha un perill evident del qual es parla poc: la rutina. Ara resulta que els experts diuen el que ja sabíem per experiència: que la rutina provoca estrès, manca de motivació, fins i tot depressions.

En l'àmbit individual es poden seguir algunes mesures i modificar molts hàbits. És preferible ventilar una habitació amb l'aire del carrer, també en ciutats contaminades, que no pas viure sempre amb un aire artificial com és l'aire condicionat, encara que el sistema no contingui CFC. No és aconsellable romandre massa hores seguides davant de l'ordinador. Estirar les cames cada dues hores alleuja la columna vertebral.

És imprescindible, sobretot, no passar per alt aquests aspectes i reivindicar el que són drets laborals. Hi ha poques lleis, però encara se'n compleixen menys. Ens comprometem, amb l'empresa, a treballar, però no a posar-nos malalts ni a ser focus de malalties. Potser podríem començar canviant el llenguatge i dir que a la nostra feina hi ha un "bon ambient" no només perquè ens portem bé amb els companys i companyes sinó també perquè les condicions ambientals són sanes.

Amb els diners no s'hi juga

“On hi ha el teu tresor hi ha el teu cor”, diu l’Evangeli. Els diners no són l’únic tresor; per a molta gent ni tan sols és el més valuós, però té una importància enorme com a valor de canvi. Sovint el cor va per una banda i els diners per una altra. Molta gent vol ser solidària, justa i respectuosa amb el medi ambient i amb els drets dels demés.

No obstant, quan tenim uns pocs diners i els col·loquem al banc o caixa deixem de controlar-los. Amb massa freqüència els nostres diners s’inverteixen en activitats que ens semblen abominables: empreses contaminants, mà d’obra infantil, vulneració dels drets dels treballadors, indústries armamentístiques, etc. Què podem fer davant de les poderoses entitats financeres? Doncs res.

D’altra banda, aquestes mateixes entitats concedeixen crèdits només a qui té diners, i els neguen sistemàticament a qui més els necessita, a qui vol endegar iniciatives d’economia social, empreses d’inserció, cooperatives, etc., que potser desperten més la nostra simpatia. Clar que, quin tipus de control podem exercir, nosaltres que només som estalviadors precaris, sobre les decisions de gent tan poderosa (gràcies als nostres diners)? Doncs cap.

Cap ni un? En alguns països europeus ja fa anys que s’emprenghen iniciatives per tal de modificar aquesta situació i sorgiren les banques alternatives. A Espanya encara no hi ha cap

banc d’aquest tipus (encara que s’estan fent passos efectius), però en canvi sí que existeixen diverses iniciatives amb l’objectiu de posar l’economia al servei de les persones, iniciatives que promouen les **inversions ètiques i solidàries**. D’aquesta manera, qui hi confia els diners, l’inversor, controla qui se’n beneficia, alhora que les iniciatives d’economia social troben finançament.

A l’Amèrica Llatina també hi ha moltes iniciatives d’aquest tipus que conformen instruments interessantíssims de desenvolupament socialment sostenible. Com en d’altres organitzacions que neixen de la base social, les relacions entre propostes d’arreu del món, i sobretot amb les de l’altra banda de l’Atlàntic, es van teixint en xarxa.

L’enumeració seria prolixa (Oikocredit, FETS, APBE, FIARE, entre d’altres). Núria del Río, ella mateixa compromesa amb un d’aquests grups, ha publicat el llibre “Rescata tu dinero” (Talasa), que és una guia útil sobre el tema. El títol vol posar de manifest que hi ha alternatives a la manca de control que abans esmentàvem. “Deixaràs que els teus diners continuïn a la gàbia cantant la seva cançó? Desperta: rescata els teus diners.”

Els **fons ètics** i solidaris són molt més coneguts, ni que sigui només de nom. Els fons ètics que ofereixen algunes entitats financeres convencionals (bancs i caixes d’estalvis) garanteixen que no s’inverteix en empreses que no compleixen determinats criteris fixats en un reglament. Els criteris poden ser negatius (s’exclouen les que no compleixen els criteris) o positius (s’escullen empreses que promouen aquests valors).

Els **fons solidaris** no garanteixen res, només es comprometen a donar una part dels beneficis a alguna ONG o bona causa a determinar. Això vol dir, per exemple, que un fons solidari pot donar diners a una organització a favor dels infants invertint en una empresa que, en canvi, s’enriqueix amb el treball infantil. En aquest àmbit, doncs, la paraula “solidari” tampoc és cap garantia de bones pràctiques.

El carrer és un espai de convivència i relació on s'hi realitzen moltes de les activitats que ens conformen com a ciutadania. El poble de París, el 14 de juliol de 1789, va prendre els carrers quan va passar de súbdit a ciutadà; en un sentit contrari, quan s'instaura una dictadura, els carrers es buiden i s'omplen de repressió. Fraga, exministre de Franco, ja fa anys que va afirmar, amb rotunda exactitud, allò de "la calle es mía", i en aquells moments tenia molta raó. Aquesta és una de les característiques inequívokes dels règims totalitaris: la usurpació de l'espai públic, que és de tothom, per part del poder. En un sentit literal –es poden imposar les pròpies normes, omplir els carrers de policies i militars, es pot prohibir a la ciutadania l'ús del carrer– i també com a metàfora.

En aquest mateix sentit, afirmar que "el carrer és meu" significa un acte de sobirania ciutadana, que és reivindicar drets i assumir responsabilitats. Ocupar l'espai que ens pertany, perquè és nostre, i habitar-lo de manera cívica, perquè és nostre. Com que l'ocupem, les normes d'urbanitat a partir de les quals ens relacionem defineixen, en diferents sentits, com exercim i gaudim la nostra condició de ciutadania real.

Al carrer, en principi, s'hi poden fer moltes coses: passejar, manifestar-se, prendre el sol, xerrar amb els veïns, desplaçar-se... Malgrat tot, a les ciutats actuals (i vull dir qualsevol espai o nucli de població regit per normes, escrites o no) l'activitat que hi pre-

domina és aquesta darrera: desplaçar-se. El seu disseny, orientació i ús hi van encaminats, i nosaltres hi contribuïm –no sempre, afortunadament–, fidels a la cultura del consum, de la pressa i del profit.

Les normes d'urbanitat i les normes de trànsit són *parella de fet* a les ciutats, de manera que sovint hom té la sensació que, més que persona o ciutadà, s'és conductor o conductora, viantant..., és a dir, que ens definim en relació al trànsit, de manera que essent persones ens veiem reduïts a semovents. Actualment, les maneres habituals de desplaçar-se són (excepte en les fires andaluses i en altres actes folklòrics) els vehicles de motor (cotxes, motos, autobusos, trens), la bicicleta i els peus.

El cotxe particular, que abans era un privilegi només reservat a uns pocs, es va convertir, al llarg del segle passat, en quasi un electrodomèstic. La tendència no s'atura, de manera que, en aquesta part del món, és habitual que n'hi hagi més d'un per cada unitat familiar; i en ocasions, més d'un per persona. Es calcula que l'any 2010 hi haurà al món uns 1.000 milions de cotxes. No és veritat que signifiqui, aproximadament, un cotxe per cada sis habitants, perquè hi haurà milions d'habitants que no en tindran cap. El que és cert és que cada habitant "gaudirà" de la seva part alíquota de contaminació, atès que el repartiment dels inconvenients de la societat de consum és força més democràtic que el dels seus beneficis, com ja s'ha assenyalat.

Es calcula que en una ciutat d'uns tres milions d'habitants (Barcelona, per exemple), més del 40% del **consum energètic** se'n va amb el transport. Desplaçar-se és imprescindible; la qüestió és esbrinar quin mitjà és el més eficient (si és que l'objectiu és desplaçar-se; per a d'altres funcions del cotxe, veure la introducció d'aquesta segona part del llibre). Si ens atenim a la relació consum energètic/viatjant, la bicicleta s'enduu el premi a l'eficiència, amb un 0,06 de megajoules per persona i quilòmetre. Després el desplaçament a peu (0,16), els trens de rodalia (0,35), l'autobús (0,58), les motocicletes de petita cilindrada (1) i, a distància, els cotxes (entre 3 i 4,66 segons la potència).

La **contaminació atmosfèrica** està molt relacionada amb el consum energètic, com ja sabem. El calcula que al llarg de la seva vida útil (uns 150.000 quilòmetres) un cotxe pot arribar a emetre al menys 18 tones de CO₂. Si per cada litre de gasolina es generen uns 2,6 kg de CO₂, cadascú pot calcular la seva contribució. Els tubs d'escapament originen la meitat de la contaminació urbana i més de la quarta part de les emissions dels gasos d'efecte hivernacle, amb les conseqüències que se'n deriven, directes i indirectes, sobre la salut de les persones i dels éssers vius en general.

Una altra contaminació molt relacionada amb els vehicles de motor és la contaminació acústica; és a dir, el **soroll**, un problema ambiental al qual no es fa massa cas. A més a més de les dificultats evidents que suposa per a la comunicació interpersonal, l'exposició continuada al soroll per sobre dels nivells tolerats provoca problemes de salut: trastorns digestius, mal de cap, augment de l'adrenalina i de la pressió sanguínia, alteració dels impulsos cardíacs, tensió muscular, pèrdua de l'equilibri i, finalment, estrès, amb totes les seves seqüeles. A tot plegat cal afegir-hi el fet que les deficiències auditives acceleren l'envelliment cerebral atès que el so és un estímul cerebral important.

L'OMS recomana que el soroll que ens arriba no passi dels 45-55 decibels (db), però el trànsit normal d'un carrer ja arriba als 70. No és fàcil saber què és el que els estudis consideren "normal" ja que un camió, quan engega el motor, emet uns 90 db, i l'acceleració d'una moto arriba als 90, fets, ambdós, més que habituals als nostres carrers i a les nostres oïdes. El trànsit no és l'únic "responsable" d'aquesta contaminació perillosa a la qual cada vegada som menys sensibles, precisament perquè cada vegada som més sords (no només en un sentit literal), però sí que n'és una causa principal: al voltant d'un 80%. Alguns especialistes constaten que els joves de menys de 20 anys que arriben a les consultes i es fan les proves audiomètriques obtenen resultats similars als de les persones de 60 anys.

La invasió automobilística dels carrers no és una cosa etèria; ocupen l'**espai** en tots els sentits. Quatre cotxes aturats ocupen

FEIX'08

uns 16 metres quadrats de calçada (circulant, molt més, per l'imprescindible espai de seguretat), mentre que si els quatre conductors baixen del cotxe només n'ocuparan 2. Com que la gent que va a peu no s'està quieta, cal fer altres comparacions: l'autobús, per cada viatger, suposa el 5% de l'espai usat pel cotxe, de manera que vianants i transport públic ocupen un espai 100 vegades menor que els automòbils i els aparcaments.

Aquesta manera de distribuir l'espai es nota no només en l'estreta convivència que hi ha entre els vianants, sinó en el fet que l'asfalt augmenta en detriment d'altres usos urbans. A poc a poc els carrers es converteixen en carreteres, fet que suposa canviar la naturalesa de les ciutats, que passen de ser un lloc de convivència a un lloc de trànsit. Però cap a on? Això ens duu a plantejar-nos la mateixa identitat de les nostres societats, de quina manera ens relacionem i com ens organitzem.

Cremem els cotxes? No; per cert, que fer-ho contaminaria molt. El cotxe, a més a més, és una eina molt útil. El que s'ha de qüestionar és el lloc que ocupa en la nostra vida i la manera de servir-se'n. Tornant al tema de les necessitats i objectius, el que hem de veure és quin mitjà resulta més eficient en cada cas per tal d'assolir l'objectiu de desplaçar-nos.

Hauríem de començar a pensar si ens podem permetre tenir 1.000 milions de cotxes, o fins i tot si és necessari. Hi ha moltíssima gent que no té cotxe, ni tan sols carnet de conduir i que es mou amb altres mitjans, però que pateix les conseqüències del trànsit, tant a les ciutats com en altres indrets rurals i remots (vegi's el capítol que parla del canvi climàtic i d'altres desastres més o menys "naturals").

En distàncies inferiors als 3 quilòmetres el millor vehicle és el que usava Sant Ferran, elevat als altars per anar una estona a peu i una altra caminant. Fins a 8 quilòmetres la bicicleta és prou útil, i a vegades és més ràpida que els vehicles motoritzats (en els darrers 10 anys la velocitat mitjana s'ha reduït un 10%). A les ciutats i camps de Déu, el transport públic és una bona opció per a trajectes més llargs.

Hem d'insistir en el fet que no parlem del bé absolut, sinó de discernir entre distintes possibilitats, unes millors que d'altres: el mitjà més eficient és aquell que suposa, per persona i trajecte, un consum més baix i contamina menys. És millor un tren normal que un d'alta velocitat; és millor el tren que l'avió; és millor el transport col·lectiu que l'individual; és millor el cotxe compartit que l'individualitzat, i així successivament. Què s'ha de decidir en cada cas és una decisió que correspon a cadascú. Això no és un receptari sinó una invitació a la molt humana activitat del discerniment.

Notem, a més a més, que actuant amb responsabilitat ambiental contribuïm a democratitzar els espais i les societats, atès que es millorarien serveis que beneficien a la majoria. Un bon exemple és l'aposta pel tren d'alta velocitat, tan poc democràtica, i que facilita una velocitat més o menys alta (AVE Madrid-Barcelona) només a uns pocs trajectes, amb un alt preu en contaminació i infraestructures i l'empitjorament de la resta. Una vegada pagat aquest preu, Hisenda som tots, però no tothom té accés als serveis. S'arriba més ràpid, sí, però qui arriba més ràpid?

El cotxe particular admet, d'altra banda, diferents freqüències d'ús. Tenir un cotxe implica una decisió curosa i, és d'esperar, també responsable. Qui el compra paga un preu, però els seus conciutadans no decideixen, no se'n beneficien, i en patiran algunes repercussions, de manera que no seria demanar massa, a qui es trobi en la tessitura d'haver d'adquirir-ne un, que tingui en compte, d'alguna manera, aquests conciutadans.

Una opció que es pot considerar és adquirir un cotxe entre diferents persones o unitats de convivència. En alguns països s'estan endegant sistemes de propietat compartida, o d'ús compartit, com ja fa temps que ocorre amb les bicicletes.

L'ús compartit està molt més estès: companys de feina que es posen d'acord per fer-lo servir alternativament, per exemple. A vegades les administracions públiques instauren mesures que ho fomenten, com ara habilitar carrils exclusius per a cotxes amb

més d'una persona. Hi ha, també, hàbits de conducció més o menys agressius, que també afecten el medi ambient. Conduir bruscament, amb accelerades i frenades, consumeix i contamina més. Un altre aspecte és la velocitat. Les autoritats públiques inverteixen molt en publicitat per tal de convèncer als conductors i conductores que corrin menys al volant d'uns vehicles pensats per córrer cada vegada més, sense que aquestes mateixes autoritats posin cap impediment ni a la fabricació d'aquests cotxes ni a la publicitat que exalta les virtuts de tanta velocitat. Les conseqüències i freqüències dels accidents de trànsit s'incrementen, però també ho fa un altre aspecte de la salut pública, la salut ambiental, ja que a una major velocitat els motors consumeixen una quantitat de combustible proporcional. Baixar la velocitat de 120 km/h a 90, per exemple, suposa un estalvi del 25% de combustible, i està demostrat que amb altes velocitats els esforços mecànics del cotxe signifiquen ineficiència energètica (es gasta més energia del la que es genera) a més a més d'un increment de la perillositat i del risc de patir un accident.

Empassa milles

Les modernes maneres de viatjar i de desplaçar-se suposen avantatges evidents però, com en altres àmbits, la cultura del consum converteix un mitjà en via de prestigi, d'integració social, d'aprovació col·lectiva, etc., deslligant-lo de l'objectiu que li donava sentit. Arribar aviat és un èxit en cas de necessitat. Tenir un cotxe veloç i agressiu no converteix a ningú en un triomfador social o en un don Joan.

“Si vols emprendre el viatge cap a Ítaca / has de voler que el camí sigui llarg / ple d'aventures, ple de coneixences”, va escriure Kavafis el 1911, quan les autopistes i els trens d'alta velocitat amb prou feines eren un somni de la raó. En les formes de desplaçar-nos hi posem de manifest com canviem temps per espai, amb un impacte ambiental negatiu. “Arribar-hi és la teva meta. / Però no tinguis pressa”, és el consell, però els fabricants i

anunciant de cotxes segurament no llegeixen el gran poeta grec. Ni ells ni la majoria de la ciutadania semovent, que no caminem ni passegem: ens traslladem. “Quan ens movem a 50 km/h –escriu F. Tonucci–, ben atents a la circulació, les coses boniques que té la ciutat perden importància, perquè no ens adonem de la seva presència, no les veiem”. La premsa es menja el passeig i els encontres, que sovint van junts. Això és important, ja que les relacions respectuoses amb l'entorn són inseparables de les relacions entre les persones.

Quedi, doncs, aquest breu elogi de la lentitud com una invitació per a gaudir del temps, sense vendre la nostra ànima –la nostra vida que, al capdavant, és temps– al dimoni del consum. Una crida a una certa insubmissió a la cultura dominant de la premsa, a la qual solem rendir honors i vassallatge. De veritat tenim sempre tanta pressa? On anem? Prenent el títol d'una obra teatral d'Antonio Gala, caldria que cadascú es preguntés “Per què corres, Ulisses?”. Ulisses era astut, però es perdia el millor. “Ítaca –diu Kavafis– et regalà un bell viatge”.

...colze amb colze, som molts més que dos

Jo no sé si guarden memòria del bell espectacle dels carrers plens de gent reclamant la pau. Amb prou feines caminàvem, no era possible desplaçar-se, però avançàvem molt pel simple fet –que no és tan simple– d'estar allí. Quan la ciutat, en tant que espai, queda reduïda a un lloc de pas, nosaltres passem de ser ciutadania a ser un ramat semovent.

Aquesta és la raó per la qual situem al carrer –a la ciutat, en un sentit ampli– la vessant política i associativa de la qüestió. Hi ha un principi elemental: cada problema s'ha d'afrontar en l'àmbit on es planteja.

Els greus problemes ambientals que ens afecten tenen aspectes polítics que no podem obviar. És cert que la vida quotidiana

té repercussions polítiques, però no és menys cert que la política forma part de la quotidianitat, encara que els poders interessats s'entestin, amb ímpetu i èxits dignes de les millors causes, a convèncer-nos del contrari. Com diu Carlo Martini, “el que ens cal és una solidaritat estructural, política, (...) i una solidaritat estesa”.

“Ciudadania obliga”, escriu Adela Cortina a “Por una ética del consumo”, on argumenta, més enllà de les motivacions utilitaristes, que la raó d'aquest compromís és la mateixa ciutadania. Els ciutadans “no només són ciutadans políticament, sinó també econòmicament, i això vol dir que han d'implicar-se activament per tal d'orientar el consum”, el que suposa, ras i curt, una “corresponsabilitat ciutadana”.

No excloure els aspectes polítics té moltes traduccions, una de les quals és organitzar-se. Benedetti, amb molta raó, escriu que “colze amb colze, som molts més que dos”.

Hi ha molts tipus d'organitzacions relacionades amb la ciutadania responsable, sector consum, inclosos els partits polítics, que farien bé de contemplar en els seus programes, en un lloc prioritari, aquests assumptes tan imbricats en la vida quotidiana de la nostra societat.

Les **organitzacions ecologistes** són una plataforma de treball molt eficaç, tant en la pressió, investigació i sensibilització que fan, com en la informació que donen. Moltes de les dades citades en aquest llibre les han proporcionat elles. Coherents amb el lema ecologista “pensa globalment, actua localment”, dediquen la seva atenció i els seus esforços a l'entorn més immediat inserit en un àmbit global i a les relacions entre ambdós espais. La consciència ambiental creixent de la societat la devem, en una part important, a les organitzacions ecologistes, les quals han anat evolucionant amb el temps. Durant dècades, arreu de l'Estat espanyol aquest tipus d'organitzacions s'han anat reproduint, a vegades amb objectius molt concrets, tals com salvaguardar un espai proper o protegir una espècie viva local. Analitzar el que és proper des d'una perspectiva més àmplia deu haver

contribuït a la seva articulació, sense perdre la seva pròpia naturalesa dins d'Ecologistes en Acció, promotora d'accions interessants i font inestimable d'informació.

Les **associacions de consumidors**, centrades durant cert temps en l'estricta observança dels drets dels consumidors, ja fa anys que han ampliat la seva perspectiva. Encara que treballen en assumptes d'interès general, el seu volum d'associats, a Espanya, és més aviat escàs. Amb una mica més de recolzament serien unes interlocutores molt més poderoses davant de les empreses i de les administracions públiques.

Les cooperatives o grups de consum tenen com a finalitat promoure i dur a la pràctica una economia solidaria i sostenible. La figura del mitjancer queda eliminada, es compra directament i s'estableix una relació immediata amb els productors, la qual cosa facilita el coneixement del procés i de la qualitat dels productes. Les persones associades comparteixen les tasques de compra i repartiment dels productes i, sovint, dediquen part del seu temps a la sensibilització de la societat. Estan força esteses, encara que no són molt conegudes perquè són petites. El seu valor va més enllà de l'accés a productes socialment i ambientalment sostenibles, del fet d'associar-se per tal de consumir amb responsabilitat (que no és poca cosa). Organitzar-se en temes de consum és essencial, com assenyala Michael Renner: “El predomini de les pautes de consum fortament individualitzades porta de forma inevitable a la multiplicació de molts béns i serveis a gran escala. Això garanteix, pràcticament, la superfluitat i unes exigències materials innecessàries” (Informe Worldwatch, 2004). Cooperació i consum crític aborden dos pilars essencials del sistema de la societat de consum. En aquest sentit (i en la mesura en què cada cooperativa ho sigui, més enllà de les paraules i els papers), són una alternativa autèntica amb una empremta política molt fonda.

Fa més de deu anys que van néixer altres iniciatives properes que, amb el nom de **bancs de temps** o d'altres de similars, reuneixen persones que posen en comú el seu temps i les seves habilitats, resolent les necessitats de la vida quotidiana no pas amb diners sinó a través de l'intercanvi. En aquest banc el temps hi és la riquesa principal i, per tant, la unitat de valor. Totes les habilitats tindran el mateix valor, és a dir, tot val el temps que es tarda a fer-ho. Els bancs de temps volen trencar l'aïllament i la soledat de la vida urbana, creant un espai nou per compartir, apropar les persones i desenvolupar, practicant-los, els valors de la cooperació i de la solidaritat.

En general, qualsevol tipus d'**associació cívica** té molt a veure amb l'exercici de la ciutadania responsable; així, d'una manera o altra, és difícil pensar en algun tipus d'organització que sigui aliena a aquests temes, encara que sigui indirectament: drets humans, cultura de la pau, etc. Propostes com l'objecció fiscal, per exemple, que és dedicar els impostos destinats a la despesa militar a entitats i grups que treballen a favor de la pau, han nascut a l'empara d'organitzacions com les esmentades.

Associar-se, o recolzar de qualsevol manera o forma les organitzacions i col·lectius d'aquests àmbits crea i alimenta el teixit social, i una societat articulada és més democràtica, més participativa i, per tant, més sostenible.

El gener de 2001 es va celebrar a Porto Alegre (Brasil) el primer Fòrum Social Mundial (FMS), un espai de trobada i debat entre nombrosos grups amb un interès i horitzó comú: un món just, humà, inclusiu. Uns anys més tard, la celebració de Fòrums Socials s'ha localitzat, de manera que se'n celebren, simultàniament, arreu del món, sense perdre l'horitzó utòpic comú: reivindicar i fer visible que un **altre món és possible i que ja està en construcció**.

Una Agenda molt útil

Tal i com es pot veure, moltes d'aquestes iniciatives són d'àmbit local i formen xarxa amb d'altres que sovint donen la volta al món (de nou, global-local). No és un fet gratuït. Són estructures molt participatives, molt arrelades al territori. "Lo pequeño es hermoso" és un llibre clàssic de l'ecologisme, i aquestes formes d'organització i de funcionament ho certifiquen.

De la Cimera de la Terra (1992) en va sorgir l'Agenda 21, el Pla d'Acció que els Estats haurien de desenvolupar per tal de transformar el model de desenvolupament actual, depredador i nociu, en un altre que pugui resoldre les necessitats de les actuals generacions sense comprometre la capacitat de les generacions futures. És a dir, un desenvolupament sostenible. Moltes ciutats han assumit aquest compromís elaborant el seu propi pla d'acció. Una part d'aquest pla consisteix a redactar i elaborar materials d'informació, difusió i activitats de divulgació. És interessant informar-se de les iniciatives que existeixen al nostre municipi.

Paraules i geografies

El detectiu Sam Spade deia que el falcó maltès estava fet “de la matèria amb la qual es forgen els somnis”. A la novel·la de Dashiell Hammet l’ocell era font de cobdícia, la qual desencadenava dolor i violència, era l’ull del remolí on giravoltaven els somnis d’un grup de persones, atrapades en el que després va resultar ser un malson decebedor.

Els somnis –els que tenim mentre dormim– a vegades són fragmentaris, com els anuncis que emeten per la televisió, o els que ens saluden des de les tanques publicitàries i des de les marquesines urbanes, o els que hi ha a la premsa; són retalls, filaments d’aquest somni estrefet i compartit que conforma l’imaginari col·lectiu.

Fa temps, hi havia un anunci amb un missatge entre incitant i comminatori que deia: “No renunciïs a res”. Em sembla que promocionava un model de cotxe, però al que no renunciava el protagonista era a les bosses de menjar d’una colla de ciclistes famolencs i al ram de flors que havia guanyat un altre. Un altre anunci proclama que ho assegura “tot, tot i tot”, segons diu, convençuda, una nena ben rossa. Resulta que el que assegura és que si se’t crema la casa, et roben el cotxe o tens un accident, et donen diners (no assegurin, per exemple, que aquests accidents no passin, com deu pensar la nena). Altres garanteixen sensacions úniques si beus aquest refresc o aquell altre, una llibertat enganxada al telèfon, o fins i tot la llum del sol si poses un

determinat detergent a la rentadora. En fi, tocar el somni amb les mans havent passat abans pel supermercat.

Somniar no té límits?

Hom diria que límits geogràfics sí. La globalització sembla ser l’escenari incontrovertible dels nostres somnis, però si hi apliques una punta de sentit comú el globus explota sonorament. Són tan petits i tòpics els succedanis de la realitat que el nostre paisatge mental té l’aspecte d’una postal. Convido a fer un exercici senzill que consisteix a obrir un diari o a escoltat atentament un noticiari de la ràdio o de la televisió. S’han de contar els països que hi apareixen i l’espai/temps que ocupen. Després, s’ha de dibuixar un mapa del món amb la informació obtinguda. Aquesta és la fase A.

Segona part, o fase B, de l’exercici: observar els assumptes tractats segons els països. No tinc facultats endevinatòries, però acostuma a passar que en els països més rellevants de la fase A sols hi ocorren fets anodins (un mandatari que ve, dos que es saluden, una reina que duu mig segle amb els mateixos barrets, uns prínceps que es casen, etc.), o bé els mandararis es reuneixen, decideixen, declaren o descarten.

En aquests altres països que només existeixen amb cossos tipogràfics petits, tant insignificants com ells, hom diria que no hi ha gent normal, que quasi no hi ha ni representants polítics. Res de personatges famosos, només catàstrofes i algun exotisme. És ben curiós, perquè després, de cop i volta, una dia els mitjans de comunicació ens expliquen que som gairebé 7.000 milions de persones, la majoria de països amb un cos tipogràfic del número 4. On s’amaguen? Doncs enllà del nostre mapa mental i afectiu. Potser per això és tan fàcil no adonar-se de les repercussions que té l’estil de vida del consumisme. La fase C de l’exercici consisteix a preguntar-se per les imatges que ens alimenten els somnis de felicitat, els malsons que ens prenen el son. Què són? Doncs aquests som nosaltres.

Beure de bones fonts

Escollir les fonts és fonamental, no només per la importància del tema, sinó per la quantitat d'interessos que hi ha en joc. Des de fa més d'una dècada la consciència ambiental creix i una gran part de ciutadans i ciutadanes assumeixen la seva responsabilitat i treballen en organitzacions ecologistes, de cooperació, de consum, etc. Algunes ONG dedicades al desenvolupament elaboren materials valuosos, dirigits a les escoles o al públic general a partir, sobretot, de l'evidència que la distribució equitativa de béns i desenvolupament sostenible van junts. Algunes d'elles (Intermón Oxfam i Setem, per exemple) han elaborat estudis seriosos i suggerents, sovint en el marc de campanyes de denúncia i sensibilització. Les seves publicacions periòdiques també són un recurs interessant.

Les organitzacions ecologistes (Greenpeace, Ecologistes en Acció...,) ofereixen gran quantitat d'informació que s'actualitza contínuament. Les seves revistes i llocs web donen dades i plantegen reflexions per tal de poder estar al dia dels temes més importants, amb pistes per implicar-s'hi a diferents nivells, des de llegir-les o recolzar-les econòmicament fins a unir-s'hi per treballar. Les pàgines www.adbusters.org/ i www.consumehastamorir.com/ són eines excel·lents per treballar la publicitat.

Algunes organitzacions de consum responsable, que també són una font d'informació important, s'han sumat a les organitzacions de consumidors tradicionals. El mateix es pot dir de les xarxes d'economia solidària o de comerç just. Els seus llocs web són ben recomanables.

Hi ha llibres més que suficients, i segueixen publicant-se'n, ja sigui sobre plantejaments generals o sobre aspectes concrets, quasi sempre en un format divulgatiu, útils, documentats i passadors, ja amb freqüència han estat escrits per persones compromeses amb aquests temes. És el cas de *Consumir menos, vivir mejor*, disponible en www.nodo50.org/consumirmenosvivirmejor, encara que també es pot comprar.

Altres recursos es poden trobar a les institucions i organismes diversos. Citaré dos extrems. Entre els d'àmbit mundial hi ha les pàgines web i publicacions dels organismes de les Nacions Unides, sobretot el PNUMA i el PNUD (també les de la OMS i el FNUAP). En l'altre extrem hi ha les fonts locals dels ajuntaments a través d'entitats diverses, sobretot en el marc de l'Agenda 21. Alguns d'aquests materials són de lectura agradable i profitosa. No només els tenim a prop i els podem consultar sinó que podem suggerir, animar i, si és el cas, exigir que estiguin disponibles a Internet (com en el cas de Barcelona.)

Finalment, citaré una revista molt útil i assequible des de tots els punts de vista. És la revista "Opcions", editada pel CRIC (Centre de Recerca i Informació en Consum). Es publica en català i en castellà.

No tothom ens explica les mateixes coses, no tothom té el mateix punt de vista. Les dietes variades són les més substancials, però les monòtones empatxen una cosa de no dir.

Un món de paraules

El somni que es desenvolupa en aquest paisatge s'alimenta de paraules. Les paraules, com es va dir a la introducció, tenen una gran importància perquè amb elles es teixeix la comunicació, perquè donen noms a les coses. El poder d'anomenar és gairebé poder creador, ja que els noms, en general, també donen cos a les coses. Si "nivell de vida" vol dir tenir diners per comprar tot el que vulguem; si "qualitat de vida" n'és un sinònim, aleshores serà impossible que hi hagi voluntat de disminuir el consum perquè representarà lluitar contra els nostres propis interessos. Resultarà, fins i tot, que els altres són competidors per béns escassos, els drets dels quals em suposen un malestar en la mesura que empitjoren la meua qualitat de vida.

"Cadascú explica la fira segons el que s'hi juga", diu un refrany. Potser això sigui reversible, i anem a la fira amb un estat d'ànim tallat a la mida del relat que ens han explicat d'ella. És a

dir, la informació que rebem orienta de manera decisiva la nostra percepció del món i les nostres actuacions. Walter Benjamin va escriure que “els modes de percepció de les societats humanes es transformen al mateix temps que ho fa el seu mode d’existència”.

Potser no en som conscients, però també consumim paraules. Vivim en un món on hi circula una gran quantitat d’informació. “Hem assolit una etapa de la nostra història –diu Max-Neef– caracteritzada pel fet de saber molt però comprendre molt poc. *És aquí on, al meu parer, hi ha el nus del problema*”. (La cursiva és meva). Aquest nus implica **saber com es formen els missatges, qui els emet i com es reben**.

Aquest és un tema complex que excedeix de molt els límits modestos d’aquest llibre, però té tanta repercussió en els temes que s’hi tracten que convé, almenys, deixar-lo apuntat. Aquesta qüestió tan rellevant té molt a veure amb el llenguatge, que és una de les coses menys innocents del món. Ens expliquen, per exemple, que el PNB ha crescut, entre el so de trompetes triomfals, i ningú pregunta –ni tan sols un periodista– en detriment de qui i qui se’n beneficiarà. Això és consumir paraules perquè ens “empassem” el missatge, segons el model Mary Poppins (“...i la pitjor medecina amb sucre passarà...”; la música la posen vostès).

Max-Neef ho il·lustra amb dos exemples prou expressius: si un recurs natural es depreda amb eficàcia, o si una epidèmia ataca a la població i augmenta el consum de medicaments i l’activitat hospitalària, l’economia creix, encara que no sembla que sigui una situació de gran felicitat. (Com assenyala “L’estat del món 2004”, del Worldwatch Institute, “més rics, més grassos, però no més feliços”). Fins i tot si només ens limitem al fet econòmic, ambdues coses augmenten la pobresa estructural de manera irreversible. Un dels mecanismes més eficients sembla ser l’empobriment del llenguatge a través, d’una banda, de la simplificació, i també mitjançant un reduccionisme economicista que omple les informacions de termes exotèrics que, per incom-

prensibles, ens provoquen una credulitat que s’assembla molt a un temor reverencial. “Divinas palabras”, com denunciava genialment Valle-Inclán en l’obra del mateix títol.

Aquesta és la nostra part, la nostra possibilitat, sobretot en aquest àmbit, de no resignar-nos a ser uns simples protozous. No podem conformar-nos a “empassar”, cal passar a l’acció i emetre missatges. Els mags d’Oz han de saber que allí fora hi ha vida intel·ligent. Ens hem d’atrevir a anomenar i a no donar per bons tots els noms. És una de les maneres més efectives de canviar els papers, d’assumir el paper ciutadà que ens correspon. Joan Rigol, poc abans de deixar de ser president del Parlament de Catalunya, demanava als partits que no tractessin a la gent com a “simples consumidors”. És d’agrair, però som nosaltres els que no ens hem de sotmetre a un tracte tan degradant.

COL·LECCIÓ CIUTADANIA GLOBAL

La ciutadania global és un corrent social que impulsa un nou model de ciutadania compromés activament en la consecució d'un món més equitatiu i sostenible. Des d'aquesta perspectiva, l'educació per a la ciutadania global aposta pel respecte i la valoració de la diversitat, la defensa del medi ambient, el consum responsable i el respecte pels drets humans individuals i socials.

La col·lecció *Ciutadania Global* d'Intermón Oxfam té la voluntat de facilitar eines teòriques i pràctiques que potenciïn el diàleg, la participació i la corresponsabilitat i el compromís transformador en les nostres escoles i en la societat.

Presenta les seves publicacions a través de dues línies complementàries: *Sabers* i *Propostes*. *Sabers* recull textos que ofereixen aportacions i alternatives teòriques relacionades amb els temes de la ciutadania global. *Propostes* és una compilació de manuals pedagògics i divulgatius pensats per facilitar l'assimilació i l'aplicació d'estratègies per a la construcció de la ciutadania global.

PROTOZOUS INSUBMISOS

A les vostres mans es troba un veritable regal, òbviament no consumista, i doble, perquè pretén instruir-nos en els continguts i delectar-nos en les formes. I no precisament perquè sigui un llibre complaent; més aviat resulta inquietant, però escrit amb total afecte per a les persones, la societat i la natura.

Les reflexions crítiques parteixen d'una afirmació bàsica: la ciutat s'ha convertit en el mercat i el ciutadà en consumidor. Des d'aquesta perspectiva abunden les propostes per enfocar un consum compartit, enfortidor de les capacitats humanes, responsable socialment i sostenible.

La realitat actual transforma el text, ja per si mateix útil, en un vademècum dels nous camins que, en aquest àmbit, s'haurien de prendre perquè la crisi, també oportunitat, fructifiqués en una transformació de l'economia cap a allò que constitueix la seva única essència: la satisfacció de les necessitats de tota la població humana.

Faran falta molts assajos com aquest perquè, no tan sols en el consum, sinó també en la producció, la distribució, les finances, la *res* pública, els centres educatius, els mitjans de comunicació i les valoracions ètiques, apareguin molts **protozous insubmisos**.

(Del pròleg d'Arcadi Oliveres)

Amb el cofinançament de:

